گوڵ سوو

مجلەیەگ مانگانە گشتییە لەلاین
دەزگای رووشنهویری (شەفەق) بڵاوئەکریەێگ

شمارە (٨٢) نیسان (٢٧١١) کوردی (٢٠١١) میلادی

کورد فەیلی گەوراترین ناسنامەی نەتەوەیی

سیاسە تمەدارەیل تورک و خوەندنەوەی ئاقڵانەیگ ئەرا کیشەی کورد

ماجد شالیار: بایەتە هونەرمەند ئەو پەڕ هەوڵ بیەید تا مەردم لە هونەرەگەی نزیکەو بکا

گول سوو

GULL SOO MAGAZINE

شماره (٨٢) نیسان (٢٧١١) کوردی (٢٠١١) میلادی

مجلەیەگ مانگانە گشتییە لەلاین دەزگای رووشنهویری ورەسانن کورد فەیلی(شەفەق) بلاۆئەکریەیگ

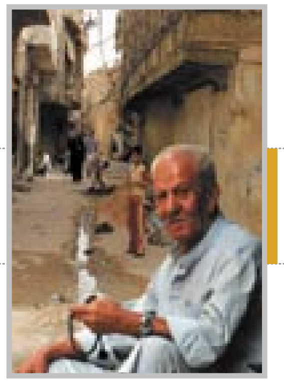

08

وە دریژایی سالەیل فرەیگ زوورم ملل‌ەتەیل عراق لەژیر حوکم چەوسیان و ستەمکاری و.....

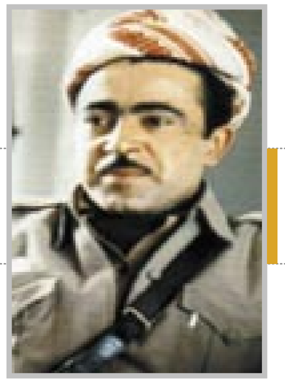

14

تاریخ کورد شایەتە لەبان ئەوەك کاك ئدریس جوانەمەرگ کور بارزانی نەمر......

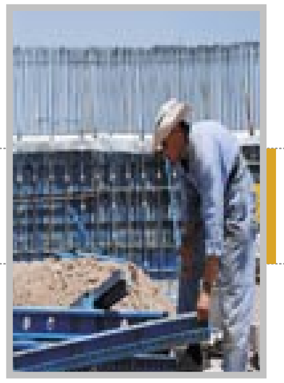

18

ئاشکراس لە ئابووری دو کەرت یا قەتاع سەرەکی جیوەجیکار گشت کار و چالاکیەیل ناو ئابووری....

پرۆسەی ئەنفال بەدناو ١٦

دویەت مەردم بایەسە ئازاد بوود، وەلی خوەیشگ من نە!! ٢٤

ئەرك رەسانن لە کومەڵگای دیموکراسی ٢٨

هوورە لە کوورە پەیا بوی؟ ٣٢

پەند و قسەی نەستەق لە هەگبەی کلتوور کوردی ٤٠

کامیان لایق وە ئیوەس؟ ٤٨

سەر نویسەر

عەلی حسێن فەیلی

بەریوەبەر نویسانن

ماجد سویرەمیری

سکرتێر نویسانن

ئاراس جەواد

دەستەی‌نویسەرەیل

جەواد کازم
جەمال ئەرکەوازی
سارا عەلی
نەسرین میرزا

ئامادەکردن هونەری

لەیس عیسا ئیبراهیم

Tel:
07901373702
7403411
8836604

gullsoo@shafaaq.com

نرخ ١٠٠٠ دینار

خاوەن ئمتیاز دەزگای رۆشنبیری و راگەیاندنی کوردی فەیلی(شەفەق)

مؤسسة شفق للثقافة والاعلام للكورد الفيليين

رقم الاعتماد في نقابة الصحفيين العراقيين ١٠١٥

رقم الايداع في دار الكتب والوثائق٨٩٢ في ٢٠٠٦

مطبعة الطباع

سەرباس شمارە

THE BEGINNING

ڕەسمەگە کەی تەمام بوود؟

لە گشت سەردەم و زەمانیگ کارەسات تیەڵە، و زوڵمیش ئەگەر لە ڕووژ نیمەڕوویش بویە هەر تیەریکە؛ مانگ نیسانیش، هەرچەنی ك مانگ وەهار و دووسی و ئاشتیە لەلای زوورمی ملل‌ەتەیل جەهان، وەلی مانگیگ پڕژانە ئەرا کورد وەگشتی و کوردەیل فەیلی وەشیوەیگ تایبەت، چوینکە لەی مانگە هویر جینۆسایدکردن وەبان هەرچی هویرە زاڵ بوی و یەکیگ لە بەرهەمەیلیشی قەساوخانەگەی ئەنفال بوی ك سەدان هەزار شەهید لەلی کەفتەو. ئیمەیش هیمان ئەوە پرسیمن ك زاڵمەیل ئی هەمگە زوڵم و تاوانکاریە لەکوو پەیاکردنە؟و ئەرای چە کاریگ کردنە، ك تەنیا ئەو کەسەیلە کەنەی ك مینەی لەعنەت وەردەوام کەن ئەرا خوەیان؟

دەسەواژەی جینۆساید ك پەیوەسە وە وجوود سەدان قەورسان دەسەجەمی لە چوارقوڕنەی عیراق، بویەسە دەسەواژەیگ ئاسایی لەلای مەردم وەگشتی، و کەس وکارەیل قوربانیەیل ڕووژانە وەل وردەکاریەیلیەو ژیەن، لە چەوەڕیکردنیگ هەتاهەتایی ك بەنیگ باریك برەسنیدەیانە ئەوەگ وەسەر ڕووڵەیلیان هات. و ملل‌ەت عیراقیش وەگشتی لەلایەن زانیاریەو لە سایەی ئەوە ژیەن ك کەناڵەیل ڕەسانن و میدیای ڕەسمی و بی لایەن پیشکەشی وەپیان کەن و یەیشە هەوەجە وە قسەکردن نەیری.

ئیمەی کورد تەحەدای ئەنفالسازەیل کردیم و وەچەو خوەمان دیمنەیان چوین وەسزای دادپەروەرانەی خوەیان ڕەسین، لەوەختیگ ك مەینەتیەیل فرەیگمان مەننە و گرنگترینیان ئەو ناکووکیەسە لە باوەت تاریخ سەرەتای ئەو جینۆسایدە وە شیوەیگ واقعی ك وەرجلە بەیاننامەیل سەربازی پڕتاوان بەرپا بویە.

ئیمەی فەیلی بەڵگەیل حاشاهەڵنەگریگ فرە دیریم، ك ئەنفال لە ناوچەیل ئیمە و دژ وە چینەگەمان بەرپا بویە، وئمجا پەرە سەنیە، و لەوەیشە دڵنیایم ك تاقیەوکردن چەك کیمیاوی وە جایڵ جوانەیل بی سەروشوونکریایمان دەس وەپی کردیە، وەرج لەوەگ بدریەید لە شار و ئاواییەیلمان، و ئاساییشە لە ئاکاما، هەر وەختیگ ساڵیاد ئی کارەساتە کەیمن، تویش کێشەی ڕیزبەندی زەمان قوناغەیل ئی تاوانەیلە تیەیمن، چوینکە ئەگەر وەو تاریخەیلە پشت بووەسیم ك زاڵمەیل چەسپاننەسەی، زوڵمیگترە سەربار گشت زوڵمەیلیان، و لە شوون ئی هەمکە ساڵە مەعقوول نیە ك ئیمە نەڕەسیمنەسە دۆکیمەنتکردن و ئارشیفکردن تاریخی دادپەروەرانە و شەفافیگ ئەرا دەسنیشانکردن مەوقەی ڕەسمییگ ك گشت کەسوکارەیل قوربانیەیل وەپی ڕازی بوون و ئاماژە بیەیدە سەرەتای ڕاسەقینەی ئەو تاوانەیل گەورا.

ئازادی هەس و شایەت و بەڵگەی فرەتریش هەس و بڕیار دادگایش باس لە جینۆساید کەید، تەنیا چشتیگ مەنوید ئەوەسە ك بڕیاریگ سیاسی ئازایانە دگان وەو ڕاسیە بنەید ك جینۆساید کوردەیل؛ وە کورد فەیلی دەس وەپی کردیە، و بایەتیشە لەوە بیەیمنە لا ك وەردەوام بویمن لە دەرخستن کێشەگە وەشیوەیگ ك بەشیگی زینیەو بکەید و ئەو بەشە گەوراگەی تری بکوشید، ك نیەگونجیەید وەل ئەوەگ هەوڵ ئەرای دریەید وەخاتر دابینکردن کەشوهەوایگ لەیەك نزیکەوکردن ئەو پیکهاتەیلە ك ئی زوڵم گەورا وەپیان ڕەسیە.

سەر نویسەر

جاریگ تر مەتەڵ کیشەی کوردەیل فەیلی

زوهیر کازم

گشت خاوەن وژدانەیل هاوران لەبان ئەو زوڵم و ستەمە ك هاتە تویش کوردەیل فەیلی لە روڵەیل عراق بیتاوان، هەر لەوەر ئەوەیش گشت قەوارە و کەسایەتیەیل سیاسی لەوەخت ئۆپۆزسیۆن یا لەسەردەم عراق تازە گردەوبوین وە خاتر ئەوەك چین کوردەیل فەیلی وەرجە گشت پیکهاتەیگ لەی عراقە شایستەی ئەوەنە گرنگی یا ئەهمیەت وەپیان بدریەیگ لە هاوردنەوەی گشت ئەو هەقەیلیانە ك دەسلاٽ ستەمکار دکتاتۆری وەدرەندەترین شیواز و دویر لە یاسا وچەواشەی دەستوور زەفتی کرد لەلیان.جی باسە ك کەسایەتیەیل فەیلی ئەوسا لە چالاکترین کەسایەتیەیل سیاسی بوین لەوەخت ئۆپۆزسیۆن و دەنگ فەیلی هەمیشە وجوود داشت و کارا یا فەعال بوی، ئەوە بوی ك زوورم روڵەیل کورد فەیلی لەوەخت رمیان بتەگەی بەغدا و کووتاییهاتن سەردەم دکتاتۆریەت خوەشحاڵی فرەیگ نیشاندان و هەمیشە چەوەری سەرکردایەتیەیل تازە بوین لەوانەك خەریك بوین وە ریکخستن وەزعەیل عراق تازەو لەو باوەرە بوین ك وەختەگە لە بەرژەوەندی کوردەیل فەیلیەو ئەو کەسایەتیەیل سیاسیە ك لەوەخت ئۆپۆزسیۆن پەیوەندی خاسیگ وەپیانەو داشتن و زوڵم و جەور فرەیگ کیشان وەدەس دەسلاٽ دکتاتۆر، هەر نەوگ برایەیل کورد فەیلیان لەهویرەو نیەوەن، جویر ئەوەك ئی بەیتە شعرە لەبانیان گونجیەیگ ك ئویشیگ:

شکات زەخمد وە مەردم مەکە ك خوەدید خاوەنی تەنیا ژاندار نەوگ هویچ کەسیگ وە ژاند نیەزانی

ئەوە بوی دی دوسیە یا مەلەفەیلیان نویقیاو لە هویرەو بریان تا رادەیگ باس لەلیان کریا لەرەسانن یا ئعلام و ناویان بریا لەقسەو باسکردن، وەلی لەراسی فەراموش کریان، دی لەشوون ئەوەیش دەنگەیل فرەیگ بەرزەو بوی ئەرا داواکردن وەکاربردن وژدان و هاوردنەوەی هەقەیل رەوایان لەو ماڵ و موڵك و داراییە ك لەلیان زەفت کریا، بیجگە ئەوەیش دەنگەیل زیاترەو بوی لەوانەك داواکردیان بخریەنە هویر، بیگومان یەیش لەوەختیگ ك هیمان فرەیگ لەکوردەیل فەیلی تەنیا هەر ئەوان لەژیر دەوار پەنابەری لەئیران ژیان ناخوەشیگ بەنە سەر و حکوومەتەیل یەك لەشوون یەکیش هەر هانە هویر ئەو براو خوەیشکەیلمانە ك نیشتەجی بوینە لە قاهیرەو سەنعاو بنغازی و ترابلس ك وەزویترین وەخت بانەو ئەرا وڵاٽ خوەیان.

تویەنیم بویشیم وەزع کوردەیل فەیلی هیمان هەر لەیوا مەندگەو کیشەیلیان لەلایەن گشت حزبەیل سیاسیەوە خریاسە خانەی گومبوین و بوینەسە وەرەقەیگ و کەفتنەسە ژیر قسەو باس و مەزاد و لە هەمان وەخت رەنجخوەری یا ئستغلال کریەن لەروی دەرکەفتن و نەفوەرگرتن لە دەنگەیلیان و دی چشتیگ تر نەمەندگە لە مەسەلەگە تەنیا ئەو هەقە نەوگ ك هویچ هیزیگ لە دونیا نیەتویەنیگ برفنیگەی یا بتارنیگەی ك داوای کریەیگ .لەوەختیگ ك دادگای باڵای تاوانەیل عراقی بریار خوەی دەرکرد، وە ئەوەك کیشەی کوردەیل فەیلی و ئەوەك هاتە تویشیان لەماوەی دەسلاٽ رژیم رمیاگ، یەکیگە لە تاوانەیل لەناوبردن وەجەم، ك نیەتوان ناوەروك و مانای ئەو بریارە وە تەواوی لەیەکەو بیەن ك جویر قانوونیگەو پابەندی نیەکریەیگ وەو بریار و قانوونەیلە ك هەق ئەرا خاوەنی تیەریگەو.

کوردەیل فەیلی مزگانی خوەشیگ وەپیان دریا، وە ئەوەك سەرۆك وەزیرەیل لە بریار شمارە(٤٢٦) لەساڵ ٢٠١٠ لە ٢٠١٠/١٢/٨ جەخت لەبان بریار دادگای باڵای تاوانەیل عراقی ئەکا و قەوڵ ئەوەدا هەق رەوای کوردەیل فەیلی ئەگەر بەشیگش لەلی بویە هەر باریەیگەو ئەرایان و گشت ئەو وەربەسەیلە لاوەیگ لەوەردەمیان ك رژیم رمیاگ دروسی کرد جویر بریار دەرهەق وە روڵەیل مللەت عراق لە کوردەیل فەیلی جوور(سەندنەوەی شوناسنامەی عراقی و زەفتکردن دارایی و ماڵ وموڵك) و هەقەیل تر، وەلی وەخت فرەیگ وەبانیا رەی بوی وەبی ئەوەك کوردەیل فەیلی چشتیگ لەو بریار و قانوونەیلە بایگە دەسیان و قورتاریان بکا لەو نارەحەتی و ناخوەشیەیلە ك لەتی ژیەن، وەجووریگ ك وەختەگە تاو دەیگ و تا ئیسەیش کیشەگەیان خریاسە خانەی لەهویرەوبردن.

بیگومان بریار دادگای تاوانەیل لەوەر خاتر کیشەی کوردەیل فەیلی نەوی وەگوورەی ئەوەك ئەوەنە ئاشکراو شیەوکەر بوی لە دەسنیشانکردن ئەوەك هاتە تویشیان لەزوڵم و ستەم، هەر لەوەر ئەوەیش ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەرپرس بوی لەبان وەکارخستن قانوونەیل و لاوردن ئەو زوڵمە ك وەپیان رەسی، ئمجا کوردەیل فەیلی جاریگ تر خوەشحاڵ بوین لەوەختیگ یەکیگ لە ئەندامەیل پەرلەمان کیشەگەیان خستەروی لەوەر خاتر تاوتویکردن و خوەندنەوەی، وەلی ئەوە بوی لەوەختیگ باس لەو مەسەلە کریا شمارەی فرەیگ لە نوێنەرەیل مللەت خوەیان لەو دانیشتنە کیشانەوەو ئیمەیش نیەزانیم هووکار ئەو رەفتار و خودکیشانەوە چە بوی ك کار ئەنجوومەن پەك خست و قانوونەگە ئفلیج کرد.

بیگومان ئەوە دەرفەت و هەڵویستیگ نیشتمانی عراقی بوی و ئەنجوومەن نوێنەرەیل و ئەندامەیل تویەنستن لەتاریخ عراق و ئنسانیەت توومار بکەن و بنویسیەیگ، وەتایبەت ئەوانەك دەنگ وەپیان دایم و هەڵیانوژانیم و بوینە کەسەیل بریاردەر ك ئومید وەپیان داشتیم و ئەو قانوونەیلە وەپیان جی وەجی کریەیگ ك زوڵم لەبان ئی چین خەباتکەر و زوڵلیکریاگە لاوەیگ.ئیمە نیەتوایم دوبارەی ئەو باسەیلە بکەیم ك چە هاتە تویش کوردەیل فەیلی و قانوون گورج و جی وەجیکاریش ئەو زەخمەیلیانە ساریژ ناکا ك هیمان داڵگەیل جگەرسزیاگ ئەسر چەو رشنن ئەرا ئەو روڵەیلیانە ك سەدام دکتاتۆر وەپیسترین شیواز لەناویان برد و خیزانەیل فرەیگیش وە بەدبەختی و بیچارەیی کووچ زوورەملی وەپیان کریاو روڵەیلیان لەلیان دویرەوخستن و شەهید کریان.ئمجا ئەوەك رویدا وەرجە ماوەیگ لە دانیشتن ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەتایبەت لەوەخت خستنەروی کیشەی کوردەیل فەیلی، بی ئەنجام بوی لەو پرووژە قانوونەو کوردەیل فەیلی سەریان سر مەند لە زانستن ئەو مەتەڵە لەباوەت کیشەگەیان و لەیوا کرد ك نەزانن کامنیان دووسیانەو کی دوشمنیانە!!، یەیش لەوەختیگ کوردەیل فەیلی چینیگ رەسەنن لەی کومەڵگای عراقیە نەك هەر تەنیا قوربانی و شەهید دانە، بەڵکوو بەشداری کارایگیش داشتنە لە بنیاتنانین دەوڵەت عراق و توانای ئەوە دیرن وەزع ئابووری عراقی وەرەو خاسی بووەن.

ئەیە دەرفەتیگ تاریخیەو چوود و دی نیەتیەیدەو، ك ئەنجوومەن نوێنەرەیل ئی دەورە یا ماوە نیەنوورنە پیەوەو خەریك پروسەیل جوراوجور خوەیانن و یەیش لەوەخت دانیشتنەیلیان بەیگ، وەل ئەوەیشا تویەنیم بویشیم دەرفەت تاریخییگیشە ئەرا سەرۆك کومار عراق لەشوون ئەوەك نویسینگە یا مەکتەبیگ دامەزران ئەرا کاروبار کوردەیل فەیلی و چەوەری کار بەڵگەداریگ لەلی کریەیگ، بیجگە ئەوەیش دەرفەتیگیشە ئەرا سەرۆك وەزیرەیل ك ماوەی چەن مانگیگە رەی بویە لەبان ئەو قەوڵە ك دارەی کوردەیل فەیلی لە چەودیریکردن وزارەتەیل لەماوەی ١٠٠ رووژ.

ئمجا لەوەر ئەوەك کیشەی کوردەیل فەیلی وەو جوورە نەمینیگ ، دی مینیگە بان ئەو دەنگەیلە ك وە وژدانەو داوای هەقەیلیان بکەن و پشتگیری بکەن لەوەر خاتر کیشەی هەق لە عراق، هەر لەوەر ئەوەیش تا کیشەی کوردەیل فەیلی جویر مەتەڵیگ نەمینیگ، بایەسە ئاشکرای ئەوە بکەیم هووکار چارسەرنەکردنی چەس، بیجگە ئەوەیش بایەسە بزانیم کی دەس دیریگ لەی کارەو نیەیلیگ چارەسەر بکریەیگ، تا کوردەیل فەیلی بزانن کی لەپشت هاندەر دەسلاٽ دکتاتۆر رمیاگ بوی تا روڵەیلیان دەسگیر وبی سەروشوون بکا و لە بیاوانەیل بکوشیگەیان و شوناسنامەی عراقی لەلیان بسینیگەوەو دارایی و ماڵ و موڵکەیلیان لەلیان زەفت بکا.

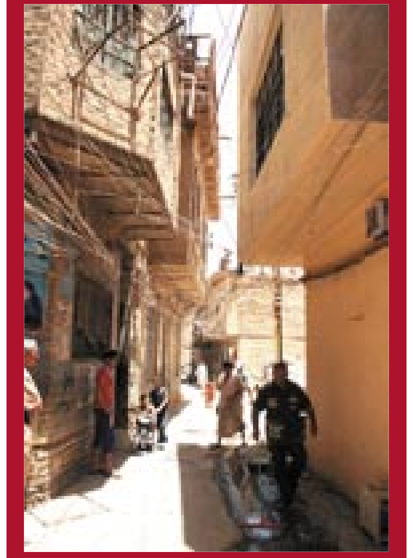

کورد فەیلی، گەوراترین ناسنامەی نەتەوەیی

هیام قاسم

بیگومان کوردەیل فەیلی کوردیگ رەسەن و لەهەمان وەخت تاریخ رەسەنایەتییان چوودەو ئەرا وەرجە هەزاران ساڵ وەرجە ئیسە، ك وەرجە عەرەب لەوڵات ناونی دوچەمان ژیانە. فرەیگ لەسەرچەوەیل تاریخی ئشارە وە ئەوە کردنە ك نازناو کوردەیل فەیلی چوودەو ئەرا پاشا (بیلی)، ئەو پاشا ك سولالەت عیلامیە دروسکرد و چەنەها ساڵ لەو ناوچەیلە فەرمانڕەوا بوینە، ك حوکمەگەیان کەفیگە ناونی(٢٢٢٠ – ٢٦٧٠) وەرجە زایین. ئەیە بیجگە ئەوەك کوردەیل فەیلی چەنەها هووز و بنەماڵەو ئەشرەتن و ئەو ناوچەیلە ك کوردەیل فەیلی لەتیان نیشتەجی بوینە کەفنە ناونی خاك عراق و ئیران وەگوورەی تاریف جوگرافی ئمروو. ئمجا لەعراق ناوچەیل فەیلیەیل کەفیگە باشوور خوەرهەلاّت هەرێم کوردستان و ئی ناوچەیلە گریگەو(بەدرە، جەسان، کووت، زرواتیە، مەنەلی خانەقی...) تا ڕەسیگە بەغدای پایتەخت.

بەغدای پایتەختیش تارادەیگ شوونیگ بویە لەناوچەیل کورد فەیلی ك هەردوگ دیم ئاو دجلە دابەش بوینە لە کەرخ و ڕسافە، لەبەش ڕسافە لەی شوونەیلە نیشتەجین جوور (جەمیلە، سەورە، حەی ئەلئەکراد، باب شێخ، صەدریە، دەهانە، شۆرجە...)، لە کەرخیش لەی شوونەیلە جوور (بەیاع، عتێفیە، کازمیە...)، یەیش بیجگە دگان وەپیناین (اعتراف) عەبدولکەریم قاسم جوور بەڵگەیگ تاریخی لە باوەت کوردبوین و فەیلی بوین ئەو ناوچەیلە) یەیش لەوەختی ك شاند یا وەفدیگ لە کوردەیل فەیلی لەشوون شوورش ١٤ی ساڵ ٥٨ ئەرا مبارەکبایی سەردانی کردوین و ئەویش وتویگ: ناوچەیل ئیوە لە کنارەیل خوەرهەلاّت ئاو دجلە دریژەو بوود و ئەو ناوچەیلیشە شوون ڕەسەن ئیوەس. یەیش بیجگە ئەوەك ناو فرەیگ لەو شوونەیلە تائیسەیش کوردیەو نەتویەنریاگە بکریەیگە عەرەبی، چوینکە قویلایی تاریخی دیرن. وەل ئەوەیشا ئویشن وشە یا کەلیمەی (بەغداد) ك ئەویش گوزارشیگ کوردیەو لە (باغ داد)ەو هاتگە ك (باغ) مانای باخچەو (داد)یش پیاویگ بویە خاوەن باخچەگە یا وە مانای داد یا عەدڵ تیەی. بیجگە ئەوەیش ئەگەر زیاتر بچیمنە بندروس وشەیلیگەو دوینیم تا ئیسەیش لە بەغدا لەڕوی قاپی گەورای مەزار ئیمام مووسای کاّزم سلام خودا لەلی نویسیاگە (باب الدروازە)، دەروازە ئاشکراس ك وشەیگ کوردیەو هویچ مانایگ لە عەرەبی نەیریگ، گشت ئەیانە گوزارشن لەوەك ئی ناوچەیلە ناوچەی کورد بوینەو تەعریب کریانەو کورد لەو ناوچەیلە وەرەو خوەرهەلاّت نیشتەجی بویەو کوردەیل فەیلییش پیکهاتەی سەرەکی و ڕەسەن خەڵك ئەو ناوچەیلە بوینە، بەڵکوو ئەگەر کەمیگ بچیمنە دویاوە ئەرا تاریخ دویرتر، دوینیم ك سەردەمەیلیگ کوردەیل فەیلی حوکم گشت عراق کردنە وە سەرۆکایەتی میر فەیلی (زولفەقار ئەحمەد سولتان موسوللو) لە وەختی دەور بەغدا داو حوکمی کرد لە(١٥٢٣ – ١٥٣٣)و کردەی پایتەخت خوەی و چەنەها سەربازگای کوردی دروسکرد لە شارەیل عراقی.وەل ئەوەیشا کوردەیل فەیلی وە سستم میرنشینیەیل کار کردنەو چەنەها میرنشینی داشتنەو ئاخرین میرنشینی حوکم (غولاّم رەزاخان) بویە ك یەکیگ بویە لەو کەسەیلە ك کاندید کریا ئەرا وەرگرتن پاشایەتی عراق، وەلی ئنگلیز مەلك فەیسەڵ هەڵوژان لەوەر خاتر بەرژەوەندی خوەیان.

ئیسەیش دویای ئەو هەمگە تاریخە لە ڕەسانەیەتی، کوردەیل فەیلی ئاوارەو دەروەدەر شارەیل کریان و بیبەش کریان لە هەق شوناسنامەی عراقی وەبی ئەوەك هویچ بنەمایگ مەنتقی، ك خاوەن هەزاران ساڵ لەتاریخ پڕ دەسکەفت شارستانی و خاوەن راکانی خاك و نیشتمان بوینە. وە هەرحاڵ بیبەشکردن کورد لە هەقەیلی وەتایبەت لەشوناسنامە گەوراترین کیشەی ئنسانیە لەبان ئاست دونیا. بیگومان هەر لەشوون دروسبوین کوومار عراقیش، حکوومەتەیل یەك لەشوون یەك دەس کردنە تەعریبکردن ناوچەیل کورد فەیلی و کەمەوکردن شمارەیان، چوینکە کوردەیل فەیلی وە ئەوە ناسریان ك مەردمانیگ بەهرەمەن و مەیدانیگ ئابووری گرنگ وڵات لەوەردەسیان بوی، بەڵکوو لە فرە چشت لەنوای هاووڵاتیەیل عەرەب بوین لەو ناوچەیلە ك لەتیان ژیان چ لەڕوی کلتوور و ریز و حورمەت کومەڵایەتی چ لەدارایی یا سەروەت و پایەی ئابووری و چ لەڕوی فامستن و هویرەوکردن سەردەمیانە، هەر لەوەر ئەوەیش خاوەن یەکیگ لە گەوراترین بازارەیل بوین ك ناسریا وە بازار (شۆرجە)و بیجگە ئەوەیش ئنتمای بتەویگ داشتن ئەرا نیشتمان و کورد و کوردستان و ناویانیش لەبان ناوەیلەو بوی لە جموجویل ڕزگاریخواز کورد و چەنەها شەهید و قوربانی دانە لەوەر خاتر هەق و ئازادی مەردم کوردستان، تەنانەت لە پارتەیل کوردییش و لەوانەیش (پارت دیموکرات کوردستان) لە سەرکردایەتی تا پێشمەرگایەتی بەشدار بوینە. هەر لەوەر ئەوەیش سەرۆك بارزانی لەکتاوەگەی خوەی (بارزانی و جموجویل ئازادیخواز کورد) ئشارەت وەو راسیە کردگەو ئویشیگ: پیشوازیکردن کوردەیل فەیلی وە شیوازیگ فرە فراوان بوی لە هاتن ئەرا ناو پارت و یەیش وەسەبەب هس نیشتمانپەروەری پاك و بیگەردیان بوی و لەلیانیش ڕەسیە پلەی سەرکردایەتی لە حزب.

وەلی لەبان ئەو هەمگە هەوڵ و تەقلای کوردەیل فەیلیە، نووریدێ ئیسە بوینەسە گەوراترین قوربانی شوناسنامەی نەتەوەیی و هەقەیلیان ناتەسە دویاوەو گشت ئەو پاشیلکاریە دژ وە قانوونەیل ناودەوڵەتی و پرنسیپەیل هەق ئادەمیزادەو کردەوەیگ شۆڤێنی دویاکەفتگەو توان گشت مەردم هەمان هویرەوکردن وشوناسنامەی ئەوان داشتوود، بیگومان یەیش ڕەفتاریگە ك دویاجار مەرگ وارنیگە بان مەردم و بیجگە ماڵویرانی هویچ تر ئەرا کومەڵگا نیاریگ.

فەیلیەیل کورد بوینەو ئیسەیش هەر کوردن و هەر وەکوردییش مینن، تا دویەکە ستەم فرەیگ دەرهەقیان کریا لەلایەن دوشمنەیلەوەو نیەود ئمروو دووس و برایەیلیان پشت لەلیان بکەن و بایەسە هێزەیل کوردی وەچەو فرەیگەو تەماشایان بکەن و گشت توانایەیلیان بخەنە کار لەوەر خاتر پەیوەندی برایانەو بیجگە ئەوەیش کوردەیل فەیلی بەشیگن لە کورد و ستەم فەیلیەیلیش بەشیگە لە ستەم مللەت کوردستان و نەتەوەی کورد، لەوەر ئەوە بایەسە گشت هەوڵیگ بدریەیگ ئەرا راسەوکردن و نەهیشتن ئەو ستەمەو بایەسە

> سەردەمەیلیگ کوردەیل فەیلی حوکم گشت عراق کردنە وە سەرۆکایەتی میر فەیلی (زولفەقار ئەحمەد سولّتان موسوللو) لە وەختی دەور بەغدا داو حوکمی کرد لە(١٥٢٣ – ١٥٣٣)و کردەی پایتەخت خوەی و چەنەها سەربازگای کوردی دروسکرد لە شارەیل عراقی

هەوڵ بدریەیگ ئەرا وە هاناچگن کوردەیل فەیلی و ئەرا قەرەبوو یا تەعویزکردنیان و داین شوناسنامەی عراقی وەپیان و گشت هەقەیل ڕەوای خوەیان جوور بەشیگ دانەوریاگ و ڕەسەن لە خەڵك کوردستان و عراق، یەیش تویەنیم بویشیم: هەم جی وە جیکردن ئەرکیگ نەتەوەیی و نیشتمانیەو هەم هەوڵیگ ستراتیجیە ئەرا دابینکردن ئایندەی رووشنایگ ئەرا گشت مللەت کورد.

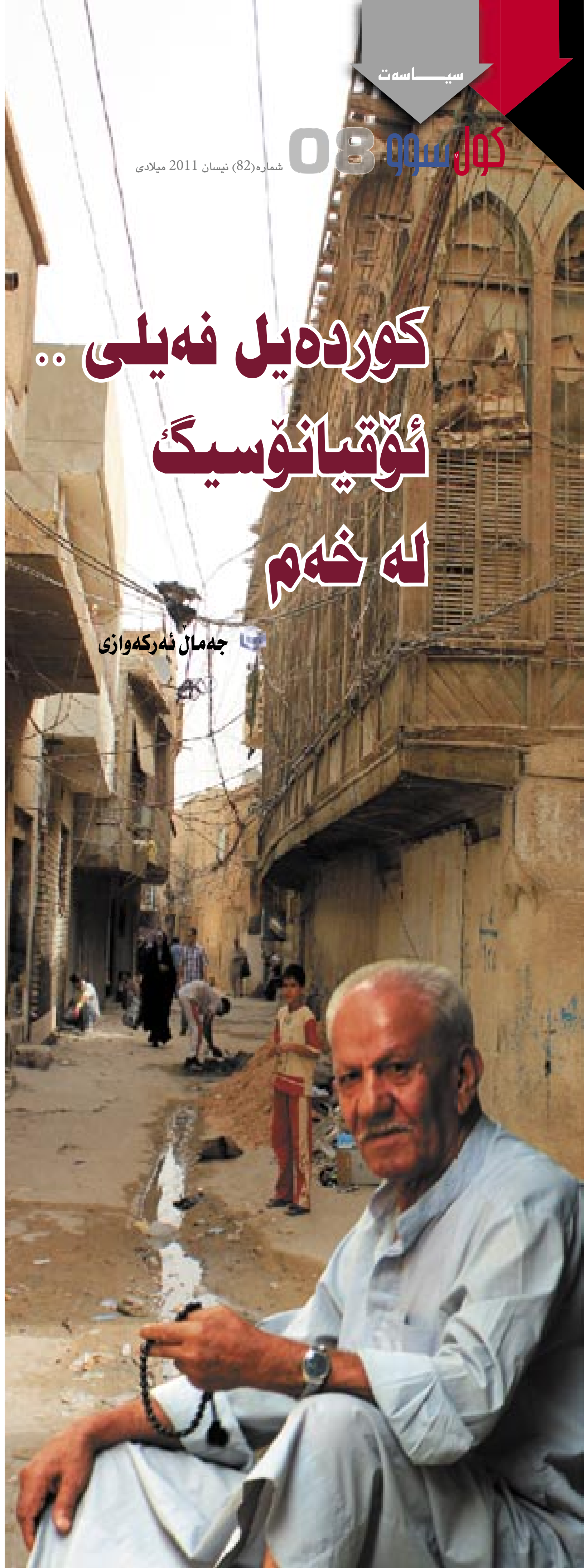

کوردەیل فەیلی .. ئۆقیانۆسیگ لە خەم

جەمال ئەرکەوازی

وە دریژایی ساڵەیل فرەیگ زوورم مللەتەیل عراق لەژیر حوکم چەوسیان و ستەمکاری و دوچەوەکی ژیان تیەڵیگ بردیانە سەر، نە دەستوور و نە قانوون و نەیش وژدان پرس وەپی نەکریاو دەسڵات تەکرەوی و تونرەوی شوون دەسڵات ئازادی و دیموکراسی گرتەو، ساڵەیل فرەیگ جەسەی رووڵەیل مللەت وە قەمچی جەلادەیل مور قرمز کریاو گلوڵەی بان جی کریان، رووژگار بی شماریگ زایەڵەی زەنگ ماڵویرانی و کاولکاری بوی و ساز بەدبەختی و نائومیدی ژەنیا، ئەر بتویەنستایم ئەسر چەو داڵگەیل جگر سزیای گردەو بکردایم بیجگەئوقیانۆس ئارام و ئەتلەس و هند و یەخبەسای باکوور و باشوور، ئوقیانۆسیگ تر وەناو (ئۆقیانۆس خەم) لەلی دروس بویاگ.

لەراسی ئی وڵاتە ئەوەك وەپی ئویشن بەختەوەری و سەقامگیری ئەرا ماوەی تەنیا ساڵیگیش لەتی بەرقەرار نەوی، هەر وەردەوام کیشەو ناکووکی باڵ کیشاویگە بان ئارامی و ئاسایشەو، ئەوانەیش ك جڵەو دەسڵات لەتی گرتنە دەس ئەرا تەنیا جاریگیش بەرژەوەندی مللەت لەوەرچەو نەگرتن، وەی جوورە ساڵ وە ساڵ خوەزگ وە پار خوازیایم و ترویسکەیگ رووشنایی نەیمنە چەو، هەر لەوەر ئەوەیش خەبات و هەوڵداین لەوەر خاتر ئازادی وەختەیل دویرو دریژیگ کیشا تا قەدەر لەیوا کرد رەسانەمانە کنار نیمچە ئازادی و دیموکراسی وەو ئومیدە ك دەسوەرداری نەویم و بتویەنیم گەشە وەپی بەیم و مەرزی فراوانەو بکەیم، وەل ئەوەیشا مەردمانیگ لە حاڵەتیگ پرۆلیتاری ژیان، ك مانای هاووڵاتی لەنزمترین چین دەیگ ، یەیش لەروی شوناسنامەو هەقەیلیان جویر کوردەیل فەیلی ك رووژگار فرەیگ لەژیانیان تویش درەندەترین و پیسترین کارەسات و دوشمنایەتیکردن بوینەو لەشوون کودەتا یائنقلابە سیەگەی ساڵ ١٩٦٣ لەوەختیگ بەعسیەیل دوبارە هاتنەو بان تەخت دەسڵات و هەڵویست نیشتمانپەروەرانەی فەیلیەیل داخ لەدڵیان داشت و سەرەتای وەیلەوەری و بەدبەختی وەل خوەیانا هاوردن جویر مزگانی دانەی خوەرد مللەت ستەمدیدەو لەوانەیش کوردەیل فەیلی ك لەوساوە تائیسە تام ئوخەی نەکردن.

وەل ئەوەیشا دکتۆر مونزر فەزڵ لەباوەت نەخش یا دەور کوردەیل فەیلیەو ئویشیگ : لە جموجویل رزگاریخواز کوردی کوردەیل فەیلی جویر خەت یەکم بوینە لە خەباتیان لەوەر خاتر ئازادی مللەت کورد و دەسکەفتن هەقەیل رەوایان و لەوانەیش هەق بریار چارەنویس، هەر لەوەر ئەوەیش ئەو تاوانەیلە ك دژ وەی چینە ئەنجام دریا لەدل ئەنقەزەوە بوی و لەگشت چینەیل کوومەڵگا زیاتر تویش کارەسات هاتن.

ژان مللەت و کوردەیل فەیلی جویر نموونەیگ ، مانایەیلیگ سیاسی و ئنسانی لەلی کەفتەو جویر ئەوەك سەرۆك هەریم کوردستان مەسعود بارزانی تاریفی کرد و وت: قەڵەمم نیەتویەنیگ تاریف ئازایەتی و قوربانی ئی چین قوربانیدەرە بکا. وەل ئەوەیشا ئویشیگ : ئامانج سیەی حکوومەت بەعس لە کووچ وەپیکردن ئی چینە ئەوە بوی شوورش کوردی کزەو بکاو دویاخریش دەس بگریگە بان ماڵ و موڵکەیلیان.

وەی جوورە کوردەیل فەیلی هووکار نەتەوەیی و سیاسی و ئابووری و دینی بویە مایەی لەناوبردن وەجەم و دویرەو خستنیان لە خاك باوگ و باپیرەیلیان.

مەگەر تاوانمان چە بوی؟

نەسرین میرزا

ئەوەك وەرجە ٣٠ ساڵ رویدا لەی عراقە دەرهەق وەکوردەیل فەیلی کەم نەوی، کەس حاشا لەو هەڵکەفت یا واقعە ناکا ك رەفتار و کردەوەیل سەدام دکتاتۆر و دارو دەسەو پیاوەیل بکوش و خوینمژی لەوەرانوەر ئی چین زوڵملیکریاگە لەراسی تاوانیگ گەورای دژ ئنسانیەت بوی.کورد وەشیوەیگ گشتی و کوردەیل فەیلی وەتایبەت، هەر لەکویەنەو مەردمانیگ وەفادار و ئاشتیخواز و دڵسووز بوینە ئەرا وڵات و مللەتیان و ئەرا ئەوانەك دەس یارمەتی ئەرایان دریژ کەن، وەل ئەوەیشا نەخش باڵایگ دیرن لە راپەرینەیل نیشتمانی و روی وەروی بوینەوەی شۆڤینیەت و دوشمنەیل ئنسانی. کوردەیل فەیلی لەوانە بوین ك وەگیان و ماڵ و داراییان پشتگیری لە جموجویل رزگاریخواز کوردستان کردن وە سەرکردایەتی نەمر مەلا مستەفای بارزانی لەوەر خاتر سەرخستن ئەو جموجویلە.جویر ئەوەك ئاشکراس کوردەیل فەیلی لە عراق هیز کارا یا فەعالیگ بوین لە مەیدان بازرگانی، وەلی وە شەو و رووژیگ وەبی ئەوەك هویچ تاوانیگ ئەنجام داوین لەخاك رەسەن باوگ و باپیرەیلیان دویرەو خریان ئەرا دەوڵەتیگ تر، ك بویە مایەی سەختەوبوین ژیانیان. دویای ئەوەیش هەرچی ماڵ و موڵك و داراییشە گشتی لەلیان زەفت کریا لەلایەن پیاوەیل رژیم سەدام و گشتی لەناونی خوەیان دابەش کردن. بیجگە ئەوەیش هەزارەها لە روڵەیل جایەڵ جوان کورد فەیلی وە ناهەق دەسگیر کریان و خریانە زندانەیل و کەس نەزانست لە کوورا زنگ وەچاڵ کریان، ئەوە بوی رژیم بەعس چەنەها ری گرتەوەر لەوەر خاتر ئەوەك چین کوردەیل فەیلی بفەوتنیگ و روڵەیلیان لەناو بوەید ، وەل ئەوەیشا وەگشت جووریگ سزای جایەڵ جوانەیلیان دا لەناو زندانەیل و دویاخریش فرەیگ لەلیان خریا ناو حەوزەیل تیزاو و مەکینەی ئایەم هەنجن و تا رووژ ئمروو تەرم هویچکام لەلیان دەرنەکەفتگەو تائیسەیش ئەوەسە خیزانەیلیان نیەزانن قەورەیلیان ها لەکوورە لەی عراقەو تەنیا ئەوە ئاشکراس ك لەقەورەیل وەجەم نریانە، ئمجا لەو رووژگارەیل سەخت و تیەریکە، ك فەیلیەیل وەگەوراو بویچگ دەرکریان لەوڵات رەسەن خوەیان و لەو وەختە کوردەیل فەیلی پرسیار لە خوەیان کردن و وتن: ئایا بایەسە گوناە و تاوان ئیمە چە بوید لە قوناغەیل ژیانمان تا ئی هەمگە میەنەتی و دەردەسەری و بەدبەختیە بایگە تویشمان و گشت ئەو ماڵویرانی و نارەحەتیەبکیشیم و بچیمنە ژیر بار زوڵمیگ ناهەق؟

له شوون ئاڵشتکاریه‌یل له خوه‌رهه‌ڵات ناوڕاس چه بوود؟

جه‌واد کازم

وه‌ل سه‌ره‌تای ئمساڵ، وڵات تونس خودنیشاندایِن و مه‌هانه‌یلیگ وه‌خوه‌یه‌و دی و داوای ئاڵشتکردن رژیم ده‌سڵاتدار کردن وه پشتگیری ره‌سانن یا ئعلام ئه‌مریکی و بریگ له که‌ناڵه‌یل ئاسمانی پشتگیریکریاگ عه‌ره‌بی له‌لایه‌ن ده‌وڵه‌ته‌یل عه‌ره‌بی و ئه‌وه‌ك رویدا ئه‌نجام دریا له ئاڵشتکاری له‌و وڵاته‌و له‌وانه‌یش رمیان رژیم موباره‌ك له مسر و هیمانِ ئه‌و گه‌رده‌لویلیشه هه‌ر وه‌رده‌وامه له یه‌مه‌ن ك هه‌رچه‌نی هه‌وڵ دریه‌یگ له‌لایه‌ن بریگ له ده‌وڵه‌ته‌یل عه‌ره‌بی وه‌تایبه‌ت ده‌وڵه‌ته‌یل که‌نداو یا خه‌لیج مقه‌یه‌تی له رژیم عه‌لی عه‌بدوڵڵا سالح بکه‌ن له‌وه‌ر هووکاره‌یلیگ ك ئاشکراس ئه‌را گشت لایگ ، وه‌لی ئه‌و هه‌وڵه‌یله سه‌رکه‌فتن وه‌خوه‌یانه‌و نیه‌وینن له‌وه‌ر جیاوازی ئایدۆلۆژی و رای و ئه‌رایچوین جیاواز و هه‌ڵویست لایه‌نه‌یل ئۆپۆزسیۆن له یه‌مه‌ن له ده‌سپیشخه‌ری یا موبادره‌ی عه‌ره‌بی ك ده‌س ئه‌مریکا هاله‌تی، چوینکه ئه‌وه‌ك له یه‌مه‌ن رویده‌یگ کاریگه‌ری خراویگ دیریگ له‌بان ئاینده‌ی رژیمه‌یل عه‌ره‌بی له ناوچه‌گه و دویاخریش کاریگه‌ری دیریگ له‌بان به‌رژه‌وه‌ندیه‌یل ئه‌مریکی له ناوچه‌گه ك یه‌کیگه له ده‌ماره‌یل ژیان و گرنگترین سه‌رچه‌وه‌ی وزه له‌جه‌هانه وه‌گووره‌ی ئه‌و مادده‌ی بترۆڵ و ریه‌یل ستراتیجی گرنگ ئاویه ك وجوود دیرن جوور ته‌نگ یا مه‌زیق هورمز و ده‌ریای عومان. له سوریایش ئه‌و خودنیشاندایِنه‌یله رویدا ئه‌را ئه‌وه‌ك گشت شاره‌یل بگریگه‌وه‌ر و له‌وانه‌یش دیمه‌شق پایته‌خت ك هه‌ره‌شه له رژیم به‌عس ده‌سڵاتدار کریه‌یگ ك زاڵ بویه له‌بان مللەت سوریا ئه‌را ماوه‌ی زیاتر له چل ساڵه.

گه‌رده‌لویل ئاڵشتکاری وه‌رده‌وامه‌و شایه‌ت روی بکاده رژیمه‌یل تر عه‌ره‌بی و نا عه‌ره‌بی، وه‌لی ئایا به‌دیله‌گه‌ی خاستره له رژیم ئیسه؟

جواو ئی پرسیاره فره سه‌خته، ئه‌ویش له‌وه‌ر ئاشکرانه‌وین ئامانج و نیازه‌یل راسکانی له‌و ئاڵشتکاریه، وه‌لی ئه‌وه‌ك دوینیمنه‌ی له واقع، ئه‌وه‌سه ك هیزه‌یل بی لایه‌ن ئسوولی نه‌خش گه‌ورایگ نیشانده‌ن له جموجویلداین جاده‌ی عه‌ره‌بی وه‌تایبه‌ت له یه‌مه‌ن و سوریا و تا راده‌یگ توان وه‌زعه‌گه بارنه ژیر کۆنترۆڵ و سه‌رقافڵه‌ی ئاڵشتکاری بوون وه‌شیوه‌یگ راسه‌وخۆ و به‌عزه جاریگیش ناراسه‌وخۆ له‌ناونی ماوه‌یگ و ماوه‌یگ تر.

له وه‌رانوه‌ر ئه‌وه‌یشه له‌بان زه‌وی واقع هویچ جموجویل کارا یا فه‌عالیگ له هیزه‌یل لیبرالی و دیموکراسی نیه‌که‌فیگه وه‌رچه‌ومان ك بایه‌سه سه‌رکردایه‌تی ئه‌و خودنیشاندایِنه‌یله بکه‌ن. وه‌لی وه‌ل ئه‌وه‌یشا هووکاره‌یلیان باوه‌تی و دیاره، چوینکه مه‌سه‌له‌گه ریره‌ویگ تر گرته‌وه‌ر ك وه‌جووریگ رووژ له‌دویای رووژ سه‌نگ ته‌رازویه‌گه وه‌لای به‌رژه‌وه‌ندی هیزه‌یل ئسوولی و سه‌له‌فیا شکیه‌یگه‌و له‌بان هساو هیزه‌یل تر، ك یه‌یش مه‌ترسی فره‌یگ دیریگ له‌بان ئاینده‌ی مللەته‌یل ناوچه‌گه‌و به‌رژه‌وه‌ندیه‌یلیان، بیجگه ئه‌وه‌یش هه‌ره‌شه‌یگه ئه‌را بان به‌رژه‌وه‌ندیه‌یل هیزه‌یل گه‌ورای جه‌هانی و له‌وه‌رجه گشتیانیش وڵاته‌یل یه‌کگرتگ ئه‌مریکا جویر ئه‌وه‌ك ئه‌حمه‌دی نه‌ژاد سه‌رۆك ئیرانی ئشاره‌ت وه‌پیکرد وه‌رجه ماوه‌یگ و وت: ئی ئاڵشتکاریه له به‌رژه‌وه‌ندی خوه‌رئاوا نیه وه‌تایبه‌ت ئه‌مریکا و مه‌به‌سی ئه‌وه بوی ك ئسلامیه‌یل بی لایه‌ن زاڵ بوونه بان ده‌وڵه‌ته‌یل ناوچه‌گه چ وه‌گووره‌ی سه‌ندووقه‌یل هه‌ڵوژاردن یا وه‌کارهاوردن تون وتیژی، ك بیگومان یه‌یش جوور زه‌ویه‌له‌رزه‌یگه‌و گشت ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندیه‌یله له‌ناو به‌یگ ك خوه‌رئاوا بنیاتی نا وه دریژایی ده‌یه‌ها ساڵ له جه‌هان عه‌ره‌بی و خوه‌رهه‌ڵات ناوڕاس وه‌گشتی.

کی بوشاییه‌گه پڕه‌و ئه‌کا؟

ئیمان محسن

شۆڕش و ناره‌زایه‌تیه‌یل له‌وڵاته‌یل عه‌ره‌بی له‌مانگه‌یل گوزه‌یشته چ ئاکامه‌یلی داشتنه؟ خوه‌نستن سه‌ره‌تایی ئه‌را ناسنامه‌ی وڵاته‌یل عه‌ره‌بی ئاینده چه‌س؟ مه‌سه‌له‌گه‌له‌هه‌ردو دیمه‌ن توونس و مسر فه‌ره ته‌ماویه له‌شوون پیروزی شۆڕشه‌گه‌یان و ده‌س له کارکیشان بن عه‌لی و موباره‌ك و ده‌سوه‌پیکردن قوناغ سیاسی و حزبی تازه‌له‌ی دو وڵاته.

ئه‌و دیمه‌ن ته‌ماویه ك باسی که‌یمن به‌رجه‌سته‌بوین نه‌خش ره‌وته‌یل سه‌له‌فیه ك نیشتنه خوه‌یان سه‌پننه‌بان هه‌ردو کومه‌ڵگای مسری و توونسی وه‌شیوه‌یگ ك چالاکی ئه‌و ره‌وته‌یله ئه‌وقه‌ره‌چرپڕه‌و بویه ك تویه‌نیم وه‌بی دو دڵی بویشیم له‌هه‌ڵوژاردنه‌یل ئاینده‌ی ئه‌و دو وڵاته‌وهه‌ر شیوه‌یگ بویه ئاکامه‌گه‌ی وه‌نه‌ف و سوود ئه‌وان شکیه‌یگه‌و.

راز به‌رجه‌سته‌بوین ره‌وته‌یل سه‌له‌فی له‌و دو وڵاته‌له‌ئه‌نجام ئه‌و بوشاییه‌سه ك له‌شوون رمیان رژیمه‌یل دکتاتوری مسر و توونس وه‌دی هاتگه‌ك یه‌یش ده‌رفه‌ت داگه‌سه‌ئه‌و هیزه‌یله تا له‌بان حه‌ساو هیزه‌یلتر جڵه‌و رویداگه‌گان بگرنه‌ده‌س ئه‌وه‌له‌لایگ، له‌لایگ تره‌وئه‌و ره‌وته‌یله تویه‌نستنه ئراده‌ی مللەته‌یل ئه‌و دو وڵاته‌زه‌فت بکه‌ن و وه‌ره‌و لای خوه‌یان بکیشنه‌ی ئه‌ویش وه‌چه‌ن شیواز ك گرنگترینیان به‌رزه‌وکردن دروشمه‌یل ئسلامیه ك ختخته‌ی هه‌ست مه‌ردم ده‌یگ و سووزیان وه‌ره‌و لای خوه‌یان کیشن. هه‌ر وه‌ی خاتره‌ماوه‌ی ناونی رمیان سه‌روکه‌یل و هه‌ڵوژاردنه‌یل ئاینده ئه‌و وه‌خته‌سه‌ك ناسنامه‌ی هه‌ردو کومه‌ڵگای مسر و توونس له‌علمانی ئاڵشت بووده‌ئسلامی و یه‌یش ئی ده‌رفه‌ته‌وه‌پیان ده‌یگ تا کۆنترۆڵ ژیان سیاسی له‌ئاینده‌ی ئه‌و دو وڵاته‌بگرنه‌ده‌س.

له‌یره پیویسته وه‌یه ئاماژه‌بکه‌یم ك ئی شۆڕشه‌یل عه‌ره‌بیه ئه‌وقه‌ره‌ریشگ کومه‌ڵایه‌تی و ئابووری دیرن ریشگ سیاسی نه‌یرن و هه‌ر وه‌ی خاتره‌خته‌داین هه‌ست جه‌ماوه‌ر ئه‌گه‌ر له‌لایه‌ن ره‌وته‌یل ئسلامی سه‌له‌فی ئه‌نجام بگری ئه‌را مه‌ردم قابڵ قه‌بووڵتره، له‌وه‌ر ئه‌وه‌گ حزب ولایه‌نه‌یل ئسلامی له‌قوناغ گوزه‌یشته تویش چه‌وسانه‌وه‌و زوڵم و سته‌م هاتنه‌و هاوڵاتی ساکار و ساده‌یش رزگاربوین خوه‌ی له‌و ژیان پر ره‌نج و مه‌ینه‌ته ك رووژانه‌ده‌س ویه‌نجه‌وه‌لیا نه‌رم ئه‌کا له‌پشتگیری له‌و ره‌وته‌یله دوینیگ.

هه‌ر وه‌خاتر ئه‌و هوکاره‌یله ك باسیان کردیم دوینیم له‌ی رووژه‌یله جموجویله‌یل و حزبه‌یل سه‌له‌فی که‌م که‌م نیشتنه خوه‌یان سه‌پننه‌بان شه‌قام مسری و توونسی و یه‌یش له‌مه‌سه‌له‌ی ئاڵشت کردن پاریزگار پاریزگای قه‌نای مسری وه ئاشکرا ده‌رکه‌فت وه‌ختی مه‌سیحییگ ئه‌را پاریزگار ده‌سنیشان کریا، مه‌ردم ناره‌زایه‌تی خوه‌یان نیشاندان و نه‌یشتن پاریزگاره‌گه ده‌س وه‌کار بوود و وتن نه‌بایه‌د که‌سه‌یل ناموسه‌ڵمان له‌پۆسته‌یل سه‌ره‌کی وڵات دامه‌زریه‌ن و یه‌یش کاریگه‌ری نه‌رینی نه‌یگه بان پیکهاته‌ی کومه‌ڵگای مسری ك وه‌ره‌و تووونه‌یلیگ تیه‌ریك چوود و ده‌رچگن له‌و تووونه‌یله کار ئاسانیگ نیه.

شه‌قام مسری و توونسی فه‌ره‌نگه‌رانه‌له‌وه‌گ ئی هیزه‌یل سه‌له‌فیه ١٨٠ پله‌ئه‌ڵگه‌ردیانه‌سه‌و و له‌ئه‌ده‌بیات و میدیای خوه‌یان باس دیموکراسی و ئازادی که‌ن. ئه‌وه‌گ زیاتر مه‌ردم ئه‌و دو وڵاته‌نگه‌ران ئه‌کا ئه‌وه‌سه‌ك دیموکراسی وه‌ئاسانی ئی گروپه‌یله ره‌سنیگه ده‌سه‌ڵات وه‌لی هه‌رگز نیه‌تویه‌نێ ده‌سه‌ڵات له‌لیان بسینیگه‌و و یه‌یش وه‌واتای ئه‌وه‌سه‌ك ئی گروپه‌یله ئه‌گه‌ر ره‌سینه ده‌سه‌ڵات وه‌ئاسانی ده‌س له‌لی نیه‌ڵگرن و سیستمه‌یل دکتاتوری تازه‌یگ تیه‌نه سه‌رکار و چمانی ئی شۆڕشه‌یل وناره‌زایه‌تیه‌یل مه‌ردمیه بیهووده‌بوینه و ته‌نیا ده‌سکه‌فتیان ئه‌وه‌بویه دکتاتوریگ ئاڵشت بکه‌نه‌دکتاتوریگتر.

هه‌رچه‌ن ئه‌وه‌گ ئمروو له‌لی نگه‌رانیم ته‌نیا گومان و مه‌ترسیه و شایه‌د ئه‌نجام بگری و شایه‌دیش ئه‌نجام نه‌گری وه‌لی بایه‌د گشت ئه‌گه‌ریگ له‌وه‌رچه‌و بگریم و له‌چه‌ن گووشه‌وه‌بنووریمه رویداگه‌گان وه‌تایبه‌ت ك له‌میژوو سه‌له‌فیه‌یل هویچ کولاوانچه‌ی ئومیدیگ نیه‌دوینریه‌ی.

سیاسەتمەدارەیل تورك و خوەندنەوەی ئاقلانەیگ ئەرا کیشەی کورد

نەسرین سەیفوڵڵا

له شوون تەواوبوین جەنگ سەرد لەناونی وڵاتەیل یەکگرتگ و یەکێتی سۆڤێت وەرین، ئاڵشتکاریەیلیگ سیاسی و جوگرافی له بان ئاست جەهان کەفتە وەرچەو، ك له چەکیان یەکێتی سۆڤێتەو دەس وەپیکرد ئەرا چەن دەوڵەتیگ بویچگ تا رەسیە رمیان رژیمەیل شیوعی له ئەوروٚپای خوەرهەڵات و دویای ئەوەیش ئاڵشتکاریەیل گرنگ له ناوچەی خوەرهەڵات ناوراس، لەوانەیش هەوڵ بریگ هیزەیل فلستینی جویر ریکخریاگ تەحریر و دەوڵەتەیل عەرەبییش وە تایبەت مسر و بریگ له دەوڵەتەیل کەنداو یا خەلیج لەوەر خاتر وەدیکردن ریگەچارەو چارەسەریگ هەمیشەیی و ئاشتیانە ئەرا ئەو کیشمەکیش عەرەبی و ئسرائیلیە، وەل ئەوەیشا دابینکردن ناوچەیگ ئارام ئەرا کوردەیل عراق له شوون کوچکردنە ملیۆنیەگە وەرەو دەوڵەتەیل هاوسا و ئیجا دامەزرانن هەریمگ نیمچە سەروەخوەی له کوردستان عراق و دامەزرانن حکوومەت و پەرلەمان له ئەو هەریمە، ئەیە بیجگە ئەو کارەیل ناودەوڵەتییە ك کوماریەیل ئەنجامیدان و دروسکرن هاوپەیمانی ناودەوڵەتی لەری نەتەوەیل یەکگرتگ لەوەر خاتر رمانن رژیم سەدامی ك وجوودی خواست نەوی وە هویچ مەهانەیگ لەناوچەگە.گشت ئی ئاڵشتکاریەیل جەهانیە، گرنگی یا ئەهمیەت تایبەت خوەی دیریگ ئەرا زەمانەتکردن بەرژەوەندیەیل خوەرئاواو لەوەرجە گشتیانیش بەرژەوەندی وڵاتەیل یەکگرتگ ئەمریکا، وەلی ئاڵشتکاری گرنگتر ك رویدا لەسیاسەت ناودەوڵەتی لەباوەت کیشەی کورد ئەویش پشتگیری ئەمریکی بوی ئەرا ئەو کیشەو لەوەیش گرنگتر ئەو ئاڵشتکاری بنەرەتیە بوی له سیاسەت تورکی لەوەرانوەر کیشەی کورد نەك وەتەنیا لەبان ئاست تورکیا، بەڵکوو لەبان ئاست کیشەگە لەخوەرهەڵات ناوراس. ئەوە بوی سەرکردەیل تورك رەسینەوە لەوەك لەسایەی ئاڵشتکاریەیل تازە لەبان سیاسەت ناودەوڵەتی مەحاڵە کیشەی نزیکەی چل ملیۆن کورد فەراموش بکریەیگ ك بەشبەشەو بوینە لەناونی دەوڵەتەیل ناوچەگە، بەڵکوو بایەسە جویر واقعیگ مامڵە وەلیا بکریەیگ و چارەسەریگ ئاشتیانە ئەرای بوینیەیگەوە، چوینکە گشت سیاسەتەیل کوشتن و برین و دەرکردن و شیوازەیل ستەمکاری مەحاڵە بتویەنیگ کیشەگە یەکلاوە بکا، هەر لەوەر ئەوەیش بایەسە چارەسەریگ ئاشتیانە ئەرا مەسەلەگە بوینیەیگەو تا کەم خوین برشیەیگ له ناوچەگە، دی لەیراوە وازبوین یا ئنفتاح تورکیا لەبان کیشەگە لەچەن رووییگەو دەس وەپیکرد، لەوانەیش: داین بریگ ئازادی دیاریکردیاگ رووشنهویری لەناوچەیل کوردەواری لەتورکیا و لەشوون ئەوەیش دروسکردن پەیوەندیەیل ئابووری وەل هەریم کوردستان و رکابەری یا تەنافسکردن کومپانیایەیل سەرمایەگوزاری تورکی ئەرا بەشداریکردن لەگشت پرووژەیل وەتایبەت بنیاتناین و ئاوەدانی ك وەقانجاز گەورایگ ئابووری تورکی شکیاوەو رەسیە ملیارەها دۆلار ئەرا هەردوگ کەرت یا قەتاع گشتی و تایبەت. لەگشت ئەیانەیش گرنگتر، ئەو سەردانەیل دوبارەکریاگ گەورا پیاوەیل دەوڵەت تورکیا بوی ئەرا هەولیر و ئەو وادەو قەوڵ و قسەیلە بوی و نیشانەی ئەوە بوین ك جددیە له وەدیکردن چارەسەریگ بنەرەتی ئەرا کیشەی کورد له تورکیا، هەر لەوەر ئەوەیش وەزیر خارجیەی تورکی زیاتر له جاریگ باس له نیەت حکوومەتەگەی کرد ئەرا خاسەوکردن پەیوەندیەیل وەل هەریم کوردستاناو داوای دەسمیەتداینی کرد لەوەر خاتر داناین مەرزیگ ئەرا ئەو خوینرشیانە له کوردستان تورکیا. سەرۆك وەزیرەیل تورکی ك سەردان هەریم کوردستان کرد له کۆنگرەیگ رووژنامەگەری وەگشت ئاشکرایگ وت: له سیاسەتمان زیاتر وازبوین یا ئنفتاح لەبان دیموکراسی و خاسسازی سیاسەت له تورکیا تیەریمنە کار، لەی چوارچیوەیشە کووتایی وە سیاسەت کویەن تورکی تیەریم ك حاشا له وجوود نەتەوەی کورد کردیاگ له تورکیا. ئنجا ئەو قسەیلیە زیاتر له نیشانە یا دەلالەتیگ وەپیەوە دیارە وە ئەوەك ئدارەی سیاسی تورکی هەوڵ ئەوە دەیگ وەهەر شیوازیگ کیشەی کوردەیل له تورکیا چارەسەر بکا لەوەر خاتر زەمانەتکردن بەرژەوەندیەیل هەریمی و ناودەڵەوتی ئەرا ئەنقەرە.لەلایەن خوەیەو بەرهەم ئەحمەد ساڵح سەرۆك حکوومەت هەریم کوردستان له دیداریگ وەل رووژنامەی ئەکشام تورکی جەخت لەبان ئەوە کرد ك تورکیا لەساڵ ٢٠١١ بویەسە هاوپەیمانیگ گرنگ ئەرا هەریم کوردستان و لەمەیدان سیاسیەو رەسیمنەسە قوناغ متمانەو لەمەیدان ئابوورییش گامەیل فرەیگ نایمنەو رەسیمنەسە قوناغیگ فرە پیشکەفتگ. وەل ئەوەیشا بەرهەم ساڵ وت: ئیمە جویر دوشمن و رکابەر تەماشای یەکتری نیەکەیم، بەڵکوو جویر خیزان گەورایگ و کار هاوبەش کەیم لەناوچەگە، ئنجا سەرۆك حکوومەت کوردستان ئەو هەواڵە خست دروو ك گوایا هەریم کوردستان مایەی هەرەشەکردنە لەبان تورکیاو وت: ئیمە لەعراق ریککەفتیم لەبان دیموکراسی و فیدراڵی، یەیش مانای ئەوەسە ك هەریم هویچ وەختی نیەوگە مایەی هەرەشە لەبان ئاسایش تورکی و چوینکە تورکیا توایگ له کیشەی کوردەوە وازبوین خوەی زیاتر نیشان بیەیگ ، هەر لەوەر ئەوەیش نزیکەو بوود له هەریم کوردستان و چوینکە هاوکاری و پشتگیری خوەی زیاتر ئەکا ئەرا هەریم کوردستان، هەر لەوەر ئەوەیش فکرە یا دید هەرەشەی کوردی ئەرا تورکیا گوم بوود. وە گوورەی خوەندنەوی تەواویگ لەبان وازبوین یا ئنفتاح تورکی لەبان کیشەی کورد لەناوچەی خوەرهەڵات ناوراس و ئەو گامەیل کردەوەییە ك ناسەی لەی رووییەوە وەگوورەی ئەو پەیوەندیەیل سیاسی و ئابووریە لەناونی ئەنقەرەو هەولیر ك نیشانەیگ دووسی و متمانەی دولایەنی لەلی کەفتەوە، وەو بوونەیشەوە تورکیا دەور خوەی نیشان دەیگ لەوەر ئەو سەختی ئابووری و سیاسی و سەربازیە ك پلکیاسە پیەوە، ك وە هاوکاری وەل هاوپەیمانەیلیا له هەریمیەیل و جەهانیەیل ئەو نەخش یادەورە دوینیگ لەوەر خاتر چارەسەر کیشەی کورد ك دویەم کیشەس لەناوچەگە لەشوون کیشەی فلستین ك خوەی چەسپان لەبان دەوڵەتەیل ناوچەگە، هەر لەوەر ئەوەیش پشتگیری تورکی وەردەوامە ئەرا هەریم کوردستان ك نیەت دەوڵەتەیگ ئایندەیی کوردیە.

سەرکردەیگ نەمر
لە تاریخ کوردستان

فاتمە سادق

تاریخ کورد شایەتە لەبان ئەوەك کاك ئدریس جوانەمەرگ کوڕ بارزانی نەمر، لە جموجویل رزگاریخواز نەتەوەیی نەخش گەورایگ داشت لەمەیدان سەرکردایەتیکردن سیاسی و سەربازی. شارەزایەیل کورد ئشارەت وەو ڕووژگارە کەن ك ئدریس جوانەمەرگ لەتی ئازایەتی نیشاندا، ك ئەویش لەناونی ساڵەیل شەس سەدەی گوزەیشت تا ڕووژ شەهیدبوینی لەسەرەتای ساڵ ١٩٨٧، ك جویر ستوینیگ بنەڕەتی بوی لە سێگووشەی سەرکردایەتی کوردی شان وەشان بارزانی نەمر لەو سەردەمە، ك سەرپەرش کارەیل سیاسی کوردی بوی لەناو پارت دیموکرات کوردستان.
بیگومان قسەیلیگ هەس

مایەی باسکردنە، ك ئەویش ئەوەسە ریز و حورمەت کوردەیل ئەرا ئی کەسایەتی ئازاو چەونەترسە ئەوە بوی ك لەوەختیگ ئەرك سیاسی و سەربازی گرتە دەس نەخش یا دەور جوانیگ داشت لە سەختترین قوناغیگ جموجویل نەتەوەیی و لەهەمان وەخت خاوەن کەسایەتییگ ئارام و ئاسایی و ڕەفتاریگ پەسەن سیاسی بویە، وەل ئەوەیشا هویچ وەختیگ سڵ لەمەرگ نەکردگەو روی وەڕوی گشت سەختییگ لەژیانی بویەسەوە لەوەر خاتر ئازادی و ڕزگاری مللەت کورد، ئەیە بیجگە ئەوەك خاوەن ڕووشنهویری خاس و ریز وحورمەت جوانیگ بوی لەناو کومەڵگای کوردی و گشت پیکهاتەیل کورد.

کاك ئدریس جوانەمەرگ لەوەخت خەریکبوینی وە کار سیاسەتەوە، وە شیوەیگ ئەخلاقی پڕ متمانەو دویر لە نیگەرانیِ سیاسی کار خوەی ئەنجامدا، ك هەرچەنی خیزان و بنەماڵەگەیشی وە دریژایی ژیانیان کارەسات و بەدبەختی و دەردەسەری فرەیگ کیشان و روی وەڕوی زندان و دویرەوخریان و ڕاپەڕین و شووڕشەیل بویەوە. بەڵێ

کاك ئدریس هەمێشە زنگ لەناو دڵ مللەت کورد وە هاوکاری بارزانی و کاك مەسعود بارزانی و بڕیگ لە پیاوەیل سەرکردایەتی لە پارت دیموکرات کوردستان تویەنست پەرە بەیگە جموجویل نەتەوەیی رزگاریخواز کورد لەڕوی وەرگیری و هیز و توانایيەوە، ئەوە بوی ئەوِ هیزیشە لەیوا لەلی هات ڕاپەڕین شووڕش ئەیلوول لە ساڵ ١٩٦١ لەلی کەفتەوەو دویای ئەوەیش لەساڵ ١٩٦٥ شمارەی چەکدارەیل وەل ئەو هەمگە بەدبەختی مللەت کوردا روی لە زیابوین کرد و ڕەسیە نزیکەی ١٠٠ هەزار پێشمەرگەی خەباتکەر و گرینگی یا ئەهمیەت گەورایگ وەرگرت لەمەیدان سیاسی‌جەهانی و هەرێمی لە نیمەی یەکم ساڵەیل هەفتا، ك بیگومان ئی جوورە جموجویلیگ کوردی لە عراق وەی شمارەی گەوراو مەردم فرەیگ و قورسی سیاسی و کادرەیلی خوەی لە جموجویلیگ رزگاریخواز چەکداری دیەوە لە ڕووژهەڵات ناوراس وە دریژایی ساڵەیل فرەیگ .

بەعزە کەسەیلیگ هەن لەیوا هویرەو کەن ك گوایا ئدریس بارزانی لەوەر ئەوەك کوڕ مەلا مستەفای بارزانی نەمر بویە ڕەسیەسە پلەوپایەی سەرکردە، وەلی دیارە ئەو جوورە کەسەیلە وە غەڵەتا چینەو لەڕوی سیاسیەوە زانیاری و شارەزایی کەمیگ دیرن و نیەچنە بنڕوس تاریخ ژیان ئی کەسایەتی نەمرەو هەر لەوەر ئەوەیش وە باوەڕ خوەیان لەیوا هویریگەو کەن، چوینکە کاك ئدریس هەمیشە لەیاد وە ئازایی و هەڵکەفتگی خوەی ڕەسیە ئەو پلەو پایەو ژیان خوەی گشتی تەرخان کرد لەوەر خاتر خزمەتکردن و سەربەرزکردن مللەتەگەی و لەوەر ئەنجامداین کار سیاسی و عەسکەری پارت دیموکرات کوردستان، ك ئەویش لە هەوڵ و تەقلاو دڵسووزی خوەیەوە سەرچەوە گرت، ئنجا لەوەر ئەوەك لە جەنگ هەندرێن لە مانگ مایس ١٩٦٦ و نەخش باڵای لە گفتوگووەیل سیاسی ك بویە مایەی ئمزاکردن ریککەفتننامەی ١١ی ئادار ١٩٧٠ وەل حکوومەت عراقیا نەخش باڵایگ بوی، هەر لەوەر ئەوەیش بویە نموونەیگ لە توانایی سەرکردایەتیکردن هیز گەورایگ رزگاریخواز.

کاك ئدریس جوانەمەرگ خاوەن کەسایەتییگ لەیوا بوی، ك لەمەیدان وەرگیری پێشمەرگە بوی و لەمەیدان کومەڵایەتییشەوە کەسایەتییگ ڕووشنهویر و سەرکەفتگ بوی لەژیانی، وەلی جویر ئەوەك بەعزە کەسەیلیگ باوەڕیان لەیواسە ك گوایا وە بوونەی باوگیەوە ڕەسیەسە ئەو پایە، نەخەیر تەنیا ئەوە نەوگ ك بارزانی نەمر شارەزایی و ماریفەت وەرفراوانیگ لەبان ژیان سیاسی وەپی بەخشا، وەنا خوەی وە ئازایی و چەونەترسی خوەی و ریز وحورمەتی ئەرا مەردم دەوروەر بویە سەرکردەیگ خاوەن ئەزموون سیاسی، وەلی وەداخەوە مردنی بویە مایەی بەدبەختی و ناخوەشی مللەت کورد، چوینکە ئی سەرکردەی کوردە گشت ژیانی لە باوەش کویەو چەم و دوڵەیل و ریەیل سەخت و ڕاپەڕین و شووڕشەیل ئەیلوول و گوڵان کوردستان وە چەکداریەوە بردە سەر و دویاخریش وە داخ و پەژارەی فرەیگەوە دویر لەزێدوماوای باوگ بابیرو لەناو جەوەلەیل گیانی پاکی شەهید کریا، هەر لەوەر ئەوەیش ئویشیم: کاك ئدریس جوانەمەرگ تەنیا رویداگیگ گوزەیشتە نەوی لە سەرکردایەتی کوردی، بەڵکوو سەرکردەیگ هەمیشەییە لەگشت رویداگەیل گەوراو بویچگ مللەتەگەی چ سیاسی چ عەسکەری یا ناوخوەیی و ناودەوڵەتی.

وەل ئەوەیشا ئەوانەك وەلیا بوینەو هاوری سەنگەری بوینە لە قوناغەیل جیاجیای ژیانی، هویچ گومانێگ لەتی نیە ك وە مردن لەناکاو ئی کەسایەتی خوەشەویسە نارەحەت و دڵ پڕ لەژان بوینە، چوینکە کەسیگ نموونەیی و خاوەن ئەزموون و ئازاو راسگوو لەگشت کردەوەیگ و نموونەیگ لە سەرکردە لەدەسدانە لە وەهار عومر، ك کورد وە سەرچەوەی سیاسی خوەیان زاننەی و شانازی وەپیەوە کەن لەلای هاوساو مللەتەیل خوەرهەڵات ناوراس و گشت دونیا.

پرۆسەی ئەنفال بەدناو

شەیدا بڵباس

زەنگ ئەنفال، پەیام مەترسیدارترین پرۆسەیگ بوی ئەرا لەناوبردن و فەوتانن مللەتیگ لەبان خاك هەزاران ساڵەی خوەیان، ك کوشانەوەی شوونەوار و زینگ وەچاڵکردن وەجەم شایەتنامەی ئاشکراو نهێنی پرووژەگە بوی.

ئاڵشتکردن دیموگرافی جوگرافیاو شیوانن تاریخ و لەناوبردن و تالانکردن و سزانن وشك وتەر لەوەر خاتر مەرام پیس شۆفێنیزم عەرەب بوی و کەفتە ناو ئەو چاڵە ك ئەرا مەرگ هەزاران منال بیتاوان کورد هەڵیکەندویگ .

لە ئەنجام جەنگەیل، نەتەوەیل فرەیگ تاویانەسەو و تەنیا لە لاپەڕەی تاریخ ناویان مەندگە، وەل ئەوەیشا مللەتەیل فرەیگیش کارەسات ئەڵلاجەوی هاتە تویشیان و باج قوربانیەیل دانە تا ڕەسینە سەروەخوەیی. ئەنفال یەکیگە لەکارەساتەیل فرە مەترسیدار تاریخ، ك وەو شیواز نائنسانیە یەقەی مللەتیگ بگریگ .

دویای تەختکردن و سافکردن زیاتر لەچوار هەزار ئاوایی و کاولکردن شاروچکەیل وە چەك قەیەغەکریاگ و زینگ وەچاڵکردن ١٨٢ هەزار ئادەمیزاد بیتاوان، نیەوگ خوەمان وە ئەوە رازی بکەیم ك لەوە خراوتر نیایگە تویشمان، چوینکە بایەسە ئی مللەتە چارەنویسی دیاری بوود.

کورد نیەود تا ئەو رادەیشە پشت قایم بوود و خەمسەردی لە ئاست ئامانجەیل سەرەکی خوەی نیشان بەیگ و جڵەو چارەنویس نەتەوەگەی ئەرای شلەو بکا، بەڵکوو بایەسە لەناو هاوکیشەی سیاسی هەمیشە داواکاڕ بوود و کیش یا وەزن و قورسایی هێزەگەی لە بڕیار هاوسەنگ بکا. چوینکە ئەو هێزە ك دویەکە پلان کوشانەوە داْنا، ئمروو لە بیدەسڵاتی ئەگەری سەرەو لیژاییە.

دیاردەی تەقینەوەو تیرۆر ئمروو بەشیگە لەناو پرۆژەیگ وەناو ئەنفال دویەکە، ك ئەگەر ئاکامەگەی دریژ بیاشتاگ ئەوە ئیمەیش لە تاریخ بویمن، لەوەر ئەوە بایەسە خاس بزانیم ك لە حکوومەت ئایندەی عراق تازە، مەحاڵە ك هویچ پۆستیگ سەرۆکایەتی و کورسی و پویل و حوکم بوودە مەڵهەمیگ ئەرا ساریژکردن زەخمەیل سەخت گوزەیشتەمان. هەر لەوەر ئەوەیش هەرچەنی هۆلۆکۆست وەلای یەهوودیەیلەو گرنگ بوود و ئەرمەنیەیلیش جینۆساید سەد ساڵەی گوزەیشتەیان، ك ئمروو بانە ناو پەرلەمان ئەورۆپی، ئەوە کوردیش وە تایبەت سیاسەتمەدار و رووشنهویریەوە بایەسە لەوەر خاتر ئەنفالیگ ك تا ئیسە هویچ کاریگ لەبانی نەکریاگە بانە مەیدان و لەیەکەوداین مەنتەقیانەو لەوەرچەوگرتن ئەرا شیوازەیل ئەو کارەسات دڵتەزنە بکاو هەڵویستیگ جوان و یەکلاکەر لەوەرانوەر مەسەلەگە نیشان بەیگ .

وەل ئەوەیشا کورد بایەسە هەوڵ ئەوەیش بەیگ ك رووژ ١٤ی مانگ چوار گشت ساڵیگ وە شیوەیگ رەسمی لە گشت عراق و کوردستانیش بکریەیگە رووژیگ وچان(عوتڵە) ئەرا ئەو تاوانەیل نائنسانیە ك ئەقڵ شۆفێنیست عەرەب لەعراق دویەکە لە کوردستان ئەنجامیدا، ئەویش لەوەر ئەوەك نەوەیل تازەمان تاریخ راسکانی بخوەننەو، ئنجا ئیمەیش ئەگەر لەتاریخ تاوانیگ وەرانوەرمان کریاگە، ئەوە دەیمنەی دەس خوداو بایەسە لەئیسەو دویاوە نەیلیم ئی جوورە کارەساتیگ بایگە تویشمان.

دەنگ لە جیای جەنگ.. تفەنگ لە رووژ تەنگ

سالار جەمال

شایەت مللەت کورد لەرووژگار جەنگ و روی وەروی بوینەوەی وەل دوشمنەیلیا ئەوەنە لەلایەن دەوڵەتەیل جەهانەوە گرینگی یا ئەهمیەت وەپی نەدرویایگ جویر رووژگار ئیسە، ك ئەویش وە سەبەب سەرکوتکردن و ژیردەسەیی و زوڵم و زوور دکتاتۆریەت و داگیرکردن خاك و نەوین پشت و پەنا یاوەرگیریکەر و خەمخوەر دڵسووزیگ ك لەوژدانەوە تەماشای بەدبەختی و ماڵویرانی کورد و کوردستان بکرداگ و لەوەیش زیاتر شایەت وە یاخی و خیانەتکاریش ناسریاویگ جویر ئەوەك رژیم سەدام دکتاتۆر تاریفی کردیاگ و هەمیشە وەخراوەکار (مخرب) کورد دیاگە قەڵەم، ك هەرچەنی مەسڵەتەیگ کوردی خوەمانیش هەس ئویشیگ (کەسیگ هس وەژان نەکردویگ ، نیەزانیگ ژان کەسەیل تر چوینە)، ئمجا لەو وەختەیلە ك مللەت کورد ژانی رەسیاگە سقان، دەوڵەتەیل دونیا لەخوەشی و سەرفرازی ژیان و رووژیگ لەرووژان دڵ نەکردنە خەم ئەرا کورد ستەمدیدەو هویچکام لەمیدیایەیلیش گرفت کورد جیواز نەکردن و رووژنامەو گووڤارەیلیش گووشەگیر کریاوین و لەوەر خاتر بەرژەوەندی زووردار و دەسڵاتدار کارەیلیان ئەنجام دیان و هەواڵ نادروس پەخشەو کردیان.کورد لەسەردەم خەبات و چەکداری، ناچار بوی وە لویلەی تفەنگ جواو دوشمنەیلی بەیگەوە و وەرگیری لە خاك وئاو خوەی بکا. وەلی وەهەوڵ وتەقلای روڵەیلی پەریەوە لەو تەنگی و بەدبەختی پر لەژانەو روی کردە خوەشی و ئاوەدانی و سەرفرازی. ئمجا لەوەر خاتر مقەیەتیکردن لەو دەسکەفتەیلەو هەوڵداین ئەرا دەسکەفتەیل تر، خاستر ئەوەسە ك کورد دەنگ بارنەکار نەك جەنگ ، چوینکە سەردەم جەنگ وەل خوەیا چی و دی چەوسیان و زوڵمکردن لەکورد مەحاڵە. کورد ئەرا هەر خواست و گامیگ هەوەجە وەیەکدەنگی دیرن، ئمروو ئی سیاسەت چەفتیشە ك لەعراق پەیرەو کریەیگ مەگەر تەنیا یەکدەنگی کپ و کزی بکا، وەنا ئەگەر بایگ و خودانەخواستە سەرلەنوو زەفەر لەلیمان بارن، ئەوە بیگومان بریگ لەهەقەیل رەوامان پاماڵ کریەیگ وخوریەیگ ، لەهەمان وەخت سەرکردایەتی کوردیش بایەسە بزانیگ چوین مەردم کورد بنەیگە یەکەوەو جیاوازی و ناکووکی نەیلیگ لەماڵ کوردو لەهەمان وەخت دەسڵاتدارەیل کوردستانیش ئەو راسیە بزانن ك کورد لەهەر شوونیگ بووگ هەر کوردەو هویچ فەرق و جیاوازییگ نیە لەناونی کورد، چوینکە گشت وەختی هەوەجە وەدەنگ کورد کریەیگ ئەرا ئەوەك هەقەیلمان باریمنەوە، لەوەیش گرینگتر ئەوەسە وشەو مستەڵح (برا فلانەکان) ئەرا چینەیل کورد ناریەیگە کار، چوینکە ئی مستەڵحە شوونی لەفەرهەنگ و ئەدەب نیەوگەوەو کەسەیل وەرانوەر وەپی زەخمدار کریەن و بیجگە ئەوەیش ماوەی ناونی و محەبەتیان دویرەو کەفیگ . دی لەئیسەوە با دەنگەیلمان یەکیگ بووگ و نەیلیم هەقەیلمان بچووگ، با گەورایەیلمان دڵخوەشی بویچکەیلمان بیەن و بزانن گرفتیان چەس؟ با هەر جیاوازی یا خلافیگ هەس بکریەیگە قوربان خاك و نیشتمانەگەمان، با خوین شەهیدەیل و قوربانیەیل کیمیاوارن و رووژەیل سیەی ئەنفال و بی سەروشوونکردن روڵەیل کورد فەیلی لەهویرەو نەوەیم، با نەیلیم هویچ کوردیگ لەلیمان یاخی بووگ و برەنجیەیگ ، با لەتەقەی تفەنگ رووژگار تەنگ قورتارمان بووگ و لەجیای جەنگ دەنگ باریمنە کار.

ئابووری کوردستان لە ناونی

ئاشکراس لە ئابووری دو کەرت یا قەتاع سەرەکی جیوەجیکار گشت کار و چالاکیەیل ناو ئابووری هەر ولاتیگن، ک ئەویش کەرت تایبەت و کەرت گشتیە. کەرت تایبەت لەسستم ئابووری سەرمایەداری نەخش کاریگەر و زیاتر دوینیگ لە کەرت گشتی، تویەنیم بویشیم: لە سستم ئابووری سەرمایەداری کەرت تایبەت جموجویلدەر زوورم کارەیل ئابووری ناو دەوڵەتەو جیوەجیکار پروژەیل ناو ولاتە. ئامانج کەرت تایبەت جویر ئەوەك ئاشکراس، قانجاز تایبەتە لەهەر کار و چالاکییگ ، وەلی لەژیر چەودیری و سەرپەرشتیکردن ئابووری ولات ک بتویەنیگ فرەترین خزمەت و کەڵك وە ئابووری نەتەوە برسنیگ و لەهەمان وەخت ریگر بووگ لەوەردەم زەرەد رەسانن وە ئابووری نیشتمانی جویر ئەوەك لەولاتەیل ئۆرپای خوەرئاوا یا ولاتەیل یەکگرتگ ئەمریکاو دەوڵەتەیل گەورای خاوەن پیشەسازی و تەکنۆلۆژی کەفیگە وەرچەو.

لەسستم ئابووری سیاسی هاوبەش، کەرت گشتی (حکوومەت) هەڵسیگ وە ئەنجامداین زوورم کار و چالاکیەیل ئابووری و پروژەیل ژیرخان ئابووری و دابینکردن پروژەیل خزمەتگوزاری ئەرا هاوولاتیەیل. ئاشکرایشە ک ئامانج لە کەرت گشتی ئەوەسە خوەشگوزرانی کومەلایەتی دابین بکا ئەرا گشت مەردم ولاتەگەو دابەشکردن دارایی نەتەوە وەشیوەیگ دادگەرانە وەبی جیاوازی. وەل ئەوەیشا لە سستم تازەی سەرمایەداری و سۆشیالیستی، هەردوگ کەرت تایبەت و گشتی وەیەکەوە کار و چالاکیەیل ئابووری جی وەجی کەن و دەور خوەیان نیشاندەن و هەردوگیان وە جموجویلدەر ئابووری ولات دانریەن، ئنجا ئەگەر تەماشایگ ئابووری هەریم کوردستان بکەیم، دوینیم لەدویای ساڵ (۲۰۰۳)وە سستم ئابووری هەریم وەرەو سستم سەرمایەداری گام نەیگ و هەوڵ دریەیگ ئابووری هەریم وە روی ئابووری جەهانا بکریەیگەوە. بیگومان وەل مەندنەوەی فرەیگ لە نیشانەیل سستم ئابووری هاوبەش(اشتراکی)ك لەرژیم بەعس ئشتراکی ئەرامان مەندەسەوە ک ئەرا ماوەی زیاتر لە (۳۰) ساڵ لە ئابووری عراق جی وەجی کریاگە، خوەی لەدەورنیشانداین سەرجەم کەرت گشتی دوینیگەوە لە گشت کارو چالاکی و پروژەیل خزمەتگوزاری و تەنانەت لە کەرت یا قەتاعەیل گرنگ ئابووری ولاتیش وەك کەرت پیشەسازی و کشتوکاڵ و پەروەردەو خزمەتگوزاری....هتد. ئیسەیش دویای وەسەرچگن (۱۸)ساڵ حوکم حکوومەت هەریم کوردستان، تویەنیم بویشیم: کەرت گشتی نەخش سەرەکی دوینیگ لە جی وەجیکردن پروژەو کارو چالاکیەیل ئابووری و دابینکردن پروژەیل خەزمەتگوزاری ك حکوومەت گرتەسەی مل. لەراسی حکوومەت هەریم کوردستان گام ناگە ئەرا ئاڵشتکردن سستم ئابووری بازار لە هەریم، وەلی هیمان ها لەسەرەتای کارەگەو فرەیگی مەندگە ئەرا ئی ئاڵشتکاریە. بیجگە ئەوەیش وەسەبەب زاڵبوین سستم ئابووری سەرمایەداری لەگشت جەهان و بالادەسی دام و دەزگایەیل ئی سستمە لە دامەزریاگەیل هەریم لە کاروان پیشکەفتن تەکنۆلۆجیا و گەشەوەپیداین ئابووری و کومەلایەتی دویا خەیگ. هەر لەوەر ئەوەیش لەیوا هەوەجە ئەکا وەهەر شیوەیگ بووگ کومپانیایەیل تایبەت باریەنە ناو مەیدان کارو چالاکیەیل ئابووری و بوونە یەکیگ لە بنەمایەیل پیشمەفتن و گەشەوەپیداین ئابووری هەریم، وەلی وە مەرجیگ ئەو دەورنیشانداین کومپانیایەیل تایبەتە تەنیا مەیدانیگ یا کەرتیگ تایبەت ئابووری نەگریگەوە جویر کەرت بازرگانی ك ئابووری هەریم وەدەسیەوە ناڵنیگ، چوینکە زوورم ئەو دارایی وەك بانك ناودەوڵەتی و سەندووق نەخت جەهانی و ریکخریاگ بازرگانی جەهانی و لە هەمان وەخت وجوود پویل یا عوملەی گران قیمەت وەك دۆلار ئەمریکی و یۆرۆ ئۆرپی و لەگشتیانیش گرنگتر وازبوین ئابووری هەریم لەروی جەهان، ئەو راسیە چەسپنن ك هەوەجەی ئابووری هەریم وە کەرت تایبەت بویەسە ئەمریگ واقع ك وەجووریگ وەبی کەرت تایبەت ئابووری

هەردوگ کەرت تایبەت و گشتی

سەرکۆ یونس

لەلایگ و نەوین بەرهەم نیشتمانی ئەرا رکابەری کالای بیگانە لەناو بازار ناوخوەیی و نەوین یا کزی بەرهەم نیشتمانی ئەرا کلکردن(تصدیر) ئەرا دەیشت ولات، هەر لەوەر ئەوەیش دوینیم ئابووری هەریم لەلایەن بازرگانی دەرەکی ك تەنیا پشت وە هاوردە(استیراد) بەساگە ئەرا زوورم هەوەجەیل وەتایبەت خواردەمەنی و جنگ ك وە نسبەی (۹۰٪) لەدەیشتەوە تیەریەیگە ناو هەریم. بیگومان ئی رەفتارە لە زانست ئابووری وە دیاردەی لەدەسچگن داهات مللی ناو بریەیگ و هەر ئی دیاردەیشە بووگە لەوەخت جەنگ و گرفت سیاسی و ئابووری. هەر لەوەر ئەوەیش بایەسە لەبان حکوومەت شیەوکردنیگ بنەرەتی زانستی و راسەقینە ئەنجام بەیگ لە سیاسەت ئابووری وەگشتی و سیاسەت بازرگانی وەتایبەت، ئەویش ئەرا ئەوەك تارادەیگ هەریم دویرەو بکەفیگ لەو مەترسیەیلە ك باسی کردیم. حکوومەت هەریم لەراسی لەماوەی گوزەیشت پشتگیری فرەیگ کەرت تایبەت کردگەو کەمتەرخەم نەویە لەی لایەنەوە، وەلی ئەرا خاسترکردن و نیشانداین نەخش تەواو کەرت تایبەت، حکوومەت هەریم تویەنیگ کومپانیایەیلە ك وجوود دیرن ل هەریم، کەرت بازرگان کردنەسە تەنیا سەرچەوەی کارکردن، هەر لەوەر ئەوەیش دوینیم نەخش یا دەور کەرت تایبەت زیاتر ها لەەرت بازرگانی، وەتایبەت لایەن بازرگانی دەرەکی ك حاڵەت خراویگە ئەرا ئابووری هەریم و بویەسە قورساییگ لەبان شانەیلی، ئەویش وە سەبەب نەوین بەرهەم نیشتمانی ئەرا پرەوکردن هەوەجەیل ناوخود هەریم مایەی کیشانن دیاردەیل تر خراو لەئابووری هەریم وە ئەوەك لەلایەن کومەلایەتیەوە تاکەیل و هاوولاتیەیل بوونە وەکاربەر ئەرا زوورم کالایەیل وەتایبەت کالای بیگانە ك وەبی هویچ گرتیگ هاوردە کریەیگ و نرخ ئەرا خوەی دیاری ئەکا و سەرچەوەی قانجازە ئەرا کومپانیاو ئابووری ولاتەیل دەرەکی. لەلایگ تریشەوە ئی وەزعە مەترسی دروس ئەکا ئەرا بان ئاسایش نەتەوەیی، وەتایبەت ئابووری هەریم لەکەرت گشتیەوە ئاڵشت بکا ئەرا ئابوورییگ ك کەرت یا قەتاع تایبەت دەور زیاتر بوینیگ ، ئەویش وە ریەیلە:

یەکەم: یارمەتیداین و هاوکاریکردن ئەرا دامەزرانن کومپانیایەیل وەشیوەیگ قانوونی و بنەمایەیل زانستی ئابووری لەری دەرکردن قانوون تایبەت لە پەرلەمان کوردستانەوە وەشیوەیگ ك پشتگیری تەواو کەرت تایبەت بکا لەوەر رووشنایی واقع ئابووری هەریم.

دویەم: هاوکاریکردن ماددی(دارایی) ئەرا کومپانیایەیل تا ئەوەنەك بتویەنن کارو چالاکی پروژە جی وەجی بکەن، ئەویش وەداین قەرز و ئاسانکاری بانکی.، ك لەیوا بزانیم لەی لایەنیشەوە حکوومەت کەمتەرخەم نەویەو هەمیشە هەوڵ داگە ئاسانکاری بانکی و دارایی دابین بکا ئەرا زوورم کومپانیاو مەردمەیل، وەلی وەداخەوە زوورم ئی ئاسانکاریەیلە لە کەرت بازرگانی دەرەکی خریاسە کار و بازرگانەیلمان قانجاز لەی هەلە کردنە ئەرا هاوردن کالای بیگانە ئەرا ناو بازارەیل هەریم.

سییەم: ئاشکراس ك حکوومەت هەریم وەدەس دیاردەی بیکاریەوە ناڵنیگ ، هەر لەوەر ئەوەیش حکوومەت تویەنیگ خوەی لەی کیشە قورتار بکا، ئەویش وە داین قەرز ئەرا وەزیفەکارەیل حکوومەتی، یەیش کریەیگ لەری وزارەت کارو کاروبار کومەلایەتیەوە ئەنجام بدریەیگ ، دی وەی جوورە حکوومەت هەریم قورتاری بووگ لە مەسەلەی بیکاری ك ساڵەیلیگە وەدەسیەوە ناڵنیگ.

وەی جوورە تویەنیم بویشیم لەلایگەوە حکوومەت هەریم قانجاز ئەکاو تویەنیگ لەیەولا وە شیوەیگ خاس و زانستی گەشە بەیگە گشت کەرتەیل ئابووری هەریم و کەرتەیل کشتوکاڵ و پیشەسازی و گەشت وگوزار وەتایبەت. لەلایگ تریشەوە کەرت تایبەت(کومپانیا)یەیل قانجاز فرەیگ کەن و تویەنن لەیەولا دەور بوینن و چالاکی داشتوون و جی وەجیکار زوورم پروژەیل ئابووری و کومەلایەتیەیل ئابووری هەریم بوون، وەل ئەوەیشا ئی هەوڵیشە سەرەتایگ بوود ئەرا گامناین وەرەو سستم ئابووری سەرمایەداری و بازار ئازاد.

ئومید وە بەختەوەری قەڵغانیگە دژ وە نا ئومیدی

گوڵ سوو

فرەجار لەدەم کەسەیلیگ ژنەفیم، ک باس کەن و ئویشن ژیا نمان ناخوەشەو ژیان تامی وەك ئەوسا نەمەندگەو کەس دڵی خوەش نیە، دی نوریڕد گشت وەخت و سەعاتیگ بان زووان و بن زووانیان هەر شکایەت و گلەیی و بیزاریە. بیگومان ئی رەفتاریشە ڕی لە بەختەوەری گریگ و زەحمەتە یەکیگ ووە حاڵەوە باوەڕ وە بەختەوەری بکا. وەلی لەڕاسی بایەسە گشت ئادەمیزاد هەمیشە گەشبین بووگ وە ئەوەك ژیان بەختەوەری هەر بایەسە وجوود داشتووگ و کەس لەئاستی نائومید نەوگ و جویر قەڵغانیگ باریگەی کار دژ وەنائومیدی و نیگەرانی و بیزاری لەژیان.

هویچ وەختی ئادەمیزاد نەبایەد پشت لەدونیا بکاو ژیان و دەروین خوەی نارەحەت بکا، وەل ئەوەیشا فرەیگ لە فکرمەن و فەیلەسووف و شارەزایەیل لە مەیدان دەروینیەوە گرنگی یا ئەهمیەت فرەیگ دانەسە باوەتەگەو ئویشن: بایەسە هەمیشە بەختەوەری و خوەشی لەژیان لە هەڵویستەیل فرەیگ باریەیگە وەرچەو جویر چەکیگ دژ تەنگی و ناخوەشی و نارەحەتی.

فکرمەن و فەیلەسووف جەهانی (ڕۆسۆ) وەپی لەیوا بویە، ئەو وەختەیلە ئادەمیزاد بەختەوەر بووگ ک لەناخ خوەیەوە ئازاد بووگ و توانای ئەوە بیاشتووگ لەوەرانوەر هووکارەیل دەرەکی کومەڵگا بتەو بووگ، ئەویش وە ئەوەك وە سروشتی مامڵە بکا تا بتویەنیگ برەسیگە خاڵیگ دیاریکریاگ لە بەختەوەری. (یۆنگ) دەروینناس جەهانی لەی باوەتەوە ئویشیگ: ئەو کار وکاردانەوەیلە ک لەژیان کەفنە وەر هسەیلمان، تام و لەزەتیگ وەختی وەپیمان بەخشن و لەچوارچیوەی مە ر ز دەروین مینن و هەر لەوەر ئەوەیش تام و لەزەت وەختییگ دەنە پیمان، وەلی ئەو ئاڵشتکاریەیل خوەش ژیانە ک لەسەنتەر دەروینەوە هەڵقوڵیەن و تیەنەوە ئەرا ناخ دەروین، ئەوە بەختەوەری هەمیشە بەخشنە ئادەمیزاد. هەر لەوەر ئەوەیش بایەسە ئیمەی ئادەمیزاد هویچ وەختی بیبەش خوەمان نەکەیم لە ئومید وە بەختەوەری خوەمان لەلی نزیکەو بکەیم و لە هەمان وەخت گام بنەیم وەرەو خاڵەیل دڵخوەشکەر و خاسیەیلی هەڵوژنیم.ئەو کەسەیلە ک وەئومیدەوە هوپرەو کەن لەژیان، ئەوانە بیگومان رەسنە بەختەوەری و تیکەڵ وەژیان خوەشی بوون، وەل ئەوەیشا زانن ک نائومیدی مەحاڵە کەسیگ برەسنیگە کنار بەختەوەری.

هەر لەوەر ئەوەیش دوینید هەمیشە لەگشت کیشەو گرفتیگ ئومید وەخوەیان بەخشن و لەژیانیان سەرکەفتن وەدەس تیەرن.

گەشبینی و نورستن خاسیگ ئەرا ئایندە مولك گشت لایگمانەو نەبایەد خوەمان لەلی بیبەش بکەیم، بایەسە وە گەشبینیەوە تەماشای رویداگەیل دەوروەرمان بکەیم وە ئەوەك ئاڵشتکاری خاسیگ پەیا بووگ و قوناغ مەینەتی و نارەحەتی بیلیمنە جی و بچیمنە دونیای ئاسوودەیی و دڵنیایی.

پرسیارەیل ئاقڵانە

عەبدوڵڵا تەوفیق

ئەرا ئیمەی ئادەمیزاد لەگشت وەختیگ ژیان خاستر و ئاسانتر بوود ئەگەر ئیمە پرسیارەیلمان ئاقڵانەتر بوود. وەختی ک جەنابد پرسیاریگ لەخوەد کەید، بیگومان هەمیشە جواویگ کەفیگە دەسد، ئمجا بویشە خوەد: ئەراچە هەمیشە ئەو چشتە لە من رویدەیگ؟ بیگومان جواویگ وەرگرید و شایەت ئەو جواوە بیتاقەتد بکا، چوینکە تن ئەو جواوە نیەتوایڕد.

ئەگەر بایگ و پرسیار لەخوەد بکەید و بویشید: من چوین بتویەنم ئەمروو خاسترین رووژ داشتووم؟ ئەوە لەیرا وەهەمان شیوە جواویگ کەفیگە دەسد، بیگومان ئەو جواویشە جواویگە ک دەسمیەتد دەیگ و هەلیگ ئەراد دوینیگەو ک چارەسەر ئەرا کیشەیل ئایندەدیش بوینیدەو. ک یەیش خەرج ئاسانیگەو هویچ نیەتوایگ، ئمجا لەیرا قەیریگ پرسیار هەڵوژانیمە ک شایەت بتویەنین وەکاریان بارین ئەرا ئەوەك وە ریرەو راسیگا بچین ک بەیگەدان وەرەو ئەو شوونەیلە ک خوەدان تواین، ئەو پرسیارەیلیشە ئەیانەن:

- ئایا توام ئمروو برەسمە چ چشتیگ؟
- گرنگترین کارەیل ئمرووم چەن؟
- ئەو چشتە چەس ک توام هەر لەئیسەوە برەسمەپی؟
- ئایا ئمروو تویەنم هووکارەی چ چشتیگ بووم؟
- چ چشتیگ هەس ک من مەمنوونی بووم ئمروو؟
- گرنگترین چشت ئەرا من چەس ئیسە؟
- ئیسە چوین بتویەنم سەرکەفتن بارمە دەس؟
- ئمروو لە کوورە خوەشی بوینمەو؟

گشت ئی پرسیارەیلە کار فرەیگ وەپیان کریاگەو بوینەسە مایەی خوەشەویسی و خود وەدیکردن و نزیکەوبوین لەوانەك رووژانە کار وەی پرسیارەیلە کردنە. ئمجا گرینگ یا موهمە ک بویشیم ئەرا ئەوەك کاریگەر بوود و بوودە بەشیگ لە مەشق رووژانەد و دویاخریش وە رۆتینیگ رووژانە لەلی بایگ و خوەی جویر بەرنامەیگ ئۆتۆماتیکی لە مەژگد کار وەپی بکریەیگ، بایەسە ئەرا ماوەی چەن رووژیگ وەردەوام ئی پرسیارەیلە لە خوەد بکەید و جواوەیلی بکەفیگە دەسد.

کی هاوسەر ژیان ئەڵوژنیگ .. جایەڵەیل یا باوگ و دایگ؟

هیام جەبار

ئەڵوژانن هاوسەر ژیان سەرچەوەیگ لە جیاوازی و ناکوکی دامەزرنیگ لەناونی خیزانەیل ئمروو. ئایا کی هاوسەر ژیان ئەڵوژنیگ ، کور و دویەت یا باوگ ودایگ؟ وەگوورەی راپۆرت یا تەقریرەیل فرەیگ ئەوە دەرکەفتگە ك باوگ ودایگ باوەریان لەیواسە ك هیمان هەق ئەوە دیرن هاوسەر ژیان ئەرا رووڵەیلیان ئەڵوژنن، یەیش لەوەختیگ ك رووڵەیلیان باوەریان لەیواسە مەسەلەگە تەنیا تایبەت وەخوەیان نەك کەسیگ تر. هەر لەوەر ئەوەیش دوینید ئەو داب ونەریتە ك تا دویەکە وجوود داشت لەناو خێزان باو وەدریژایی ساڵەیل دویرو دریژیگ ، کەفتە چوارچیوەی کیشمەکیشیگ راسەوخۆ دژ وە خواست و ئارەزووەیل نەوەیل جایەڵ جوان.

هویروڕای ئسلامی لە باوەت شوناسنامەی رەگەزی ژن و بەشداریکردنی لە کومەڵگا، تائیسەیش خوەی چەسپنیگ هەرچەنی ئاڵشتکاری فرەیگ رویداگە و خیزانەیلیش لەو ئاڵشتکاریە رەسینەسەو. ئنجا جیاوازی رەگەزی و بڕیار هاوسەرگیری لەلایەن خیزان و گرنگی یا ئەهمیەت دایگ لەژیان رووڵەگەی لەو هووکارەیل ئاشکراسە ك نەخشەی کومەڵایەتی لەوڵاتەیل ئسلامی وە تونرەوی دژ وە مەیل رەگەزی هەردوگ هاوسەرە لەچوارچیوەی خود خیزان.

لە وەختیگ ئەو ئاڵشتکاریە پەسەن بکریەیگ ك لەژیانمان رویدەیگ، وەتایبەت لەبان ئەڵوژانن ئازادانەی هاوبەش ژیان و جموجویلداین وە ئەندامەیل خیزان، ئەوە بیگومان وەگوورەی گفتوگوو وەل ژنەیلا دیاردەیگ، وەل ئەوەیشا بریگ هووکار تایبەت هەس ئەرا ئەو نیگەرانیەیلە ك وەرجە پیکهاوردن ژیان هاوسەری رویدەیگ وەك: بڕیار جایەڵ وە پیکهاوردن ژیان هاوسەری:

-١ ك بایەسە لەری خوەشەویسیەو بوود.
-٢ ئەو دویەتە ئەڵوژنیگ ك خوەی توایگەی.
-٣ زیاتر لە ژنیگ .

دویای ئەوەیش هەڵویست دایگ و باوگ لەی باوەتەوە جویر:

-١ دەخاڵەتکردنیان لەئەڵوژانن.
-٢ دویرخستن نارەزایەتی فرەیگ لە ئەڵوژانن.
-٣ بڕیاریان لەباوەت رەتەوکردن دەزویران.

بیگومان ئی قسەیلە راسیەو هویچ گومانیگ لەتی نیە، ك وەل ئەوەیشا هووکارەیل تر دەرکەفیگ و بوودە مایەی نامتمانەیی لەئەڵوژانن هاوسەر ژیان و ئەقڵیەتیگ دویاکەفتگ بڕیار لەبانی دەیگ.

لەی دونیای ئمڕوومانە رەفتار و هەڵسووکەفت ئەلاجەوییگ کەفیگە وەرچەو، وەجووریگ بویەسە مایەی تیرو تانەی مەردمان فرەیگ و لەهەمان وەخت لەڕوی داب و نەریتیشەو مەرز ئەخلاق و رەسەنایەتییش شکانگەو چیەسە چوارچیوەی نەفامی و بی شەرمی. گشتمان زانیم ك دارایی و دەوڵەمەنی لای گشت کەسیگ جوور یەك نیە، فرەجاریش خوداوەند بەخشندە ماڵ دەیگە کەسەیلیگ، وەلی نووڕید وە قەدری نیەزانن و رەفتار نا پوخت و نا پەسەن لەبانیەو کەن.

رەفتار خاسد نیشان بیە، نەك زینەت دونیا

عەلی چەوجوان

پیشینەیل وتنە (ماڵ دونیا چرك دەسە)، مانای ئەوەسە شایەت ئەو ماڵە ئمروو دیریدەی سوو نەیاشتویدەی، چوینکە خودا خوەی دەیگ و خوەی بەیگ، ئمجا ئەگەر هات و داپید شایەت تاقیدەو بکاو ئەگەریش وەپید نەیا ناشوکری مەکە. چوینکە گشتمان سەفەر دویر و دریژیگ ها وەردەممان و بایەسە ماڵئاوایی بکەیم و ماڵ و موڵك و داراییمان گشتی بیلیمنەجی و ڕوی بکەیمنە قاپی هەق. فرە وەداخەو ئمڕوو لەناو کومەڵگا چشتەیل ئەلاجەوییگ کەفیگە وەرچەو جویر دیاردەیگ ناشرین کومەڵایەتی، وە تایبەت لەلای هەردوگ رەگەز ژن وپیاو، ئمجا ئەو دیاردە زیاتر لەلای ژنەیل کریەیگەدی، ئەرا نموونە: دوینید ژنە دەوڵەمەنیگ خودا وەپیداگ سەرتاپای لاشەی گشتی خشەی تیەیگ لە تەلا و مجەوهەرات، وەلی رەفتار و هەڵسووکەفتی شانازیکردن یا تەباهیە لەوەرچەو ژنەیل تر نەدار و فەقیر، ك هەمیشە لەوەرچەو ژنە فەقیر زینەت نیشان دەیگ و باڵ لەلی ئەڵمالیگ تا دەسوینکەیل دەسی بوینن، یا وە گوشخارەی تەلاو ملوانك گەردنی هەناسەی سەرد وە ژنەیل تر دەوروەری هەڵکیشیگ و ئامانجی ئەوەسە لەدونیا جوانی خوەی وەو تەلاو مجەوهەراتە نیشان بەیگ و لەهەمان وەخت وەچەو نزمەو تەماشای ژنەیل فەقیر و سیەچارە بکا. بیگومان بەش فرەیگ لە دویەت و ژنەیل ئارەزوو سەندن و لەوەرکردن تەلاو جەواهیرات کەن، ك یەیش هەق سروشتی خوەیانەو چشت ئاساییگە ك ژن حەزەو خود رازاننەوەو خود جوانکردن بوود، چوینکە ئەوانەیش بەشیگن لە ئکسسوارات جوانی و سروشت ژنیش لەجوانی و سووز و نازگیەو سەرچەوە گرتگەو لە هەمان وەخت شەرعیش ری وە ژنەیل داگە تەلا بپووشن، وەلی ئایا ئەو رەفتارە تەنیا هەر مەبەس لە جوانکاریە؟ ژن لەیوا هەس لە بوونەیل جووراو جوور وەك دەزویرانی یا سویرکردن یا مارەبڕین و چشتەیل تر نزیکەی نیم کیلۆ تەلا ها قەیان، وەڕای من فرەیگ لەی رەفتارەیلە تەنیا لەوەر خود دەرخستن و نازکردنە لەبان مەردم و هویچ تر، وەنا نیم کیلۆ تەلا ئەرا چەیە لەیوا لەخوەی بکا؟ هەر وە بوونەی ئی رەفتار و هەڵسووکەفت ناپەسەنە ك ئەنجام دریەیگ لەلایەن بەش فرەیگ لە ژنەیل، بیجگە ئەوەك کەسایەتی خوەیان وەپی لەدەسدەن لەهەمان وەخت ئەومید و ئارەزوو ژنەیل فەقیر و نەداریش وەپی لەدەسدەن، چوینکە ژن لەیوا هەس لە سادەیی و بەدبەختی خوەی وەختی چەوی کەفیگە ئەو ناز ونعمەتە لە قەی یەکیگ تر لە هاورەگەزەیلی دی سەر دونیا لەلی نیشیگە یەك و هویچ گرنگی یا ئەهمیەتیگ ئەرا ژیان خوەی نیەنەیگ و گشت دونیا لەوەرچەوی تیەریکەو بوود و تروسکەیگ رووشنایی لەتی نیەوینیگ، ئمجا ئەو ژنە تا وە فەقیری بمینیگ هەر هەناسەو ئاخ گەرم هەڵکیشیگ. هەر لەوەر ئەوەیش ئامووژگاری یا نەسیحەتمان ئەرا دویەت و ژنەیل دارندە ئەوەسە رەفتار خاسیان نیشان بیەن نەك زینەت دونیا.

کاریگەری فیلم لە بان کومەڵگا

گوڵ سوو

میدیایەیل لەی سەردەمە دەسڵاَت گرتنەسە دەس و کاریگەری گەورایگ دیرن لەبان کومەڵگا، ئمجا رادەی ئی کاریگەریە لەمەیدان فەرهەنگ و کلتوور و کردەوەو باوەر دوینەر وە گوورەی تەماشاکردن فیلمەیل تیەیگە دەس.لەڕاسی جەهان ئمروو ئیمە بەسیاسە دونیای رەسمەیل، ئادەمیزاد ئی سەردەمە هەڕ لە قوناغ منالی وەل رەسمەیلا گەورا بوود، ك بەرنامەیل تەلەفزیۆن هەر لە فیلم ریکلامی بگر تا زنجیرە درامایەیل، کاریگەری فرە گەورایگ دیرن لەبانی و کاریگەری دیرن لە پەروەردەکردن کەسایەتی منال لە دویارووژ.بیگومان گشت میدیایەیل وە تایبەت تەلەفزیۆن ك یەکیگە لەو وەسیلەیلە ك سالەیل فرەیگە لەناو کومەڵگا شوون خوەی کردەسەوەو بویەسە یەکیگ لە رەفیقەیل کویەن ئادەمیزاد، کاریگەری گەورایگ دیریگ ، ئمجا وەداخەو ئیمە لەو کومەڵگا ژیەیم ك مەرزیگ دانەنریاگە ئەرا تەماشاکردن بەرنامەیل تەلەفزیۆن، ك وەختی درامایگ یا بەرنامەیگ پەخش کریەیگ گشت ئەندامەیل خیزان تەماشای کەن و ئەوە لەوەرچەو نیەگرن ك ئی بەرنامە تەنیا ئەرا عومریگ دیاریکریاگ هاوریاسە بەرهەم، بیگومان یەیش رەنگەودان خراویگ لەلی کەفیگەو، ئمجا وەداخەو منالەیل زیاتر لە ئەندامەیل تر خیزان کیشە ئەرایان دروس بوود و کاریگەری خراویگ دانەیگ لەبان رووح و دەروینیان. هەر لەوەر ئەوەیش ماوەی چەن سالیگە لەولات ئیمە رەسانن یا ئعلام پەرە وەپی دریاگەو یەیش مایەی خوەشحالیە ك ئیمەیش جوور ولاتەیل تر دونیا تویەنیم لەناو قەیری بەرنامە ئەو بەرنامە ئەلوژنیم ك وەل هویر وباوەرمانا بگونجیەیگ و تەماشای بکەیم، وەلی لەلایگ ترەو جی داخە ئیمە جوور ولاتەیل پیشکەفتگ کلتوور و فەرهەنگ وەکارهاوردن دروس تەلەفزیۆن نەیریم و هویچ هەولیگیش نیەدریەیگ ئەرا ئەوەك ئی فەرهەنگ و کلتوورە لەناو کومەڵگا پەرە وەپی بدریەیگ تا ئەو کاریگەری خراوە ك دیریگەی لەبان جایەل و منالەیلمان کەمەو بکریەیگ .کەنالەیل تەلەفزیۆنی بایەسە ئی خالە لەوەرچەو بگرن ك لەکومەڵگای ئیمە مەرزیگ نیە ئەرا تەماشاکردن بەرنامەیل و هەول دروسکردن دەسەی شارەزایگ بیەن لەی مەیدانەو گشت بەرنامەو درامایگ پەخشەو نەکەن ك وەل کلتوور کومەڵگای ئیمەیا نیەگونجیەیگ . وە داخەو لەوەر کزی ولات ئیمە لەمەیدان بەرهەمهاوردن فیلم و دراما دوینید کەنالەیل تەلەفزیۆنمان پەنا بەنەوەر پەخشکردن درامای ولاتەیل تر ك کلتووریان جیاوازە وەل کلتوور ئیمەیاو هویچ لەیەکەودانیگ لەبان ئەو فیلمەیلە نیەکریەیگ ك ئایا تا چ رادەیگ کاریگەری خراو دیریگ لەبان کومەڵگامان؟ یا ئایا تا چ رادەیگ تویەنیگ کاریگەری خاس داشتوود لەبان کومەڵگای خوەمان؟ یا ئایا تویەنیگ وەل باوەرەیل کومەڵگای ئیمەیا بگونجیەیگ ؟ هەر لەوەر ئەوەیش دوینید فرە وە گورجی ئەو فیلمەیلە دۆبلاج کزیگ ئەرای کەن و رەوانەی کەن ئەرا پەخشکردن وەبی ئەوەك بزانن ك ئی فیلمەیلە کاریگەری خراویگ دیرن لەبان جایەل جوانەیل و منالەیل کومەڵگا، ئمجا ئەرك گشت چین و لایەنەیل کومەڵگاس هەول بیەن ئەرا ئەوەك فەرهەنگ و کلتووریگ دروس بوود ك هەم کەنالەیل تەلەفزیۆن بەرنامەیلیان دیاری بکەن ئەرا عومر گونجیاگ و لەوەخت گونجیاگیش ئەو بەرنامەیلە پەخشەو بکەن و هەم خیزانەیلیش هەول بیەن منالەیلیان هووکارە بکەن ك ئەو بەرنامەیلە ئەرا عومر ئەوان نیەود و تەماشای نەکەن، بەڵکوو وەخت خوەیان دابنەن ئەرا بەرنامەی تایبەت وەخوەیان.

هەرچەنی فرەیگ لە تاك کورد نەتویەنستنە وە شیوەی خاسیگ مەسەلەی ئازادی لە یەکەو بیەن و فرەجار ئازادی وە مانای غەڵەتیگ شیەو کەن و لە خوەیانا ئازادی جووریگە لە وەرەڵایی، وە جووریگ ك یاسا هویچ نەخش یا دەوریگی نیەمینیگ و هەرکەس ئازادە لە رەفتار و قسەکردن وەل مەردم و دەورووەریا وەو جوورەك خوەی توایگ هەڵسوکەفت بکاو چوین دارایی گشتی باریگە کار و چشتەیل تر، یەیش لەوەختی ك ئازادی بیجگە مەرزدارکردن وە چەنەها بنەمای قانوونی ك لە لایەن دەزگایەیل قانوونەوە دانریانەو مقەیەتی بەرژەوەندی گشتی ئەرا گشت تاکیگ هەر لە منالییەو تا گەورایی و دویای مەرگیش کریاگە،

دویەت مەردم بایەسە ئازاد بوود، وەلی خوەیشگ من نە!!

ئاوات محەمەد

ك شایەت مەسەلەی جی وەجیکردنی لەشوونیگەو ئەرا شوونیگ تر جیاوازی داشتوود، لەهەمان وەخت وە چەنەها قانوون ئەخلاقی بریگ لەمەردم مەرزدار کریاگە، وەلی دید بریگ لە پیاوەیل ئەرا ئازادی ژنەیل تا ئەنازەی فرەیگە و جویر کۆمیدیایگەو تەنیا ئەرا نوکتەو خەنستن گونجیەیگ باس لەلی بکریەیگ، وەل ئەوەیشا کیشەی فرە گەورایگ ئەرا کومەڵگا دروس کردگە، ك هەرچەنی خود ژنەیلیش تا ئیسە نەتویەنستنە مانایەیل ئازادی ئەرا خوەیان و دەورووەریان لەیەکەو بیەن و لەلی برەسنەو، وەلی وەختی ك ژن داوای ئازادی ئەکا مەبەسی ئەوە نیە مەرزەیل ئەخلاقی و ئنسانی بشکنیگ، بەڵکوو تەنیا مەبەسی ئەوەسە توایگ ك چوین قانوونەیل کومەڵگای مەدەنی ری وەپی دانە، وە گوورەی ئەوە هەڵسوکەفت بکاو بەشدار بوود لە وەرەونوابردن کومەڵگاو مەسەلەی گرنگ کومەڵگا، ئنجا چ لەروی ئابووری بوود یا سیاسی و کومەڵایەتی و ....، لەیرا توایم باس جووریگ لە ئازادی بکەیم لەدید پیاوەیل، هەرچەنی ئی قسە گشت پیاوەیل نیەگریگەو، وەلی بەش فرەیگ لە پیاوەیل گریگەو. نموونەی ئەو پیاوەیلە فرەس، ك بان زووان و بن زووانیان قسەکردنە لەبان ئازادی وەختی رای خوەیان نیشاندەن و تا رادەی خاسیگیش هەق دەنە ئازادی ژن، تەنانەت باس لەئازادی کور و دویەتیش کەن لەروی دووسایەتی. ئەو پیاوەیلە هان وەل ئەوەیا ك ژن گشت وەختی ئازاد بوود لەوەك کەی چوودەو ئەرا ماڵ یا نەچوودەو، مۆبایل بارنە کار یا نارنەکار، دووسیگ دیریگ یا چەن دووسیگ . ئەو پیاوەیلە فرە وەپیان خوەشە ژنەیل ئازاد بوون لەوەك ك جنگ نیمەرویت بپووشن و جارجاریگیش لەشوونەیلیگ جوور پیاوەیل بنیشن و شەراو بخوەن، بریگ لەو پیاوەیلە وەپیان خوەشە ئەو دویەت و ژنەیلە وە مکیاج فرەجوانیگەو لەسەدر سەیارە دانیشن و ئەرا هەر شوونیگ وەپیان خوەشە بچن، ئنجا ئەو پیاوەیلە گوایا بەش فرەیگ لەلیان رووشنهویر و نویسەر و مامۆستای زانکۆ و کەسەیل سیاسین، ئەوانە توان کومەڵگا وەرەو وازبوین یا ئنفتاح بچوود، وەلی ئایا کام جوورە وازبوین و پیشکەفتنیگ ؟ ئەو جوورە وازبوینە ك خوەیان جوور تاکیگ توانەی نەك ئەو ئننفتاح خاسە ك لەلایەن زاناو شارەزایەیل کومەڵناسی باس کریاگەو گفتوگوو لەبانی کریەیگ ، چوینکە ئەو جوورە پیاوەیلە ك شمارەی فرەیگ کومەڵگا پیك تیەرن، ئەو ئازادیە تەنیا ئەرا دویەت و ژن کەسەیل دەوروەر خیزان و بنەماڵەی خوەیان توان و هویچ وەختی ری نیەنە ژن و دویەت خوەیان ئەو جوورە ئازادیە داشتوون ك خوەی توایگەی ئەرا ژنەیل.

تائیسە هویچ پیاویگ نەویە ئەو جوورە ئازادیە ئەرا دویەت یا خوەیشگ یا ژنی قەبوول بکا، وەلی دوینید ئەرا خوەی فرە ئاساییە وەل دویەت مەردما دەربچووگ و ئەرا هەر شوونیگ خوەی توایگ و گەمە وە هس دویەتەگە بکا، یا دوینید هەرەشەی ئەوەیش لەلی ئەکا ك ئەگەر واز لەلی باریگ ، لەناو مەردم ئاورویی بەیگ ! لەوەر ئەوە بایەسە یەکەمجار ژن و دویەت و خوەیشکەیل خوەیان ئاگادارەو بکەن و بزانن چە توان و یەکەمجار لەژنەیل خوەیانەو ئەو ئازادیەیلە بوینن نەك وە دویەت و ژنەیل مەردم ئەو ئازادیە بخەنە ناو کومەڵگا.

ئایا کورد ئاسایش نەتەوەیی دیرێ؟

هەڵگورد جەلال

بیگومان چەمك ئاسایش نەتەوەیی، ك وجوود داشتوود لە مقەیەتیکردن قەوارەو مەرز و سەروەری و یەکێتی خاك و گەشەوەپیداین گشتلایەنی و مقەیەتیکردن و ریکخستن و داناین پەیوەندی ناونی ولاتەیل لەبان بنەمای حورمەت و رێزگرتن لە سەروەری و مقەیەتیکردن لە هەر چشتیگ ك پەیوەندی وە ژیرخان ئابووری و کلتوور و سستم سیاسی ولاتەوە داشتوود، ئەوە بیگومان لەلای مللەت کورد تارادەیگ چەمك تازەیگە، ئەویش وە سەبەب سەختی لەروی داناین و شیەوکردن و نائامادەیی لەناو نەزەریەو لەیەکەوداین و شیەوکردن سیاسی و قانوونی و ستراتیجی ئابووری و ئەکادیمیەیل کوردیەوە.

لەیرە بایەسە ئەوەیشە ئاشکرا بکەیم و بویشیم، ك تائیسە لەلایەن کوردەوە هویچ ستراتیجیەت و نوورستنیگ دیاریکریاگ نەویە لەباوەت ئاسایش نەتەوەیی وەگشت جووریگەو، یا وە مانایگ تر تویەنیم بویشیم: ئاسایش نەتەوەیی مانای توانای کومەڵگای کوردی دەیگ ، ئەویش لەچوارچیوەیگ سستماتیکی ئەرا روی وەروی بوینەوەی هەرەشەو مەترسیەیل ناوخوەیی و دەرەکی وەهەر میکانیزم یا ئالیەتیگ خواست و گونجیاگ بوود.لەبریگ سەرچەوەیل زانستی ئەوە دەرکەفتگەو ئشارەت وەو مەسەلە کریاگە، ك گوایا ئاسایش نەتەوەیی کوردی زیاتر خوەی لە هەوڵ روی وەروی بوینەوەو جواوداین هەرەشەو مەترسیەیل دوینیگەو، چوینکە وەردەوام و هەمیشە لەلایەن ولاتەیل گەوراهیز یا لەلایەن ولاتەیل هاوساو داگیرکار روی وەروی هەرەشەو مەترسی لەناوبردن بویەسەو. ئی مامڵەکردن و رەفتار کوردە وەل ئاسایشە نەتەوەییەگەی ئەگەر زویتر لەگوزەیشتە خاس و گونجیاگ بویگ ، ئەوە بیگومان ئەرا سەردەم ئیسەو تازە بایەسە میکانیزم و چوینیەتی مامڵەکردن و شیواز کارکردن وە تەواوی ئەرای ئاڵشت بکریەیگ، چوینکە جویر ئەوەك ئاشکراس هەم هاوکیشەی هێز و بار سیاسی و ئەمنی ناوچەگەو جەهان ئاڵشتکاری فرەیگ وە خوەیەو دیە، هەمیش پایەی سیاسی و قانوونی و دبلۆماسی کورد بتەوتر و کاریگەرتر بویە. ئمجا لەبان دوبارە داناین ئاسایش نەتەوەیی کورد وەشیوەی خاس و گونجیاگیگ ، بایەسە سێ رەگەز سەرەکی لەوەرچەو بگیریەیگ ، ك گرنگی یا ئەهمیەت و کاریگەری فرەیگ دیرن، هەم لە دەسەوەرکردن ئاسایش نەتەوە، هەم لە مقەیەتیکردن ئاسایش نەتەوەیی.

1- دیاریکردن ستراتیجیەت گشتگیر و گشتلایەن لەگشت ئاست و مەیدانیگەو.

2- هسکردن و ئاگاداربوین لەگشت ئەو هەرەشەو مەترسیەیلە لەئیسەو ئایندە ك تیەنە تویش ئاسایش نەتەوەیی کورد.

3- دابینکردن و ئامادەکردن لەشکر و هێز پۆلیس و ئاسایش پڕ چەك و مەشق وەپیکریاگ.

ئامانجەیل ئاسایش نەتەوەیی لە مقەیەتیکردن لە قەوارەی مللەت کورد خوەی دوینیگەو، ئەویش لەری گەشەوەپیداین توانایەیل هەرێم و تیرکردن خواست و هەوەجەیل کومەڵگای کوردی و تاکەیلی لەگشت مەیدانەیل سیاسی و ئابووری کومەلایەتی و کلتووری و رووشنهویری و هانداین رەگەزەیل وەبەرهاوردن(ماددی و مەعنەوی)و دامەزراننی و لە هەمان وەخت وەکارخستنی وەشیوەیگ خاس و گونجیاگ، ك ئەویش بایەسە وەجووریگ ك لەخزمەت بەرژەوەندی و بار نەتەوەیی مللەت کوردمان بوود. وەل ئەوەیشا بایەسە گرنگی یا ئەهمیەت فرەیگ بدریەیگە گەشەوەپیداین و فراوانکردن مەسەلەی دبلۆماسیەت کوردی و دەسکەفتن پشتگیری بتەویگ ماددی و مەعنەوی و دەسەوەرکردن مەسەلەی هەرێمی و ناودەوڵەتی، ك گشت ئەیانە خواست و هەوەجەن.

ئایا ئەوان لە زووان کوردی ترسیەن؟

گۆران ئبراهیم

بیجگە هەرێم کوردستان، تائیسەیش زووان کوردی لە هەرسێ پارچەی تر کوردستان (خوەرهەلات و خوەرئاوا و باکوور) لە بار نەگونجیاگیگ ژیەیگ و رووژانە هەوڵ ئەرا لە ناوبردنی دریەیگ و گشت رییگ گیریەیگەوەر تەنیا لەوەرخاتر نەمەندن و نەهیشتنی، ك لە خوەندنگا و شوونەیل ئەکادیمی ولاتەیل سەردەسە هەمیشە دروسکردن پیلان دژ وە زووان کوردی و دویرەو خستنی یەکیگە لە هەوڵەیل بەرنامەدانریاگ، لەوەرانوەر ئەوەیشە هەر ئەو ولاتەیلە جویر تورکیا و ئیران و سوریا مولەت وە هەزاران ناوەند هووکارەکردن زووانەیل بیگانە دانە و رووژانە جایەڵ جوانەیلیان بریگ پویل تەرخان کەن ئەرا بایگرتن ئەو زووانەیلە، وەلی دوینید وە چەواشەوە ئەرا کورد نە هەل ئەوە دریاسەپیان ك بتویەنن زووان بیگانە یای بگرن نەیش تویەنن زووان داڵگی خوەیان بارنە دەس.

لەیرا بایەسە ولاتەیل داگیرکەر کوردستان بخریەنە وەردەم پرسیار، ك ئەویش ئەوەسە ئایا ئەوان راسە لە زووان کوردی و گەشەکردن و پەرەسەندن ئی زووانە ترسیەن؟ ئایا وەراسی ئی زووانە تویەنیگ وەماوەی کەمیگ بوودە ئەو هوکارە ك هەرەشە لە ئاسایش ئەوان بکا، یا نەخەیر ئەوان لەبنەرەتەو باوەر وە وجوود ئازادی و جموجویل ئازادانە نەیرن؟ ئمجا ئەگەر مەسەلەگە لەیواسە دی لەوەرچە بایەسە ولاتیگ جوور تورکیا دەرفەت بەیگە هووکارەبوین زووانەیل بیگانە، وەلی لەباوەت زووان کوردی گشت ری و شوونیگ بگریگەوەر ئەرا ئەوەك ئی زووانە نەتویەنێگ گەشە بکا. لەیرا لە مامڵەی ولاتەیل داگیرکەر هس وە وجوود دوورویی ئاشکرایگ کریەیگ، ئمجا لەی رویەو ك ئەو ولاتەیلە نگەران خوەیان کردنە و گشت قەیەغەکردنیگ لەبان زووان کوردی دانانە، گوایا ئاسایش زووان و نەتەوە و خاك و کومەڵگایان کەفیگە مەترسیەو و لەلایگ تریشەو هەزارەها ناوەند هووکارەکردن زووانەیل بیگانە واز کردگەو ئەرا بان ئاسایش زووان وە مەترسی نیەزانندەی!! لەیوا دیارە ترس ئەو ولاتەیلە زووان کوردی نەوگ، بەڵکوو کپەوکردن زووان کوردی ئەرا ئەوان بەشیگ بوود لە پیلان لەناوبردن یەکجارەکی کورد، ئمجا لەوەیش گام یەکەمیان وە پەلاماردین مەعنەوی دەس وەپیکرد و جویر گشت جاریگ دویاخر دەسکردنە پەلامار لاشەیی. ئەو ولاتەیل ئسلامیە ك کورد لە بانیان دابەش کریاگە، گشت باوەت و رویداگەیل جەهانی خەنە چوارچیوەی قسەو دیدیگ ئسلامیانە، تا رەسیگە ئەو وەختە ك مەسەلەگە تیەیگە بان کورد، ئمجا لەیرا بیدەنگ بوون و قاڵبەگەی ئاڵشت کەن، وەنا زووان کوردی جوور گشت زووانەیل تر خودا داسەی نەتەوەی کورد، وەلی لەوەر ئەوەك زووان کوردە، ولاتەیل داگیرکەر ئەو کفرە کەن و باوەر وەپی نیارن.

ئەرك رەسانن لە كومەڵگای دیموكراسی

ڕێبوار حسەینی

جویر ئەوەك ئاشكراس گشت دەوڵەت و دەسڵاتەیل، چ گەورا چ بویچگ ، لەگشت سستمەیل سیاسی هەمیشە وەگشت توانایگەوە هەوڵ ئەوە دەن مەیل مەردم وەرەو لای سستم سیاسی و دەسڵات خوەیان بكیشن و مەردمیش پشتگیری لەلیان بكەن و گشت هویر و ئەڕای چوین و بەرنامەیلیان قەبوول بكەن. ئنجا ئەرا ئی كاریشە كەرەسەو هەوەجەیلیگ توایگ و لەوانەیش: كەرەسەیل پەیوەندی گشتی(رەسانن)یا ئعلام، مانای ئەوەسە رەسانن تەنیا ڕیگەی دەسڕەسینە وە مەردم كومەڵگا، ك ئەویش وەك(رووژنامەو تەلەفزیۆن و رادیۆ).

رەسانن لەژیان كومەڵگای ئنسانی دەور سەرەكی و ئاشكرایگ دوینیگ . دەولەت و دەسڵات یەسە ك سیاسەت و كار و چالاكی و چوینیەتی وەڕیەوبردن وڵات لەڕی رەساننەوە رەسننە مەردم و دونیای دەیشت. لە سستم و دەسڵاتەیل دكتاتۆری و دژە مللەت وەتایبەت ئەو دەسڵاتەیلە ك زولم و ستەمكاری لەرەفتار و كردەوەیلیان دیارە، رەسانن یا ئعلام گشت كار و كردەوەیگی ها لەژیر كۆنترۆڵ و چەودیری ئەو دەسڵاتەو دەوڵەتیش لەڕی رەساننەوە هویرو ئەڕای چوین نارەواو دژە ئنسانیەت و كارەیل دویر لەڕاسی خوەی جیواز ئەكا ئەرا ناو مەردم و دی وەو كاریشە تویەم ترس و توقانن كاڵیگ و كاریگ لەیوا ئەكا كەس باوەڕ وە رەسانن نەیاشتووگ و دڵ وەپی خوەش نەوگ.

رووژنامەنویس و نویسەر و رووشنهویرەیل و هەر دام ودەزگایگ رەسانن و رووژنامەگەری ك دژ وە بەرنامەو بەرژەوەندی و هەڵسووكەفت دەسڵات ستەمكار رەفتار بكاو دژە كردار نیشاڹ بەیگ ، ئەوە هویچ گومانیگ لەتی نیەو بەسیەن و موڵەت كارو چالاكی وەپیان نیەدریەیگ و لە هەمان وەخت وەڕیەوبەر و وەرپرسەیلیان گیریەن و فرەجاریش شوونگوم كریەن، وەك چوین لە بڕیگ لەدەوڵەتەیل هاوسا ئی مەسەلە ئاساییەو بویەسە باو، ك رووژیگ نیە قەڵەم نەشكنن و خاوەن قەڵەم و رووشنهویر و چالاكی مەدەنی و ژیان ئازاد وە مەهانەی جوراو جوور دەسگیر نەكریەن و دام و دەزگاو رووژنامەیلیان نەوەسیەیگ و كارەسات وەسەریان نایگ، وەلی ئەوەك لەیرا توایم باس لەلی بكەیم، ئەوەسە ك لە سستمەیل دیموكراسی ئەرك رەسانن ئەوەسە ك هەر كردەوەو هەڵسوكەفتیگ دەوڵەت و دەسڵات بخەیگە ژیر چەودیری وەبی سڵكردن لە دەسڵات كار خوەی ئەنجام بەیگ، ك زانیاری و رەسانن ئاگادریە ئەرا مەردم و دابینكردن مەیدان ئازادە ئەرا بەسەیل سیاسی و كیشەی كومەڵایەتی و ئابووری و زانستی، وەل ئەوەیشا هەوڵداینە ئەرا دروسكردن دەرفەتیگ لەوەر خاتر رەسانن دەنگ و خواست مەردم وە هویرورای گشتی و لەهەمان وەخت فشارخستنیشە لەبان دەوڵەت و دەسڵات.

ئەوەك مایەی باسكردنەو بایەسە وەگشت شیوەیگ لەوەرچەو بگیریەیگ، ئەوەسە ك میدیا(رەسانن) ئەو وەختە تویەنیگ ئەرك خوەی وەشیوەی خاس و دیموكراسیانەیگ ئەنجام بەیگ، ك ئەویش بایەسە سەروەخوەی بووگ و دویر بووگ لەدەسڵات دەسڵاتدار و بەرژەوەندی تاقم و تاك.

جویر ئەوەك گشتماڹ زانیم رەسانن یا ئعلام چ رووژنامە چ میدیاو رادیۆ و كەناڵەیل ئەرك پیرووزیگەو بیجگە ئەوەیش مقەیەتیكەر بەرژەوەندی گشتیین، هەر لەوەر ئەوەیش بایەسە فرە وەڕاسگوویانەو جویر وەسیلەیگ سەروەخوەی دویر لە ترس دەسڵات كار بكەن و لەو وەختەیلە ك نیەوگ بچنە ناو ژیان تایبەت مەردم و دەس بخەنە كار مەردم، بایەسە لەبانیان ئاگادری تەواویگ وەشیواز خاسیگەوە لەوەر خاتر بەرژەوەندی گشتی بخەنە وەردەس و دید مەردم و لە هەمان وەخت مەردمیش هەق ئەوە داشتوون ك وەبی كیشەو گرفت دەسیان وە ئەوان بڕەسیگ ، چوینكە ئەگەر لەیوا نەوگ نیەتویەنن دەور ئاشكراو سەرەكی خوەیان بوینن و ئەرك خوەیان وە تەواوی بارنە جی ك ئەویش مقەیەتیكردنە لە بەرژەوەندی گشتی، چوینكە شیواز راسەقینەی دیموكراسی ئەوەسە ك هەر هاووڵاتییگ هەق ئەوە دیریگ وەشیوەی ئازاد هویر و ئەڕای چوینەیل خوەی بڕەسنیگە كەس تر و ئاشكرای بكاو هەق پەرەوەپیداین و پیشكەفتن ئەو هویرورا داشتووگ. مانای ئەوەسە تویەنیم بویشیم: ئازادی رادەرخستن یەكیگە لە هەقەیل سەرەتایی ئادەمیزادەو هویچ باس و خواستیگ تر هەڵنیەگریگ، چوینكە پەیمانەیل ناودەوڵەتی و جاڕنامەی هەق ئادەمیزاد لەباوەت ئازادی هویرورا، نەك هەر لەبان هویر ئازاد و هەق رادەرخستن ئازاد جەخت كەن، بەڵكوو دەسنیشان ئەوەیش كردنە، ك تاك هەق گەردین و دەسڕەسینیش دیریگ وەگشت جووره زانیارییگ سیاسی و كومەڵایەتی و ئابووری و....هتد، ك ئەویش لەڕی رەساننەوە وەبی لەوەرچەوگرتن مەرزدانانین و كیشەو گرفت.

لە كومەڵگای ئازاد و دیموكراسی ئی باسە وەو ماناسە، ك رەساننەیل گشتی بایەسە سەروەخوەیان بوون و مقەیەتی لەو سەروەخوەییە بكەن و لەچواچیوەی دەستووریگ كار بكەن ك ئەرا مقەیەتیكردن ئاوروی و ئاسایش كومەڵگاو تاكەیل دیاری كریاگەو لە هەمان وەخت گلەیی و ڕەخنەی مەردم بڕەسننە ڕای گشتی و لەوەر خاتر رەسین وە ئازادی و دەسڕەسین وە زانیاری كار بكەن، ك وازبوین یا ئنفتاح و شەفافیەت دەوڵەت و دەسڵات لە كومەڵگای دیموكراسییگ بتەو ئەكا. بیجگە ئەوەیش بایەسە هوشیاری لەناو مەردم پەخشەو بكەن و لەوەیش زیاتر هان مەردم بیەن ئەرا سازكردن كۆنگرەو دانیشتنەیل ئازاد، چوینكە وەبی دەسەوەركردن ئازادی مەردم ئەرا پیكهاوردن ئەو جوورە چالاكیەیلیگ و ئاڵشتكردن هویرورا لەبان باوەتەیل كومەڵایەتی و سیاسی و ئابووری و فەرهەنگی و كلتووری كارەگە گرفت لەتی كەفیگە وەرچەو. لەیرا توینیم بویشیم دەسڵات رەسانن یا ئعلام وەگشت جوورەیلیەوە(رووژنامە، رادیۆ، تەلەفزیۆن) لە ناو كومەڵگای دیموكراسی نەخش یا دەوریگ خاس و بتەویگ دیرن و ئەگەر بایگ و لەڕوی دادپەروەری و دەستوورەوە جوان باریەیگە كار و پیرووزی كارەگەی خوەیان لەلایان بەرز بووگ مایەی ریزگرتن بووگ ئەوە بیگومان تویەنن لە كومەڵگایگ دیموكراسی دەور جوانیگ نیشان بیەن.

ئەو شوونە ك سكەی كوردی لەتی دوینریاوە

گوڵ سوو

جویر ئەوەك زانیم ك كورد سەردەمەیلیگ خاوەن دەسڵات و فەرمانرەوایی خوەی بویەو حوكمرانی فرەیگ كردنە، وەل ئەوەیشا مەرز وەرفراوانیگ داشتنەو سكەی تایبەت وە خوەیانیش داشتنەو لەلیانیش هەس تاریخ دروسكردنی چووگەو ئەرا سەدەم مەروانیەیل، وەلی لەوەر ناوەردەوامی ئەو دەسڵاتەیلە ئەو سكەیلیشە وەگوورەی رووژگار لەناوچینەو فەوتیانە، هەر لەوەر ئەوەیش لەبەعزە شوونەیل جیاجیایگ شوون و نوین ئەو سكەیلە دیارداگەو بەڵگەی تەواو دەسڵاتداریەتی كورد بویە. ئنجا یەكیگ لەو شوونەیلە ك سكەی كوردی لەتی دوینریاسەوە، ئەویش(گۆتلاند)ەو گەوراترین شوونە ك سكەی كوردی لەتی كریاسەدی.

وەگوورەی ئەو زانیاریەیلە ك لەلای دەسەی لەیەكەودەر سكەناسی لەزانكۆ یا جامعەی (ستۆكهۆڵم) وجوود دیرن، گۆتلاند گەوراترین شوونە ك(سكەو پویل) یا عوملەی كوردی لەلی دوینریاسەوە لە سوید .

لەناونیساڵەیل (١٨١٥ – ١٩٩٠) لەگشت سوید (٩٠) دانە (سكەی مەروانی)و شمارەیگ كەمتر لەسكەی میرنشینەیل تر دوینریاسەوە. سكەی مەروانی لەسەردەم سەردەم و شوون جیاواز لەگۆتلاند دوینریاسەوە، ئمجا قەیریگ سكەی كوردییش ك لە ئازەربایجانەوە هاوریانە ئەرا سوید دوینریانەسەوە. ئنجا ئەگەر بایگ و ئی هەمگە سكەیل وەدیكریاگە گردەو بكەیم وەل ئەو ٩٠ دانەی مەروانییشە، ئەوە شمارەی سكەیل كوردی(ئەوانەك لە گۆتلاند و لەسوید)دوینریاسەوە مەزەنە كریەیگ وە (١٠٠) دانە. بیگومان گشت ئی سكەیلە لەیوا دیارە لەسەردەم دەسڵاتدایەتی (ئەبو عەلی ئەلحەسەن كور مەروان) و (ئەبو مەنسور سەعید كور مەروان) دروس كریانە لەشارەیل (مایفارقین و جزیرەو نسێبین). لەناو ئەو سكەیل كوردییشە ك لەسوید دوینریانەسەوە، یەكیگیان لەشار (ئامیدا)ی دیاربەكر ئیسە دروسكریاگە، ك بەعزیگیش لەلیان جویر جەواهیر وەكار هاتنە. یەكەمین سكەی كوردی ك لەسوید دوینریاسەوە لەساڵ ١٨١٥ بوی، ئەویش لە (برۆبی) سەر وەناوچەی (ئۆستێر هانینگە)بوی ك كەفیگە پاریزگای (سۆدیر ماندلاند)ەوە

گۆتلاند پەیوەندی زنگێگ وەجەهانەوە داشت لەسەردەم ڤێكینگەیل ، لەسوید نزیكەی (٨٠) هەزار سكەی رووژهەڵاتی دوینریاسەوەو لەوانەیش (٥٠) هەزاریان لە گۆتلاند. لەسەردەم ڤێكینگەیل خەڵك گۆتلاند زیاتر خەریك بازرگانیكردن بوین وەشیوەیگ ئاشتیانە. شایەت هەر ئەوەیش بووگ لەیوا كردویگ ك ئەو هەمگە سكەیلە لەورا كریانەسە دی.

هەرچەنی ك سكەیل كوردی فرەیش نەوین ، وەلی لەگشت سكەندەناڤیا دوینریانەسەوە. ئەو سكەیل كوردیە ك لەلایەن لەیەكەودرەیل جووراو جوورەوە دوینریانەسەوە لە نەرویج و دانیمارك، لەو سكەیلەنە ك لەگشتیان تازەترن، چوینكە دو سكەی مەروانی لەنەرویج و یەك سكەیش لەدانیمارك دوینریاسەوە، وەلی لەباوەت كەمی ئەو سكەیلەوە بیگومان ئەویش چووگەوە ئەرا ئەوەك پەیوەندی كەمیگ وەل رووژهەڵاتا لەوجوود بویە.

قـــــەڵای مەریـــــەم

گوڵ سوو

كوردستان هەر لەباشووری تا باكوور و خوەرهەڵات و خوەرئاوای پڕە لە شوونەوار كویەن و تاریخی ك تاریخیان چووگەوە ئەرا سەردەمەیل جیاجیا. وەل ئەوەیشا قەڵایەیل فرەیگ لەتی دروس كریاگە، ك لەوەخت خوەی ئەرا خاتر وەرگیریكردن و بتەوی و مقەیەتیكردن لەدەسڵات و فەرمانرەوایی دامەزریانەو تائیسەیش فرەیگ لەلیان شوونەواری هەر مەندگەجویر قەڵای شاهین و قەڵای مەنیجەو شوونەوارەیل تر وەك ئاگردان و كەرەسەو شوونمەندەی ساسانیەیل و سەردەمەیل تر. ئنجا یەكیگ لەو قەڵایەیلە ك كەفیگە ناوچەی زەهاو ك تائیسەیش شوونەواری مەندەسەوە كەفتەسە سەرچەوەی چەم قەرەبلاخ لەناوچەی زەهاو لە بەرزایی ١٠٠٠ مەتر، ك ناسریاگە وە (قەڵای مەریەم) یا (قەڵای شەكەر بانوو).

لەباوەت تاریخ دروسكرن ئی قەڵا، جویر شوونەوارەیل تر كویەن ناوچەگە هویرورای فرەیگ هەس لەبان دروسكردنی، وەلی وەگورەی قسەی مەردم ناوچەگە باس كەن و ئویشن: لەسەردەم خوەی خوسرەو پەرویز ئی قەڵا ئەرا شەكەر بانوو هاوسەری دروس كردگە، بیگومان یەیش تا رادەیگ رای پەسەنیگە، چوینكە خوسرەو پەرویز جویر ئەوەك لەتاریخ باسی كریەیگ قەڵاو كوشكەیل فرەیگ دروسكردگەو قەڵای (شیرین)یش لەناوچەی قەسر نموونەی ئەو راسیەسە ك لەشوونیگ بەرزایی دروسی كردو ئاویش ئەرای بردە بان قەڵاگە، ك هەرچەنی بریگ سەرچەوە لەیوا تاریف كەن و ئویشن گوایا ژنەیل تر جوور خوسەو پیلانیگ لە شیرین تازە یار ،نەخشەو فكرەی قەڵاگە دانەسە شیرین ئەرا ئەوەگ لەلیان دویرەو بكەفیگ و ئەویش فەرمان دروسكردنی دا.

وەلی وەهەر حاڵ لەیرا باس لە قەڵای مەریەم كەیم ك هەرچەنی پەیوەندی دیریگ وە شیرینەوە، چوینكە شیرین ئەرمەن ك خوسرەو پەرویز ئاشقی بوی، حەسویدی بردیاگ وە شەكەر بانوو، هەر ئەوەیش لەیوا لەلی كرد گاڵ خوسرەو بیەیگ وە كوشتنی، وەلی خوسرەوشا رازی نەوی، ئنجا لەشوون رای وەرگرتن زاناو راویژكارەیلی بڕیار دا ك (شەكەر بانوو) لەشوونیگ تر نیشتەجی بكا دویر لەشوون وماوای شیرین، دی ئەوە بوی فەرماندا ئی قەڵای(مەریەم)ە ئەرای دروس بكریەیگ.. لەباكوور خوەرهەڵات ناوچەگە ئی قەڵا لەناو كوچگیگ گەورای كویەگە وەشیوەیگ لاكیشەیی هەڵكەنریاگە، لەبەش ژویەر شوونە تاشریایەگە سەكوویگ و چەن پلەكانەیگ دروس كریاگە، لەژیریشەوە ژیرزەوییگ وجوود داشتگە، وەلی لەناوەوە فرە پان و گەورا بویە.

وەی جووره قەڵای مەریەم ئەرا شەكەر بانوو هاوسەر خوسرەو پەرویز دروسكریاگە.بیجگە ئەوەیش ناوچەی زەهاو جویر ئەوەك ئشارەت وەپی كردیم لەلایەن شوونەوارەوە فرە دەوڵەمەنە وەك: شوونەوار كوچگ ئاشقەیل لەئاوایی ملە دزگەی دەیشت زەهاو و تاق گەرا لە ملەی پاتاق و ئاگردان كۆیك لە قەورسان ئاوایی كۆیك میل سەفی و جووگەی وەلاش لە ئاوایی پیران ك دەسكرد ساسانیەیلەو حەوز مەنیجە لەئاوایی زافەران و پلەكانەیل هەیوان و دوكان داوود لەخوەرهەڵات شار سەرپیەڵ زەهاو ك شوون پیرووز یارسانەیلەو فرەجار لەلای گردەو بوون.

هـــووره

له كووره په‌یا بوى؟

گوڵ سوو

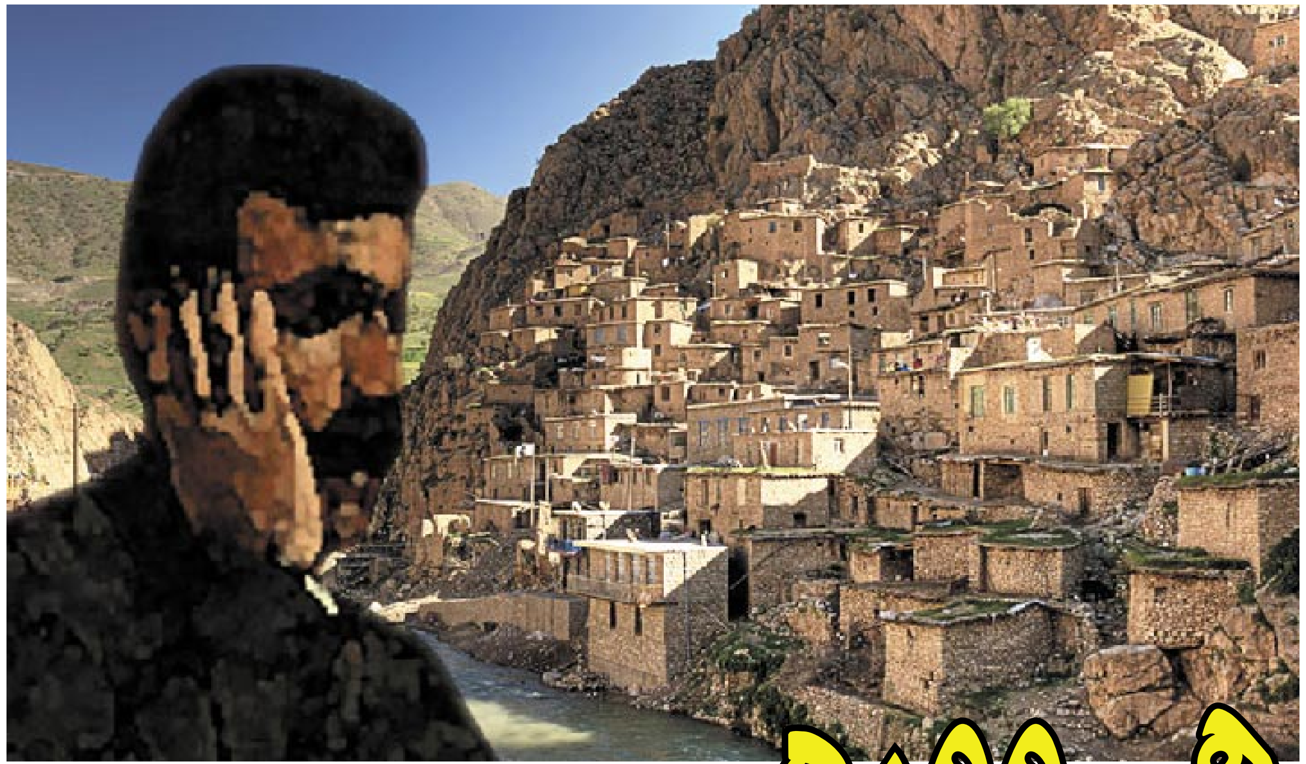

فۆلكلۆر، كویه‌نترین به‌ش ئه‌ده‌به‌و له تاریخ و كریه‌یگه چه‌ن به‌شیگ جیاجیاوه، یه‌كیگه له‌به‌شه‌یل فره كویه‌ن گوورانی، چوینكه ئاده‌میزاد له‌سه‌رده‌مه‌یل كویه هه‌وڵ ئه‌وه داگه خوه‌شی و ناخوه‌شی و ده‌ردو مه‌ینه‌تیه‌یل ده‌رخه‌یگ و له‌هه‌مان وه‌خت ده‌رخستن ئه‌و هسه‌یلیشه له‌رێ گوورانیه‌وه بویه. تویه‌نیم بویشیم په‌یاْبوین گوورانی وه‌ل په‌یابوین ئاده‌میزادا بویه‌و یه‌یش بووگه به‌ڵگه ئه‌را ئه‌وه‌ك گوورانی كویه‌نترین و ره‌سه‌نترین به‌ش ئه‌ده‌ب فۆلكلۆره.له‌باوه‌ت گوورانی و جووره‌یلی و كویه‌نترینیان، چه‌نه‌ها نویسه‌ر باس له‌لێ كردنه‌و له‌وانه‌یش: د. عزه‌دین مسته‌فا ره‌سول، ك ئویشیگ : دو ڕای هه‌س له‌باوه‌ت سه‌ره‌تای گوورانی، یه‌كیگیان ئه‌وه‌سه ك (گوورانی كاركردن) كویه‌نترین جووره‌و ئه‌واكه‌ی تریش (گوورانی دینی) كویه‌نترین جووره. وه‌لێ بڕیگ له‌نویسه‌ره‌یل تر ئاشكراتر ڕای خوه‌یان ده‌رخستنه‌و ئویشن: گوورانی كاركردن له گوورانی دینی كویه‌نتره.

(د. شوكریه ڕه‌سول)یش ڕای له‌یواسه ك گوورانی لایه‌لایه‌ی دایگ ئه‌را كورپه‌گه‌ی، یه‌كم جوور گوورانیه.

هووره جویر گوورانییگ دینی كویه‌ن كورد، تاریخه‌گه‌ی چووگه‌وه ئه‌را گوزه‌یشتیگ فره كویه‌ن وه‌رجه ئسلام ك له‌ناو كورد چریاگه‌و باو بویه. ئنجا ئه‌و قه‌دیمی بوینه وه گوزه‌یشت زه‌مان بویه‌سه هووكار ئه‌وه‌ك ته‌پ وتووز فره‌یگ بنیشیگه بانی و تاریخه‌گه‌ی وه‌ته‌واوی ئاشكرا نه‌وگ، یه‌یش چووگه‌وه ئه‌را قه‌یری هووكار، له‌وانه‌یش: نه‌وین قه‌واره‌یگ سیاسی كوردی و له‌هه‌مان وه‌خت ژیرده‌سه‌ی میلله‌ت كورد و چه‌وسانه‌وه‌ی له‌لایه‌ن داگیركه‌ره‌یل كورده‌وه بویه هه‌ر له‌كویه‌نه‌وه تائیسه. وه‌لێ وه‌هه‌رحاڵ دڵسووزه‌یل و نویسه‌ره‌یل كوردپه‌روه‌ر له‌ژیر ئه‌و هه‌مگه جه‌ور و سته‌م و فشاره‌یل فره بیوچان هه‌میشه هه‌وڵ ئه‌وه دانه بچنه دویاوه ئه‌را سه‌رده‌مه‌یل كویه‌ن تا بتویه‌نن لاپه‌ره‌یل تاریخ بیه‌نه یه‌كا له‌وه‌ر خاتر وه‌دیكردن تاریخ میلله‌ته‌گه‌یان و هه‌ر یه‌كیگ له‌لیان له مه‌یدان خوه‌ی وه‌گووره‌ی توانای خوه‌ی خه‌بات كردنه، ك مایه‌ی شانازیه قه‌یری لایه‌ن شاریاگ وه هه‌وڵ دڵسووزانه‌ی ئه‌و نویسه‌ره‌یله ئاشكرا كریانه‌و كه‌فتنه‌سه وه‌ر ده‌س و چه‌و خوه‌نه‌واره‌یل كورد. وه‌لێ وه‌ل ئه‌وه‌یشا بڕی باوه‌ت هه‌س وه لێڵ و ته‌ماوی مه‌ندنه‌سه‌وه، چوینكه تاریخ فره‌یگ له‌بانیان گوزه‌یشت بویه‌و فره زه‌حمه‌ته ئاده‌میزاد كورد بتویه‌نیگ وه‌ئاسانی ده‌سنیشانیان بكا مه‌گه‌ر شوونه‌وار كویه‌ن بكریه‌یگه دی و كار له‌بانیان بكریه‌یگ ئه‌را دوینستنه‌وه‌ی ئه‌و لایه‌نه‌یل شاریاگه، وه‌ل ئه‌وه‌یشا خه‌مخوه‌ره‌یل ئی میلله‌ته هه‌ر هه‌وڵ ئه‌وه دانه ئه‌را ئه‌وه‌ك بتویه‌نن ئه‌گه‌ر ترویسكه‌یگیش بكه‌نه دی هه‌ر وه‌رده‌وام بوون تا وه‌ته‌واوی ئاشكرای بكه‌ن. ننموونه‌ی له‌ی باوه‌ته‌یلیشه فره دیریم وه‌ك هووره‌و سیاچه‌مانه، ئنجا ئه‌را ئه‌وه‌ك بزانیم ئه‌را یه‌كمجار هووره كه‌ی په‌یا بویه، چه‌ن هویروڕایگ هه‌س له‌ی باوه‌ته‌وه ك جواو ئی پرسیاره ده‌نه‌وه:

هووره فره كویه‌نه‌و هه‌ر له‌وه‌خت ده‌سوه‌پیكردن ژیان ئاده‌میزاد كورد په‌یا بویه‌و تاریخی چووگه‌و ئه‌را سه‌رده‌م وه‌رجه دین زه‌ره‌ده‌یشت و جاریگتر له سه‌رده‌م زه‌ره‌ده‌یشت ئاڵشتكاری و روحیه‌تیگ تر تازه وه‌پی دریاگه.

كه‌سه‌یلیگیش ئویشن: هووره له‌سه‌رده‌م زه‌ره‌ده‌یشت په‌یا بویه ك تاریخی چووگه‌وه ئه‌را ١٧٦٨ ساڵ وه‌رجه عیسا. رابه‌ریگ تر ئویشیگ : هووره تاریخی فره كویه‌نه‌و چووگه‌وه ئه‌را سه‌رده‌میگ فره كویه‌ن تاریخ وه‌بی ده‌سنیشانكردن وه‌رجه زه‌ره‌ده‌یشت. وه‌لێ بابزانیم هووره له‌كوورا په‌یا بویه؟ له‌یرایش چه‌ن هویرو ڕایگ خه‌یمنه‌روی: ڕایگ هه‌س ئویشیگ : هووره ئه‌را یه‌كمجار له كوردستان خوه‌رهه‌ڵات و كوردستان باشوور په‌یا بویه. ڕایگ تر هه‌س ئویشیگ : له(هه‌ورامان) په‌یا بویه، ئه‌ویش وه‌گووره‌ی ئه‌و راسیه ك زه‌ره‌ده‌یشت له‌وراوه سه‌رهه‌ڵداگه‌و دویاخریش وه‌گووره‌ی نزیكایه‌تی وشه‌گه له‌ناونی (هووره) و (هه‌ورامان) و (ئه‌هورامان). وه‌ل ئه‌وه‌یشا ڕایگ تر هه‌س ئویشیگ : هووره یه‌كمجار له (دالاهو) و (سنجاو) په‌یا بویه. مانای ئه‌وه‌سه له‌باوه‌ت په‌یابوین هووره سێ ڕای دیریم و هه‌رسێگیان له‌وه یه‌كه‌و گرن ك هووره ئه‌را یه‌كه‌مجار له كوردستان خوه‌رهه‌لات په‌یا بویه. وه‌لێ له‌باوه‌ت ئه‌وه‌ك كی یه‌كه‌مجار هووره چریه له تاریخ؟ له‌هویچ سه‌رچه‌وه‌یگ زانیاری له‌یوایگ نه‌كریاسه‌دی ك ده‌سنیشان یه‌كه‌م هووره‌چڕ كردویگ . هووره له‌شوونه‌یل فره‌یگ له‌كوردستانخوه‌رهه‌لات و باشوور گووش له‌لێ گیریه‌یگ و هووره‌چڕه‌یلیش وه ده‌نگیگ خوه‌ش و قورگ سافیگه‌وه چڕنه‌ی، وه‌لێ ئایا شوون جوگرافیای هووره له‌كویه‌ن چ شوونیگ بویه‌و ئیسه كه‌فته‌سه چ شوونیگ ؟ دیاره جواو ئی پرسیاریشه چه‌ن هویروڕایگ دیریگ و له‌وانه‌یش: شوون جوگرافیای هووره له‌كویه‌ن باكوور خوه‌رئاواو باشوور خوه‌رئاوای ئیران بویه ك ئه‌ویش كوردستان خوه‌رهه‌لاته، وه‌لێ شوون جوگرافیای ئیسه‌ی هووره ئی شوونه‌یل كوردستان باشوور و خوه‌رهه‌لاته‌نه وه‌ك(كرماشان، سه‌حنه، كه‌نویله، هه‌رسین، سه‌رپیه‌ڵ زه‌هاو، گێلان غه‌رب، قه‌سر شیرین، ئیلام، له‌كستان، لورستان، جوانرۆ، مهران، مایه‌شت، نه‌فتشا، سۆمار، ناوجاف، شاره‌زوور، په‌ر چه‌م سیروان، ناوچه‌ی خانه‌قی، دالاهوو، پالان، ریژاو، مه‌نه‌لێ و ده‌ورووه‌ری). وه‌لێ وه‌ته‌واوی نزیكه‌ی (٥٥) شوون ئه‌را جوگرافیای هووره ده‌سنیشان كریانه ك تائیسه‌یش هووره له‌ناویان باوه. ڕایگ تر هه‌س ئویشیگ : شوون جوگرافیای هووره له كوین، زیاتر بیوه‌نش و دالاهو (ناوراس قه‌ڵخانی دالاهو) بویه له كوردستان خوه‌رهه‌لات، وه‌لێ ئیسه زوورم ناوچه‌یل كوردستان باشوور و رووژهه‌لاتن. وه‌ل ئه‌وه‌یشا ڕایگ تر هه‌س ئویشیگ : جوگرافیای هووره له ده‌وره‌وه‌ر قه‌لای شیروانه‌وه ده‌س وه‌پی ئه‌كا ئه‌را نزیك گێلان و كرماشان و گه‌نگاوه‌ر، ك وه كه‌لار و ده‌ربه‌نیخان و شاره‌زوورا په‌ریگه‌وه ئه‌را دیوانده‌ره‌و له‌ورایشه‌وه ئه‌را نزیك هه‌مه‌دان، یه‌یش وه‌و مانا ئه‌و شوونه‌یله ك كووچ و كووچبه‌ره‌یل و سیه‌ماڵه‌یل كووچكه‌ر وه‌پیانا گوزه‌ر كردنه‌و له‌تیان مه‌ندنه‌سه‌وه‌و گه‌رمه‌سیر و كویستان كردنه، ك ئی هووره له‌ناو ئه‌وان بویه‌و دویاخریش وه‌سه‌به‌ب ئه‌وه‌ك تیكه‌ڵ و نیشته‌جی بوینه وه‌ل مه‌ردمه ڕه‌سه‌نه‌گه‌یا دی بویه‌سه باو له‌و ناوچه‌یله. وه‌لێ كه‌سه‌یل تر ئویشن: شوون جوگرافیای هووره له‌كویه‌ن، كرماشان بویه، جویر ناوچه‌ی گۆران و ده‌ورووه‌ر كرماشان، چوینكه په‌رسگای فره‌یگ له‌تی بویه‌و شوونه‌واریان هه‌ر مه‌ندگه.

بیجگه ئه‌وه‌یش مه‌ردمان تر باوه‌ڕیان له‌یواسه ك مه‌رز جوگرافی هووره له كویه‌ن، مه‌رز ناونی گۆران و لوره‌یل بویه، یه‌یش وه‌و مانا نه‌چیه‌سه ناو گۆران و لوره‌یل، به‌ڵكوو ته‌نیا له‌و مه‌رزه بویه، وه‌لێ مه‌ردمانیگیش وتنه: شوون یه‌كه‌م هووره، ناوچه‌یل هه‌ورامان بویه، چوینكه زه‌ره‌ده‌یشت خوه‌ی له‌ورا بویه‌و دویاخر له هه‌ورامانه‌وه په‌خشه‌و بویه وه‌ره‌و ناوچه‌یل تر كوردستان رووژهه‌لات وه‌ك (جوانرۆ و كرماشان و......هتد)و دویاخریش هاتگه وه‌ره‌و ناوچه‌یل تر كوردستان باشوور ، وه‌لێ ئیسه بیجگه ئه‌و ناوچه‌یله، زیاتر له‌ناوچه‌یل یارسان مه‌نده‌سه‌وه‌و تام و له‌زه‌ت دیریگ . وه‌لێ تا ئمروویش هووره له‌ناوچه‌یل گه‌رمه‌سیر هه‌ر نرخ خوه‌ی مه‌ندگه‌و چریه‌یگ . ئنجا هووره یه‌كه‌مجار له هه‌ر شوونیگ چریاویگ یا په‌یا بویگ گشتی هه‌ر ناوچه‌یل كوردنشین و كورد بوینه‌و شانازیه جویر فۆلكلۆر و كلتووریگ ڕه‌سه‌ن كوردی.

میژوو هووره فره كویه‌نه‌و هه‌ر له‌وه‌خت ده‌سوه‌پیكردن ژیان ئاده‌میزاد كورد په‌یا بویه و تاریخی ئه‌را سه‌رده‌م وه‌رجه دین زه‌رده‌یشت گله‌و خوه‌ید و جاریگتر له سه‌رده‌م زه‌رده‌یشت ئاڵشتكاری و روحیه‌تیگ تر تازه وه‌پی دریاس

کەسایەتییەیل کورد فەیلی لە بوارەیل جیا جیا

لەیس فەیلی

وەبی هویچ گومانیگ کوردەیل فەیلی بەشداری خاس و کاریگەریگ داشتن لەژیان سیاسی و ئابووری و کومەلایەتی و رووشنهویری و زانستی عراقی. بەشداربوین لە بنیاتناین عراق تازەو هەر کەسیگ لەمەیدان خوەیەو بەشداری کرد، لە ناونیانیش پزیشکەیل خاس و شارەزا، لەوانەیش رەحمەتی شەهاب عەزیز، ك یەکەم کەسیگ بویە نەشتەرگەری کاڵین گلینە(قرنیە)ی چەو کرد لەرووژهەڵات ناوراس، ك وە سەرکەفتن خاسیگ ئەرا میریگ سعودی ئەنجامیدا، ك دویاخر میر سعودی داوا لەلی کرد عیادەیگ واز بکا لەبان هساو ئەو، ك گشت خەرجەگەی بکیشیگ و تازەترین وەسیلەی پزیشکی ئەرای دابین بکا، وەلی ئەوە بوی دکتۆر شەهاب نەتواس لەسعودیە ئەو کارە ئەنجام بەیگ ، چوینکە ولاتەگەی خوەی(عراق) هەوەجە وەپی داشت، وەلی وەداخەو خاسیەگەی وە ئەوە دریاو لەوەخت دەرکردن فەیلیەیل لەساڵ ١٩٨٠ گیریاو خریا زندانەو تا لەورا بکوشیەیگ .

لەمەیدان رووشنهویرییش لەگشت لایەنەیل وەرزشی و ئەدەبی و هونەری و رووژنامەگەری، کوردەیل فەیلی بەشداری خاسیگ داشتنە، لەوانەیش: هەردوگ شاعر گەورا جەمیل سدقی زەهاوی و مەعروف رسافی و داستاننویس عەبدولمەجید لوتفی و دکتۆر کامل بەسیر و شاعر و رووژنامەنویس عەباس بەدری و غائب توعمەو شاعر زاهد محەمەد و بلند حەیدەری و شاعر تازە جەلیل حەیدەر و رەسانکار و ویژەر روشدی عەبدولساحب و کەسەیل تر.

لە مەیدان مۆسیقایش: ژەنیار ناودار جەهانی عوود رەحمەتی سەلمان شوکر و مەحموود شوکر برای، مۆسیقاژەن ناودار نەسیر شەمە، ئاوازدانەر کەوکب حەمزە، گورانیچر مەقام رەحمەتی حەسەن خەیوکە، گورانیچرەیل جەعفەر حەسەن و رەزا عەلی و جاسم خەیات و حەسەن سەعدی و رەزا خەیات.

لەمەیدان وەرزشیش: کوردەیل فەیلی جموجویل خاسیگ دانە وەرزش عراقی، لەوانەیش: پاڵەوان عەبدولواحد عەزیز ك مەدالیای برۆنز عراق وەرگرت لە دەورەی رۆما لەساڵ ١٩٦٠، بیجگە ئەویش پاڵەوان لە وازیەیل ئاسیایی عەزیز عەباس و هەردوگ گۆڵچی هەڵوژاردەی وەرین عراق ئەنوەر موراد و جەلال عەبدولرەحمان و وازیزانەیل مەحموود ئەسەد و عەبدولسەمەد ئەسەد و مەهدی عەبدولساحب و جەبار سەیفوڵلا و هەردوگ وازیزان هەڵوژاردەی نیشتمانی لە تووپ سەوەتە داوود سەلمان و عەبدلحسین خلیل.

کوردەیل فەیلی لەمەیدان وەرزش، یانەی فەیلی وەرزشی دامەزرانن، ك لەگشت چالاکیەیل ژیان وەرزشی بەشدار بوین و جاریگ وەپلەی دویەم سەرکەفت لە پاڵەوانیەتی تووپان عراق.

لەمەیدان کومەلایەتییش، لەساڵ ١٩٤٦ کومەڵەی خوەندگایەیل فەیلی دامەزرانن، ك خوەندگای شەوانەو رووژانە ئەرا روڵەیل فەیلی و چینەیل تر لەلی دامەزریا و شمارەی فرەیگ لەتی خوەندن تەواو کردن لە کورد و عەرەب و تورکمان و مەسیحی و خاسترین مامۆستایەیل لەتی دەرسدان. وەل ئەوەیشا لە مەیدانەیل تر ژیانیش کوردەیل فەیلی نەخش یا دەور خاسیگ داشتنە.

ئەوەك لەباوەت ژنەوە لە کوومەڵگای ئەندەلوس باس لەلی کریاگە وە دریژایی چەرخەیل فرەیگ و لەکتاوەیل تاریخی، ئەوەسە ك باس لە کارەیل خاسیان کریاگە. سەرچەوەیل جەخت لەبان ئەوە کەن ك ژنەیل ئەندەلوس دەور تایبەتیگ داشتنە لە گەشەوەپیداین رووشنهویری و پیشکەفتن کوومەڵگا. سەرهەڵداین بەهرەمەنی ئەو ژنەیلە هەر لە شاعر و مامۆستا و زانا چووگەوە ئەرا دو هووکار سەرەکی، یەکمیان: ژینگەی فراوان و پیشکەفتگ ئەندلوس و، دویمیانیش: بارووەزع سیاسی سەقامگیر و ئەو دەستووورە ك شارەیل گەورای ئەندەلوس گرتویگەوە جویر قورتوبە و ئشبیلیە و بەلەنسیە و غرناتە و سیراقوستە و رەندە و ناوچەیل جیاجیای ئەندەلوس، ئەویش لە سەدەی هەیشتم زایینی و تا سەدەی ١٣. وەل ئەوەیشا ئەو خوەشگوزرانی و سەقامگیرییشە ك ماوەی دریژیگ کیشا و ئەو گەشەسەندن گەورای کوومەلایەتیە ك دەس گرتویگە ئسلامەوە و هویچ گرفتیگ لەتی دروس نەوی بویە مایەی هانداین مەردم تا زانست وەربگرن و ئەهەمیەت بیەنە پەخشەوکردنی و بیجگە ئەوەیش ئەهەمیەت وە هونەر وەگشت جوورەیلی و دامەزرانن خوەندگا و کتاوخانەی گشتی و تایبەت و داوەتنامەی زانا و شاعر و هونەرمەندەیل لە رووژهەلاتەوە جویر ولاتەیل عیراق و حجاز و شام، بەلگەیش لە بان ئەوە کارە ئەوەسە چینە بەرزەگەی ئەندەلوس قەیریگ ژنە زانا لە رووژهەلاتەوە هاوردن ئەرا ئەوەك کور و دویەتەیلیان هووکاری زووانگەری و فقە و ئەدەب و عەرووز بکەن.ئمجا لەو ژنەیلە ك باس لە تاریخ ئەندەلوس کردگە، زانایگ ناودارە ك بنەرەتی حجازیە وە ناو (عابدە ئەلمەدینە) ك دەرس فقە و رەوانی زووان لە قورتوبە خوەندگە و ناوبانگ وە مقەیەتیکەر زووان و فقە دەرکردویگ. ئەو ژنە زانای خوداپەرسە یەکیگ بوی لە ژنە کەنیزەیل حجاز، تا رەسیە ئەو رادە ك ژنەیل تر حەسویدی وەپی بووەن لەوەر ئەو رووشنهویری و ئەدەب و زانستە ك داشتەی. (ئشراق)یش، زانایگ تر بوی ك لە قورتوبە ناوبانگ دەرکردویگ، ئشراق داوەت کریاویگ ئەرا ئەندەلوس و لەورا زانست هووکارەی کور و دویەتەیل کردیاگ و قەدر و حورمەت فرەیگ داشت، ئشراق وە شعر و

ژنەیل زانا لە ئەندەلوس

سەلما حەفار

شیەوکردن ناسریاویگ، تاریخنویس (سلێمان کور نەجاح) لە بارەیەوە ئویشیگ: زانست عەرووز لە ئشراق وەرگرتم.

(لوبنا) زانایگ تر ئەندەلوس بوی و لە زووانگەری و بیرکاری یا ریازیات زانا بوی، ئەویش لە سەردەم (ئەلحەکەم دویم) لە زانکۆ یا جامعەی قورتوبە دەرس داگە، ئەو زانکۆیشە گەوراترین زانکۆی ئسلامی بوی ك فەلسەفە و پزیشکی و فەلەك و کیمیا و فقە و ئەدەب و بیرکاری لەتی خوەنریا و یەکەمین زانکۆی زانست بوی لە گشت ئۆروپا. ئمجا هەر لەو وەختەوە (روقەییە)ی نویسەر مەتەڵە شعر ناو داشتگە ك وەپی وتیان (ئەسارەی جریوەدار)و لە شوون مردن (ئەلحەکەم) گەشتیگ وەناو رووژهەلات موسڵمانا کرد و خاسترین پیشوازی لەلی کریا لە پایتەختەیل رووژهەلات. (عایشە دویەت ئەحمەد قورتوبی)یش ك خەلیفەی ئەندەلوس (عەبدولرەحمان ناسر) ناسریاگ وە (عەبدولرەحمان سێیم) فرەترین قەدرو حورمەتی گرتگەو هەمان وەخت دگانیش وە ئاستە بەرزە زانستیەگەیا ناگە و کتاوخانەیگ تایبەت وەخوەی داشتگە ك بەش گەورایگی وە دەسخەت خوەی بویە.

یەکیگ تر لەو ژنەیلە ك وە قەدر و حورمەتەوە ناوی بریاگە (سەفیەی دویەت عەبدوڵلا)ی نویسەر بوی ك ئەویش شارەزایی فرەیگ داشت لە خوەشنویسی و ئەهەمیەتداین وە کتاو. ئمجا وەختیگیش (هشام) بویە خەلیفەی لە شوون (ئەلحەکەم دویم) باوگی، ژنیگ وەناو (نیزام) بویە ئەمیندار نهێنی کووشك یا قەسرەگەی، ئمجا ئەو ژنە وەگوورەی سەرچەوەیل عەرەبی و ئسپانی دەس باڵایگ داشتگە لە نویسانن بەڵگەنامەی سیاسی و ئیداری و هەمان وەخت خاوەن دەسخەت جوانیگ بویە.

ع. هونەر ... تەکاندەر شعر نیشتمانی لە سەردەم کومار

عەبدولموتەلب

ئەسارەی جریوەدار ئاسمان ئەدەب کلاسیکی کوردی مامۆستا (عەباس هەقیقی) ساڵ ١٩٠٢ زایینی لە ئاوایی مەرجان سەر وەناوچەی مەهاباد لەخوەرهەلات کوردستان هاتەسە دونیا. هەر وە منالی ئەرا یەکەمجار لە ئاوایی مەرخوزی لەشار سەقز چیەسە وەر خوەندن و لە مالیش لەلای باوگی کتاوەیل (گوڵستان و بوستان) سەعدی و (کیمیای سعادەت)و بریگ لە کتاوەیل تر خوەندگە. وەلی منال بویە وەختی باوگی مردگە، دی خوەی وە تەنیا مینیگ و دایگە دڵسووزەگەی ئمایەتی ئەکاو کتاوخانەیگ ئەرای رازنیگەوە. ئنجا لەوەر ئەوەك کتاوەیل فرەیگ خوەنیگ، هس شعر لەلای پەیا بووگ و لە عومر چواردە سالیەوە شعر نویسیگ.

دایگیشی ئەرا دریژەداین وە خوەندن پشتگیری فرەیگ لەلی کردگەو خوەندن (سەرف و نەحو) تەواو ئەکا. دویاخر لەساڵ ١٩٣٤ وەك کارمەندیگ لە دەزگای دارایی لەشارەیل بۆکان و مەهاباد دامەزریەیگ، لە کوومار کوردستان مامۆستا هەقیقی وە نازناو (ع. هونەر) تیەیگە ناو مەیدان خەباتەوە، ئنجا وە شعر بەرز (خەو غەفڵەت) لە گووڤار نیشتمان تەکانیگ دەیگە شعر نیشتمانی ئەو سەردەمە.

لە ساڵ ١٩٦٣ لە بۆکان خانەنشین بووگ و باقی عومری تا ساڵ ١٩٩٧ لەو شارە بەیگە سەر تا رووژ مردنی لە نەخوەشخانەی شار بۆکان لە عومر ٩٤ ساڵی، ك دڵە پر لە ئشقەگەی ئەرا مللەت و نیشتمان لە کوتان کەفیگ ، وەلی تا وەرجە چەن سەعاتیگیش لە مردنی قەڵەمی لە خزمەت مللەت و نەتەوەگەی بوی.

مامۆستا هەقیقی سێ بەرهەم و بری لە شعرەیلی چاپ نەکریا، ك یەکیگ لەوانە سەفەرنامەی ناتەواو ئەو گەشتە بوی ك ئەرا ئۆرپا کردەی و پیشکەشی کردە کتاوخانەی ئەدەب کوردی، دیوان هەقیقی بەرهەم ئەو گەورا شاعرەسە ك هویچ وەختی فەرامووش نیەکریەیگ لەلای خوەنەوارەیل کوردو هەقیقی هەمیشە زنگە لەدل گشت کوردیگ ، یەیش پارچە شعریگە لە شعرەیل مامۆستا عەباس هەقیقی ك لەتی باس لە دەرد دویری ئەکاو ئویشیگ :

دەرد دویری فرە سەختە دولبەرەیل هجران بەسە
دڵ وەك پەروانە سزیا چەوەگەم سزیان بەسە
ئاقڵەیل شەیدا بوون رویپوش روخسارت لا مەیە
ئاشقەیل کوشتەی جەوردن قەتڵ مەزلومەیل بەسە
ئمجا ئویشیگ :
شایەتم ئەسر خوینینە ك تن جەرگم برید
ئاشق روخساردم ئەر تەفسیر ئەر تاوانە بەسە
ئیسەیش مەجنوون و لەیل هەن لەی عەسر تازە
شیت وسەرگەردان تنم حەیراندم حیرمان بەسە
ئاگر وەردایدە دڵ و گیان هەقیقی ئەی چەوەگەم
دەرد بی دەرمانە ئشقد دەرد بی دەرمان بەسە

له بارەی سۆران زیاتر بزانیم

سۆران شاریگ کوردستانه ك کەفێده ١٢٠ کیلۆمەتری باکوور رووژهەڵات شار هەولێر. شمارەی نیشتەجایەیلی نزیکەی ١٢٥ هەزار کەسە. سۆران ئیسه ناوەند کارگێری قەزایەیل چۆمان، مێرگەسوور و رەواندزیشه. ناو سۆران له میرنشینی سۆرانەو هاتگه، ك له سالەیل ١٨٣٠ میر محەمەد یا پاشای کۆرە حکومران میرنشینەگه، تووپخانه و سکەی پویل دروس کردگه وەئومید دامەزرانن دەوڵەت سەروەخوەی کوردی، ك پایتەختەگەی شار رەواندز بویه، وەلی لەلایەن ئمپراتۆر عوسمانییەیلەو لەناوبریاس. شار سۆران دەرەنجام سیاسەتەیل شۆڤێنی حکوومەت بەعس عێراق دروسی کرد. وەخاتر کووچوەپیکردن ئاواییەیل ناوچەگه و گردەوکردنیان له کومەڵگا گەمارۆ دریاگەگان، ساڵ ١٩٨٠ کریاسه قەزا و شمارەی نیشتەجایەیلی تا ساڵ ١٩٩١تەنیا ٥ هەزار کەس بویه، وەلی ئیسه وەگورەی ئاماره نارەسمییەگان شمارەی نیشتەجایەیلی ١٢٥٠٠٠ کەسه. سەبارەت وەشوین جوگرافی و ئاو و هەوا، سۆران کەفێده ناونی کویەیل بەرز کۆرەك له رووژهەڵات و گۆرەز و حەسەن بەگ له باکوور و برادۆست له رووژئاوا له باشووریشیەو کویەی هەندرێن هەڵکەفتگه، ك کەفێده بان رێ هاملتۆن له هەولێرەو ئەرا حاجی ئۆمەران چوود و له سالەیل ١٩٢٠ تا ١٩٣٠ لەلایەن ئەندازیار هاملتۆن دروس کریاس. سنوور سۆران کەفێده باکوور رووژهەڵات هەولێر وەدویری ١٢٠ کم. لەباکوورەو سنوور قەزای سۆران وەل وڵات تورکیا و قەزای مێرگەسوور هاوساس، له رووژهەڵاتەو هاوسنوورە وەل قەزای چۆمان، له باشووریشەو وەل قەزای رەواندز و پشدەر هاوسنوورە، قەزای شەقڵاوەیش کەفێده خوەرئاوایەو. ئاو و هەوای سۆران زمسانی وارناوییه و تاوسانان گەرم و نمدارە، لەزمسانان وەرێژەیگ مامناوەند وەفر لەتی وارێ و وەرز وەهاریشی پر وارانه. هەر دو چەم شێخ که له رووژهەڵات کوردستان و کویەیل باڵەکایەتییەوە هەڵقولێد، برادۆست ك له کویەیل برادۆست و باکوور کوردستانەو هەڵقولێد وە سنوور قەزای سۆران گوزەر کەن و رشیەنه زێ بویچگ. قەزای سۆران ناوچەیگ کشتووکاڵییە، رووبەر گشتی قەزای سۆران ٨٠٩٦١٦ دۆنمه، ك ٧٣٧٥٤٤ دۆنمی ئەرا کشتووکاڵ وەکار تیەێ، بیجگه له دانەوێڵه باخ سێف، هەڵوژە، ئەنار، ئەنجیر و ئەنگویر لەتی وەبەر تیەێ، هەمیش دارگردەکان، سپیندار، قەسقەوان، بەروی، گویژ، رێواس و...تد، خوەیان لەخوەیانەو سەوز بوون. رێژەیگ وەرچەو ئاژەڵ کویەیی له ناوچەیل جەوەڵی سۆران هەس، جوور: گورگ، خرس، کەمتار، سمۆرە، مار، پشی کویەیی، بزن کویەیی و وراز، ئاژەڵ ماڵی جوور: مانگا، بزن، کاور، گووشدریژ، ئەسپ، حوشتر و پەلەوەر ئێوەت کریەن. قەزای سۆران ناوچەیگ دڵرفن و دڵگرە له گشت روییگەو، گەشت و گوزار قەزای سۆران ناودارە وە هەوارگەیل جوندیان، بێخاڵ و تاڤگەی گەلی عەلی بەگ، هەمیش هەوارگەیل بنار حەسەن بەگ، بێرمە سارد و بێرۆیان. هەر سێ ناحیەی سیدەکان، و دیانا و خەلیفان له روی ئیداریەو سەر وەقەزای سۆرانن، زیاتر له ٤٠٠ ئاواییش سەر وە قەزاگەن. سۆران له ساڵ ١٩٨٠ بویه ناوەند قەزا، وەلی لەدویای راپەرین گەشەسەنیگ وەرفراوان وەخوەیەو دیە، وەجووریگ شمارەی نیشتەجایەیلی له ٥٠٠٠ ئەرا ١٢٥٠٠٠ زیایکرد. پەیرەوەیل هەردو ئاین ئسلام و مەسیح له شارەگه ژیەن. وەخاتر شوینه جوگرافیەگەی وەردەوام گەشە ئەکا و ناوەند بازرگانی ناوچەگەیشه. له ناوەند قەزای سۆران ٦٥ فەرمانگەی حکوومی هەس ك ٤٥ فەرمانگەی کار و بار هەر چوار قەزای سۆران، مێرگەسوور، چۆمان و رەواندز بەنەرێەو وەبێ گلەوخواردن ئەرا ناوەند پارێزگای هەولێر.

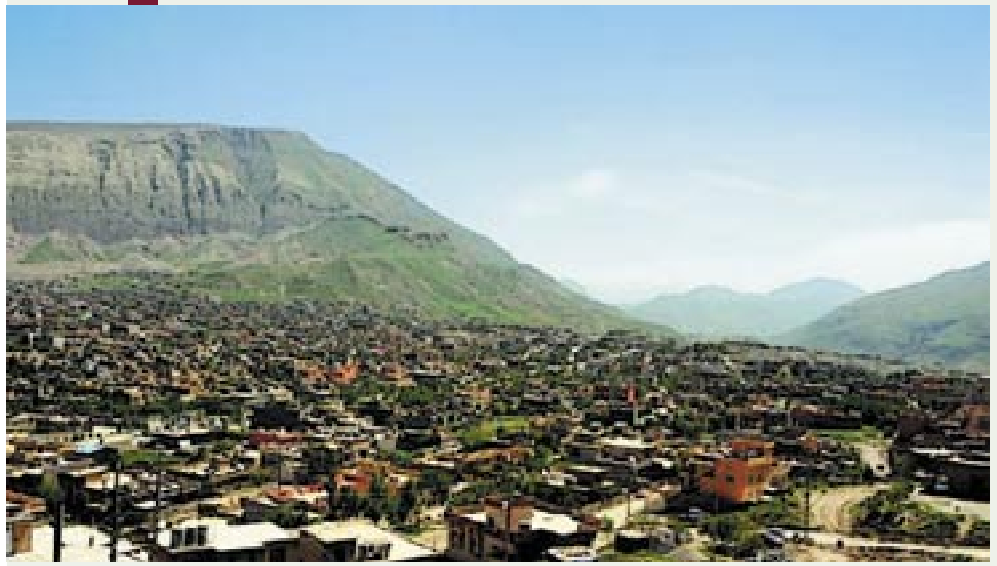

شۆرش شاواز

شار دەربەندیخان

یاسین رەسول

شار دەربەندیخان کەفیگه باوەش کویەی بەرانان و کویەی زمناکۆ، هەردوگ چەم سیروان و چەم دێوانه وەك ملوانکیگ جوان کریانەسه گەردن ئەو شارە، دەربەندیخان مەرز ئیران و عراقه، لەئاست عراق کەفیگه خوەرهەڵات شار بەغدای پایتەخت وە دویری (٢٧٠کم)، باشوور خوەرهەڵاتیشی شار سلێمانیه وە دویری (٦٧کم)و باکوور خوەرهەڵاتی شار کەلارە وەدویری (٧٧کم).

خەڵك شارەگه باس لەوە کەن ك لەساڵ ١٩٣٧ ریگەی سلێمانی دەربەندیخان له عەربەتەوە دەس وەپیکردگەو له باشوورەوە له جەلەولاو کوڵەجۆ ئەرا دەربەندیخان، ئنجا ریەگه فرە سەخت بویەو هەر لەوەر ئەوەیش (تی ئێن تی) وەکار هاوردنه ئەرا تەقاننەوەی کوچگەیل بان رییەگەو کارگەر لەتی کار کردگه وە رووژانەی ٤٠ فلس و شوون لەیوا داشتگه وەپی وتنه (شەیتان بازار) كێ لەوەر چاڵ و چوڵ و درگ کەس نەتویەنستگه وەبی زەرەد وەپیا گوزەر بکا.

چەم دێوانه و ناوچەی قەرەداغ بەسیگه دەربەندیخانەوە. سەرەتای دامەزرانن و ئاوەدانبوینەوەی شار دەربەندیخان چووگەوە ئەرا ساڵ ١٩٥٤، چوینکه لەو ساڵه دەس کریاسه دروسکردن یەکەم تنێل وەل دروسکرن وەربەسەگه ك لەلایەن کومپانیایگ ئەمریکیەوە وەناو(دی – کەی – سی) دروس کریاگه. لەباوەت تنێل ژویەر ریگەی دەربەندیخان سلێمانی، ئەویش لەکووتایی پەنجایەیل سەدەی وەرین دەس کریاسه دروسکردنی لەلایەن کومپانیایگ فرەنسیەوە، ك دریژیەگەی (٧٢٠)مەترەو لەیوا باس کەن چوار کارگەر له دروسکردنی گیان لەدەسدانه. لەباوەت وەربەس(سد دەربەندیخان)یش یەکیگه له پرووژەی ئاویاری جوان کوردستان ك دیمەن جوانیگ دیریگ و ئادەمیزاد له نزیکیەوە هس وە جوانی سروشت کوردستان ئەکا. ئی وەربەسه نزیکەی (٥) کیلۆ مەتر له شارەگەوە دویرەو کەفتەسه ناونی دو کویەی مل بەرز ، کویەی

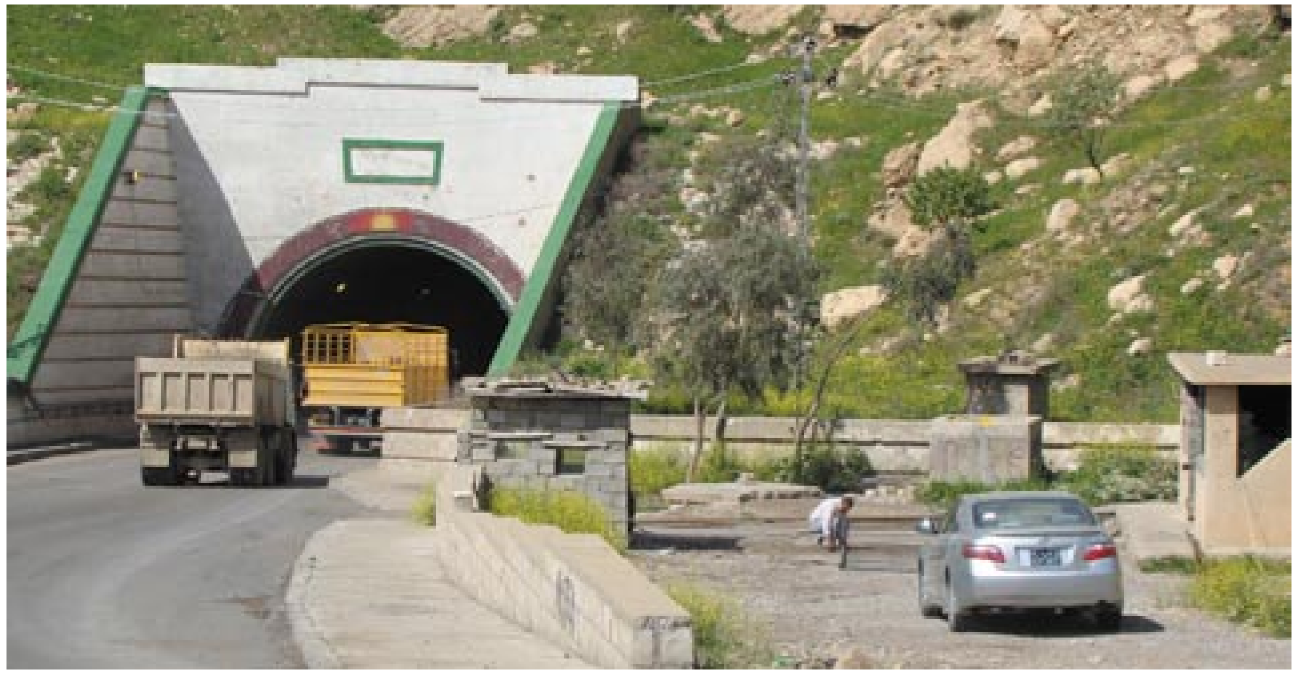

گرنگترین ئەو ریەیله ك بوینەسه هووکاریگ ئەرا ئاوەدانی شارەگه، ئەویش رێ (دەربەندیخان – سلێمانی)بویه ك کوناگەی دەربەندیخان کەفیگه بان ئەو ریگەو ناوچەی شارەزوور و سلێمانی و گەرمیان بەساسه یەکەوە، لەباشوورەوە پیەڵ دێوانه ك شار دەربەندیخان و کەلار بەسیگه یەکەوە، لەباشوور خوەرهەڵاتیشەوە پیەڵ ژاڵه ك ئاوایەیل ئەوبەر سیروان تا مەرز ئیران بەسیگه دەربەندیخانەوە، له باکوور خوەرهەڵاتیش ریگه بان وەبەربەسەگه ك ناوچەی زمناکۆ و شمێران نزیکەو ئەکا، لەبەش خوەرئاوایش پیەڵیگ تر هەس لەبان زمناکۆ لەبەش باشوور خوەرهەڵات و کویەی قاشتی له باکوور خوەرئاوا. ئی وەربەسه له رووژ ٢٣ / ١١ / ١٩٦١ له ئاهەنگیگ گەورا سەرۆك ئەوسای عراق عەبدولکەریم قاسم وازی کرد.

بیجگه ئەوەیش قەیری ئاوایی کوردەواری له دەروەر ئی وەربەس دەربەندیخانه ژیەن وەك ئاوایەیل ناوچەی شمێران و زمناکۆ تا رەسیگه ناوچەی شارەزوور له باکوور خوەرهەڵات و ئاوایەیل ژاڵەنا و کوێرەك له باشوور و شار دەربەندیخان و کویەنه ئاوایی سەلیم پیرگ لەبەش خوەرئاوا.

نیشتمان

عەلیڕەزا خانی

دڵم قوڵ دەێگ و پەشێوە حاڵم
چەنی چەن ساڵە وەبێ کەس ناڵم
گویە بتەکن بزان چوە ئویشم
تا گەر پەێ بوەید وەدڵەێ ڕیشم
بێ ستوینی خەم ها وەشانمەو
شویەڵەێ ئاگرین نا وەگیانمەو
ئیمەیش چوی ئیوە دڵ ئاگرینیم
خوداوەن نەکەێ داخ یەك بوینیم
کوردی زووانم کەڵر نیشتە جام
دەفتەر عومرم ئەگەر بوی تەمام
کوردستان بزان باشوور نشینم
حازر نیم زەخمی لەگیاند بوینم
حازر نیم بووری ئەی ئەوریشمە
ئەێ ئەوریشم پەس و پێشمە
کورد باکوورم دڵم ها لەلات
دڵ هەم تەزاریم پەخشەلەولات
دڵ هەم تەزاریم تا گەر بایتە لام
تاگەر گویە بەیدە زەنجیر سدام
چەنێ خوەشاڵویم سەر داکیشایدا
چەنێ شێتێ تو چەنێ بویم شەیدا
تا ئەراد بویشم نەجوور بەردیم
هاوزووان هاودەنگ هاوبەش هاوەدەردیم
ئەێ نیشتمانە جی گێشتمانە
بن چینەمان ماد یە پێشتمانە
سەر بارەو دیار ئەێ مانشتەوە
تا بوینی سوڵتان کویەیل گشتەوە
داخ ها لەدڵێ ئەێ کویەێ بەرزە
بەێن شەو و ڕووژ ئەێ تەنیا مەرزە
کوردستان ئمڕووژ کوردەیل جەم بوینە
تا یەك یەك بویشیم دڵمان خوینە
تا گەر بزانی یە داڵاهووە
بن و بنچینەێ کوردەیل تا کووە
یە مەهاباد ئەوەیش مەریوانە
یە شێعر ناب وەلی دیوانە
چوی مانگ چواردەجوور قومچەێ گوڵ

عەسکت کەفت لەناو زریوار دڵ
چوی دار بەرزێ خستیدە سایێە
چوی قلاقیران قوڵ دەید لە پایێە
دەنگد پەخش بویە لەکوردەماڵان
هەناسد بژی چوی جار جاران
لەك و هەورامان لەشێعرد ئویشن
شێعرد لەروی تاش کێلەشین کیشن
بانە و مەریوان سەیوان و گووران
کرمانج و کەڵر لەك و هەورامان
جاف و قەڵخانی شنۆ و موکریان
کرماشا و ئیلام، ئەیوان و بوکان
سنە و جوانرۆ باخ میراوا
یە دێلراند ئەوەیش ئاروینـاوا
مێهران و پاوە زەهاو سەوڵ ئاوا
دەنگ شێرەیلد لەخورم ئاوا
یە سراوبازان ئەوەیش ڕێژاود
یە کامیارانە لەێ داوەێ داود
گیەڵان و سەومار چوی شاخ شاهۆ
دڵ ئاگرینن چوی دەیشت بەمۆ
ڕوانسەر سەحنەهەرسین و کرێن
چوی مەڵحەم سارێژ کەێ شێعرد برێن
گل دەن شێعرەیلد سینە وەسینە
سەر لیمان داکیش ئەێ ناڵشکینە
دەنگ زوڵاڵد بیلا بایێگە گووش
باشوورنشینەیل نەکەی فەراموش
کەڵر وەو کورەیل گوورانی بێژە
تفەنگچیەیل سەرنەێزە تێژە
بێ ستوین وەو زەخم ئەزیزانە
وەو تیر و تانەێ بێ تەمیزانە
هەورامان وەو دەنگ سیاچەمانە
وەو دەنگ بەرز چەنگ و چەقانە

وەو کلاش لە پایل ئووردی شکنە
کە هەر کوو نیشید باسێ کردنە
کورد باکوورم خەباتت بەرزە
گیان داین ئیمە وەئیوە فەرزە
مانشت وەو بەرزی هەوای دڵداری
ئامادەس ڕەفیق! تا تەشریف باری
تەمویرە و کەلام ئەێ داڵاهووە
چوی هوورەێ کەڵر هالەئەێ تووە
لە چوار چراخ ئەێ مەهابادە
ئوستوورەێ کوردی بویە ئامادە
ئوستوورەێ کوردی نیشانەێ خەبات
مەر براێ کوردم لەناو ڕووژهەلات
ئمجا مەریوان وەو فیلە قووسە
دەوریش چووڵ گەرد جامەکەڵ پووسە
دوعای زۆر گیراس بۆ ژین لەدادار
ئەو بەرەهووتەکرد وەزرێوار
ئەو مەریوان دەریاچە دارە
مات و خەمبار دوانزەسوارە
وەلی دێوانە جاف شارەزوور
شاعرێ جوان وەك مانگی پڕ نوور
قلاقیرانیش جیگاێ شارەزاس
شاعرێ پاێ ئەو هەر غولامرەزاس
لەك و لوڕ هەردوگ دو براێ کوردن
چەمەری و موور وەخلات بردن
موڵك لوڕستان جیگەێ تاهێرە
شێعری دڵداری زوورم تێپیرە
فاتمە لوریش نازدارێ بابا
شازادەێ شووخ بێ کچێ دڵروبا
ئمجا کێڵەشین ئەو سیاسەنگە
جیگاێ سی هەزار براێ خوین ڕەنگە
سەێوان زامدار برایل ئیڵە

زەخمەیل لەش کوردێ چوی هێڵە
کرمانج و کەڵر هەردوگ هاو دەردن
گرفتار وەدەس زستانێ سەردن
جاف جوانڕو جاف موڕادی
دەنگیان بەرزەئرا ئازادی
کیان کیانان ئێڵ قەڵخانی
تەمویرەو کەلام رووح توفانی
شنو شارێ خوەش لەکوردسانە
ئامادەێ بەسین عەهدو پەیمانە
حەیرانی، لاوەك، لەناو موکریان
موسیقاێ قەوم هەموو ئاریان
کرماشان وەو تاق تاقوەسانەوە
وەو شێرە کورەیل بێ ئامانەوە
وەو کورد ئەسیل نژادەێ گەورە
خودا مەزانێ هن کامین دەورە
کرماشان وەو ژنەیل گوڵوەنی شوورە
ئەو کەڵر نشین لەعام مەێشوورە
ئیلام وەو کویەێ بەرز مانشتە
کوردەیل بزانن براێ هاوپشتە

لە ئەیوان شاکەو خان مەسویر سەرن
خەڵکی ئەێ موڵکە میوان پەروەرن
ئەیوان جاێ خاسەیل کەڵرنشینە
موڵکێ ئابادەئەێ سەرزەمینە
ئەو شار خوەشەبزان بۆکانە
زیرەك بوڵبڵی ئەو گوڵستانە
یە دەنگ شێر دێلرا نمە
تفەنگ وەدەسەیل کوردسا نمە
ئاودانان وەکورەیل شووخ شەش دانگە
جوور مانگەشەو قراوڵ ناگە
ئەو ئسلام ئاوا ئاروین ئابادە
شارێکێ زۆر خوەش وەك مەهابادە
مێهران وەو کورەیل شێر چالاکە
مەحافزەیل ئەێ ئاو و خاکە
پاوە وەو کەژ ئاتەشگاێ دەورە
وەو کورەیل تەیار نزامی تەورە
سراوبازاند پڕ لەقەتارە
لاوانێ خەریك وەك ئاتەش پارە
ڕێژاو جیاگەێ نەو دڵداریمە
جی سەیر و سەفاو بێ قەراریمە
کورد کامیاران کوردێ نژادەس
هەر ماڵێ بچید کور لەدەس دادەس
گیەڵان جیاگەێ داودخا نمە

کەڵرنشین و کورد زووا نمە
ئێڵ کەڵێن کەڵر ها ئەورە
خان و خانزایەس شازادەێ دەورە
سەروەن شوورەیل کەڵر مەێشوورن
وەك مانگی تابان وەك شویڵەێ نوورن
سەوماریش کوردن کورد ئازادە
هەژار و هەتێو کەس لەدەس دادە
شاهۆیش بەرزە لەێ کوردستانە
نیشانەێ قودرەت ئێڵ وەبێگانە
بەموو چوی دەیشت ئەیوان ئیلاخە
لە داخ یارەیل سەراێ سەرداخە
کورد ڕەوانسەر جوانێ بێ باکە
ئرا کوردستان سینە چاك چاکە
سراو سەحنە پڕ لەباخاتە
کیەنییگ دێرێگ ئاو حەیاتە
جانی هەرسینی شاعێرێك باشە
سەنەمگوڵ دایەم هەر وەتەماشە
کرن وەو مەردان جەم لەجەمخانە
پیربنیامین هەم کورد زووانە
زیویەێ سەقز نیشانەێ دەوران
جیگاێ تەمەدن کورد و کوردستان
هەژار وەو فەرهەنگ والاێ کوردیەو
وەو ئالاێ سوور سراێ سەریەو

تبی بووعەلی وەرگیراندەوە
ئالاێ عێلم و شێعر ئەو وەشاندەوە
هێمن وەو داخ نەرەشێرانە
وەو دەردەیل گران کورد ئێرانە
وەو ناڵەێ دەرد و جودایی پێشە
وەو خاتر پەژار وەو ئاە وئێشە
وەفائی وەو شێعر بەرز زەمانە
وەو رەنج و مەینەت ئەێ کوردستانە
جوور ئاربابا ئەو کویەێ بەرزە
یا ك چوی مانشت ئەێ ئاە و تەرزە
ئەێ ماموستایلە بکەیم یادێان
تا دەرچوو خەم و خوسەو دادێان
قەڵەم سەردەسەێ ئەێ خەباتەسە
شێرکۆ پەروەردەێ ئەێ وڵاتەسە
یاشاریش وەکوو ڕەوشەنبیرانە
براێ ڕەفیقم لەئەێ ئێرانە
سەردارێ کەڵێن سەلاحدینە
شێرەیل جەنگ سەلیبی بوینە
ناودار کوردی هاو گەورا ماڵە
مارشاڵ کوردەئەو پیر زاڵە
دو شێر لەشوونی هەر دو ئازادە
ئرا کوردسان شێر دڵدادە
ئویشن گەورا ماڵێ هاو خانەقینە

مەلای ناودار کەڵر نشینە
پەشێو شاعێرێ کوردەێ دڵدادەس
مەردووخ مێژوودار سەوڵ ئازادەس
گۆران سوارەێ ئێڵخانی زادە
هەردو وەك دارێ بەرز و ئازادە
کوردستان دەنگد بیلا بایێگە گووش
باشوورنشینەیل نەکەی فەراموش
ئیمەیش چوی گشتێ کوردەیل پەشێویم
دڵ هەم تەزار شێعر پەشێویم
ئیمەیش چوی کوردەیل دڵ هەم تەزاریم
دڵ هەم تەزار شێعر هەژاریم
ماموستا هێمن ورد زووانە
ورد زووان پیر و جوانە
ناڵەێ وەفایی چەنێ خەمینە
جوور ئاربابا دڵ ئاگرینە
ماموستایل کورد ئەژنەون کوردم
تا کەسی نەویشێ مبێ کەس مردم
تا ئیوە دێرم بێ کەس نا تمە
باکم لەکەس نی خودام شا تمە
ئەێ ئاو و خاکەئەێ نیشتمانە
یەێ دەف تر بویشم جی گیشتمانە

چەو سەوز

سەید جەبار عەزیزی

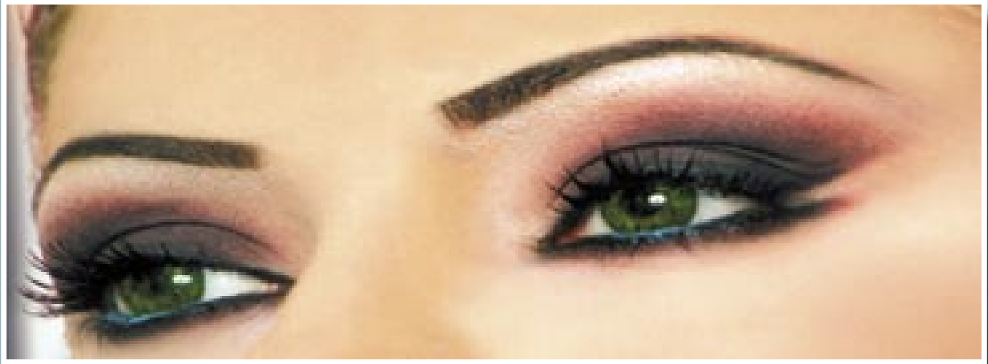

سەرگوڵ جووش وەهاران ئەو چەوەیل سەوزەسە
سەبر و سووز بی قەراران ئەو چەوەیل سەوزەسە
لەی بیاوانە عەزیزم کەس نییە چەوئنتزار
مەنزڵ چەوئنتزاران ئەو چەوەیل سەوزەسە
لە کەویرە تەشنە م دیرم مرم لوتفی بکە
ئاسمان و ئەور و واران ئەو چەوەیل سەوزەسە
دەس وە داوان گرم هەرچی بکەی نازی ڕەواس
نازەنین دەیشت و شاران ئەو چەوەیل سەوزەسە

پەند و قسەی نەستەق لە هەگبەی کلتوور کوردی

سەربەست ئەرکەوازی

هەر مللەت و نەتەوەیگ لەبان گووشەی زەوی کلتوور تاییەت وەخوەیان دیرن، ئیمەیش جویر مللەت کورد لەروی کلتووریەو فرە دەوڵەمەنیم، وەلی لەیرە توایم باس لە مەسەلەی پەند و قسەی نەستەق کۆمێدی ئاسا بکەیم ك یەیش یەکیگە لە کلتوور مللە تمان و لەی مەیدانەو گام خاسیگ نریاگەو خزمەتیگ وەرفراوان کریاگەو کاریگەری فرەیگیش دیریگ لەناو کوومەڵگای کوردەواری، وەل ئەوەیشا تاریخ دویرودریژیگ دیریگ لەوەکارهاوردن و مامڵەکردنی وەگوورەی هەڵویست و رەفتارەیل جووراو جوور ك قوناغ وەقوناغ خوەی چەسپانگە تا ڕەسیەسە نەوەیل ئمڕوو.

لە ناو نەتەوەی کورد فرەجار دوینید بەعزە مەسڵەتیگ هەس دەسکاری کریەیگ و چشتەیل تر لکننە قەیەو، یا هەمان ئەو پەندە کریاسە قسەی نەستەق و جویر کۆمیدی ئاسا لەلی هاتگە. قسەی نەستەق پیکهاتگە لە(خراودایین، ناونیتگ برین، قسەی ناپوخت وناپەسەن، ناوهاوردن ئەندامەیل لەش.....هتد)ئنجا لەی مەیدانە شاعرەیلیگ دیریم دەس باڵایگ داشتنە لەی جوورە پەیامە. دوینید فرەجاریش هەر لەوەر خوەشی و گەمەکردن دو شاعر وە قسەی نەستەقەو روی دەم کردنەسە یەکتری و وە شعرەیل نەستەقەو قسە وە یەکتری کردنە، یا جویر ئەوەك لەشعر بریگ لەشاعرەیل کوردمان رەنگەوداگەو چیەسە ناو تاریخ ئەدەب کوردی جوور شعرەیل(شێخ رەزای تاڵەبانی) ك وەشاعر هەجوو یا رسواکردن ناسریاگەو شعرەیل(سەی خەلیل منەوەر)و بریگ تر لە شاعرەیلمان ك وە زووان شعرەو هونەر خوەیان نیشاندانەو قسەی نەستەق هاوردنەسە کار ئەرا ئەوانەك گەمە وەل یەکا داشتنە، ئنجا ئی جوورە شعریشە وە چەواشەی تاریفکردن و ستایشەو کردەوەی خراو لەتی ئاشکرا کریەیگ و فرەجار رەسیگە حاڵەت خراودایین ك هەرچەنی تا ئیسەیش لەناو کوومەڵگا خوەنستنەوەی ئی شعرەیلە جووریگە لەعەیب و مایەی شەرمەزاریە، وەلی لەهەمان وەخت راسی و رەسەنایەتی لەتی دیارەو بەشیگە لە کلتوور کورد. ئنجا هەرچەنی دکتۆر مارف خەزنەدار لە کتاو تاریخ ئەدەب کوردی ئویشیگ : هەجوو(رسواکردن) نیەچووگە خانەی رەخنە و جوانکاری و هویردەکاری فرەیگ وەپیەو دیارەو مانای تایبەتیگ لەلی کەفیگەو.

بیجگە ئەوەیش جارجاریگ کەفیگە وەرچەومان یا ژنەفیم ك مەردمانیگ راز دڵەیلیان وەو جوورە قسەیلە ئاشکرا کەن، یا شاعرەیل وە شعرەو رەخنە لە دەسڵات و سیاسەت گرن، وەلی دوینید ئەو رەخنەگرتنە لە جی خوەیەو لەهەڵکەفت یاواقع دەرنەچیەو نیشاندایین نارەزاییەو هەر لەی باوەتیشەو ناونیتگ برنە باڵای کەس سەبەبکار، جویر ئەوەك ئویشن لە سەردەم عوسمانی مانگانە ئەرا کەسەیلیگ بڕیاسەو ك ئەویش وەگوورەی هەڵوژاردن مەئموور هەریمەیل بویەو پاشا تواسگە بەیگەی نەدارەیل، وەلی کەسەیلیگ بوینە نانبر و نەیشتنە فەقیرەیلیگ نەف وەربگرن، ئنجا شێخ رەزا ناونیتگ هاوردەسەکار دژ ئەو دەسڵاتدارەیلە ك فەرق وجیاوازی کردنە لەناونی هاووڵاتیەیل و ئویشیگ :

گوڵ ئەر تاوی وە ئارەزوو بولبول دیوانەو شیت و شەیدا بوو
ئارەزوو دڵی سەختە بایگەدی، درگ لەناونی پەیدا بوو
(پاشا) توایگ یەی مانگانەیگ بوریگەوەو بەیگەی موستەهەقیگ
(حاجی)یش هەوڵ دەیگ بووگە وەربەسیگ لەری جی وەجیکردنیا

بیگومان ئی جوورە شعر و هەڵویستەیلیگ کلتوور دەوڵەمەنیگە ئەرا مللەتەگەمان و لەهەمان وەخت پەند و دەرسیگیشە لەگشت وەخت وسەعاتیگ ك هەرچەنی قسەی نەستەق و ناونیتگیش لەتی بوود. وەلی مللەت کورد وەل ئەو دەوڵەمەنیا ك لەروی کلتووریەو دیریگەی، لەهەمان وەخت قانجاز لە کلتوور بیگانەیش کردگەو دەسکاری لەلی کردگە جویر خەنستن و گەمەکردنیگ لەلی کردگە، ئەرا نموونە: عەرەب ئویشیگ (من گرق باب الناس سیگرق بابە) ك مانای(ئەوەك قاپی کەسیگ بکوتیگ ، دریەیگ لەقاپی خوەیشی)، ئنجا کوردیش جنگ کۆمیدی ئاسایگ کردیەسە وەری و ئویشیگ (هەر کەسیگ میز بکادە دەرقاپی کەسیگ ، میز کریەیگە دەرقاپی خوەیشی).

بیگومان یەیش ئەوە ئەرامان دەرخەیگ ك کورد نەك هەر وەتەنیا نەف وەرگرتگە لە کلتوور مللەت و نەتەوەیل تر، بەڵکوو تویەنستگە چشتیگ زیاتر بخەیگە بانی و مور خوەی لەقەیەو بوود. بیجگە ئەوەیش لەری پەند پیشینەیلەو ك ئەویش بەشیگە لە کلتوور کورد، قسەیلیگ کەفیگە وەرچەو جویر نەستەق و کۆمیدی ئاسا، ك وەو جوورە لەباوەت رەفتار و هەڵسووکەفت ئادەمیزاد گوزارش کردنەو جویر ئامووژگاری یا نەسیحەتیگ ئەرا نەوەیل دویای خوەیان هیشتنەسەی جی. هەر لەوەر ئەوەیش ئویشیم پەند و قسەی نەستەق شوون خوەی لە هەگبەی کلتوور کوردی کردیەسەو.

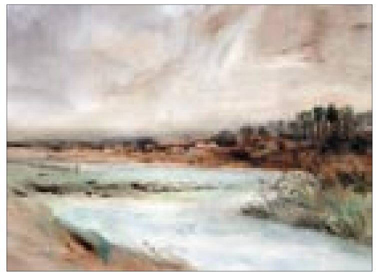
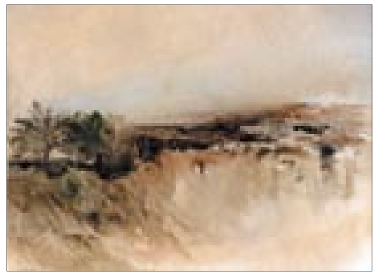

ماجد شالیار:

بایەتە هونەرمەند ئەو پەڕ هەوڵ بیەید تا مەردم لە هونەرەگەی نزیکەو بکا

لە پەیمانگای هونەرەیل جوان چەومان کەفتە پی و ئی دیدارە وەلیا سازدایمن:

★ کارت ناسین هونەرمەند ماجد شالیار چە لەتی نویسیاس؟

- ناوم ماجد شالیارە ، لە ساڵ ١٩٦٥ لە شار خانەقین پەیا بویمە، و خوەنستن ئامادەیی هەر لەی شارە تەواوکردمە و لە ساڵ ١٩٩٠ کۆلیج هونەرەیل جوان لە بەغدا تەواوکردمە، چوار پێشانگا یا مەعرەز تایبەت دیرم، یەکم لە ساڵ ٢٠٠١ لە بەغدا و دویم لە ساڵ ٢٠٠٢ لە بەغدا لە هۆڵ دجلە و سێیم لە ساڵ ٢٠٠٥ لە توونس لە دار الجلد، چوارمیش لە ساڵ ٢٠٠٦ لە ئوردن لە هۆڵ ئۆرفەلی، بیجگە دەیان پیشانگای هاوبەش لە ناو و لە دەیشت عێراق...ئەندامم لە سەندیکای هونەرمەندەیل عێراق، و کوومەڵەی ڕووشنهویری کوردی، و کوومەڵەی فۆتۆگرافەیل عێراقی، ئیسەیش وەردەوامم لە کار هونەرییم، و مامۆستام لە پەیمانگای هونەرەیل جوان لە شار خانەقین، وەك یاریدەدەر بەڕێوەبەر ئەرا کاروبار هونەری، و سەرپەرشتی کەمە بان سەنتەر ڕووشنهویری خانەقین ك هۆڵیگ شانۆیی یا مەسرەحی و هۆڵیگ شیوەکاری و کتابخانەیگ گەورا هاتی و دەیان چالاکی لەتی ئەنجامدریاس ئەرا هونەمەندەیل ناودار جوور هونەمەند جەعفەر کاکەیی و ڕەمزی قوتبەدین، بیجگە هونەرمەندەیل ناو شار خانەقین وەك مامۆستا صەباح محێدین و هونەرمەندەیلیگتر و پێشانگایگ هەمیشەیی هاتی ئەرا هونەرمەندەیل خانەقین لە نەوەیل کۆن و نەوەیل نوو وەگشتی...دەیان خەڵات و ریزگرتن وەرگرتمە.

★ لە باوەت ئاست هونەر لە شار خانەقین و داواکاری هونەرمەندەیل، ماجد شالیار چە ئویشی؟

- فرە لە هونەرمەندەیل هەمیشە شکات کەن و داوای پشتگیری و کوومەك کەن، وەلی من وەلیانا نیم لەی باوەتە، هونەرمەند لە هەر شوونید بوود تویەنید خوەی بچەسپنید، چوینکە وەرای من سەختی بار ژیان و حاڵ و ڕووژگار پر لە مەینەتی بوودە پاڵنەریگ ئەرا هونەرمەند ك زیاتر کار بکەید و ئاست هونەری خوەی وەشیوەیگ جوان نیشان بیەید، ئەرا نموونە من خوەم لەو وەختە ك زوڵم و تەعدا و سەرکوتکردن و سەختی ژیان داشتیمن لە سەردەم ڕژیم وەرین، ڕووژ لەیوا بویە زیاتر لە چەن تابلۆیگ ئەنجامدامە و لەتیان ئەوەگ لە ناو دڵ و دەروینم بویە دەری بریمە و لە قاڵبیگ هونەری نیشانی دامە، وەلی لەی وەختە ك سەردەم ئازادیە و بار گوزرانمان خوەشەو بویە و ژیان پیشکەفتیە، من هس کەم کار کەمتر کەم، شایەت لەوەر ئەوەسە ك وەخت کارکردنمان کەمەو بویە لەوەر، دامەزرانمان و پیشکەفتن ئاست ڕەسانن و میدیا و هاتن ئەنتەرنێت ك وەخت فرەیگ لەلیمان بەید، بیجگە ئەوەیشە ك کاردنمان لە مەیدان هونەری لە سەردەم ڕژیم وەرین جووریگ بوی لە تەحەداکردن، ك هەرچەنی ئەوان هەوڵ بیاتان ئەرا گومکردن ناو و کارەیل هونەریمان ئیمە زیاتر کار کردیایمن ئەرا ئەوەگ خوەمان نیشان بیەیمن و وجوود هونەر کوردی بچەسپنیمن... ئەو هونەرمەندەیلە ك لەو سەردەمە ئەو کارەیلە کردن ئیسە فرەیان ناوبانگی خاسیگ دەرکردنە؛ نەك تەنیا لە ئاست کوردستان و عێراق بەڵکوو لە ئاستیگ ناودەوڵەتی، وەتایبەتی لە مەیدان هونەر شیوەکاری و مۆسیقا و مەیدانەیلیگتر...

هونەرمەند ماجد شالیار یەکیگە لە هونەرمەندەیل شیوەکار ناودار لە شار خانەقین، ك وە تەکنیکەیل ڕەنگی فرە هەستیاریگ کار کەید و فرەجار دوینیدەی ڕەنگ جوور کەرەستەیگ سەرەکی کار خوەی وەکار تیەیرید و جووریگ لە تەم و مژاوی خوەش و سرنجکیش خەیدە ناو تابلۆگانی لە وەخت باسکردن کێشەیل ڕووژانەی ناو بازاڕ و کویچەیل شارەگەی شار خانەقین یا ناوچەیلیگتر...

★ چ ڕێباز هونەرییگ پەیڕەوی کەید و دیاریترین کارەیلد کامن؟

- من زیاتر پەیرەو مەدرەسەی ئنتباعی تەعبیری کەم و زوورمی تابلۆگانم لەو ڕێباز هونەریە بوی و گشتیان لەلام جوانن وەلی ئەوەگ وەدڵ مەردم بوی و ناوبانگی خاسیگ دەرکرد تابلۆی شیتەگان خانەقین بوی، لەیرا من ئویشم فرە گرنگە ك هونەرمەند جارجاریگ ئەرا مەردمیش کار بکەید نەك تەنیا ئەرا خوەی و بژاردەی هونەری، وەلی ئەوە وەو مەعنا نیە ك ئاست هونەرەگەم داوەزنم تا وەدڵ مەردم بوود یا لەخوەم لە مەردم نزیکەو بکەم، وە ئەوەزی ئەوە بایەتە هونەرمەند ئەو پەڕ هەوڵ بیەید تا مەردم لە ئاست هونەرەگەی نزیکەو بکەید و بەشداری بکەید لە تام چێژ وەرگرتن مەردم لە هونەر... تابلۆی شیتەگان خانەقین تابلۆیگ واقعیە و من تابلۆیگتر دیرم وەناو وڕینە ك باس لە دەرد و مەینەتی و کارەساتەگان شار خانەقین کەید وە شیوەیگ تایبەت و هەرچی ڕەمز و نیشان ناودار خانەقینە هاناوی جوور کووپریەگە و باوە مەحمی و باخەگان و مەسفا و دەموچاوەیل شارەزای خانەقینیەگان، یانە گشتیان لە ناو ڕەسم دویەتیگ نیشان دامە ك خەریکە وڕینە کەید، و ئی تابلۆ ناوبانگی خاسیگ دەرکردیە و هەرچی جنگ وەریە گشتی پڕە لە ڕەسم یادگاریەیل ئی شارە وەل چەن وشەیگ کوردی... من لە سەرەتای ژیان هونەرییم وە مەدرەسەی ئنتباعیەوە دەس وەپی کردمە و وەلی من وەشیوەیگ تابەت وەخوەم ڕەسم کەم و حەز نیەکەم لە قاڵبیگ دیاریکریای کار بکەم و هەڵسەنگاندن و دەسنیشانکردن خاڵەیل خاس و گەن حەز کەم بیلمەی ئەرا ڕەخنەگرەیل و هونەرناسەیل ك ئەوان زیاتر تویەنن لەی باوەتە قسە بکەن، وەلی وەشیوەیگ گشتی من لە پەیرەویکەرەیل ئنتباعی و ئنتباعی تەعبیری نزیکترم.

قالی کوردی ... میرات فۆلکلۆر مللەتیگ

ئارام حەسەن

هەر لە سەردەمەیل کوینەوە تا ئیسە وڵاتەیل خوەرهەڵات وەگشتی وەناوبانگن وە دروسکردن قالی، ئەویش وەگوورەی ئەو وەزع تاریخی و سروشتی و هەوەجەیل کومەڵایەتیە ك لەلایان وجوود دیریگ و هەوەجە وەپی دیرن. ئیمە ئەگەر بایم و ژیار یا حزارەی مللەتەیل و تاریخیان بگریمنە پەیمانە یا قیاس، ئەوە بیگومان دوینیم ك میرات و فۆلکلۆریە مللیەگەی خاسترین و کویەنترین بەڵگەو نیشانەس لەبان رەسەنایەتی ئەو ژیارەیلە.

لە عراق وە گشتی و کوردستان وە تایبەت، چەنەها شوونەوار و رەسم جووراوجوور کەفیگە وەرچەومان و قسە وەل نەوەیلا کەن لە بان قویلایی و رەسەنایەتی وڵات ناونی دوچەمان(بلاد الرافدین)و مللەت کوردستان وە گوورەی ئەوەك تاریخ وەل خوەیا هاوردەسەی لە گوزەیشتە، ئنجا یەکیگ لەو رەسمەیل و شوونەوارەیلە دروسکردن (قالی دەسکرد)ە، ك تاریخ دروسکردنی چووگەوە ئەرا وەرجە هەزارەها ساڵ، ك یەکیگە لە کلتوور کوردی و میرات رەسەن کورد. ئەرا دروسکردن قالی، ئەو بەنە تیەرنە کار ك لە خوری و موی بزن بریەیگ و تیکەڵ وە مەچیر ئەوریشم کریەیگ، دویای ئەوەیش وە نەخشەو رەنگەیل جوانیگ کریەیگە قالی و جوورە گوڵ و باڵدارەیلیگ لەبان قالیەگە وەپی دروس کەن، ئنجا هەرچەنیگ قەوارە یا حەجم قالیەگە بویچگتر بووگ، ئەوەنە ئەو قالیە خاستر بووگ.چنین قالی دەسکرد، وە چەن قوناغیگا پەریگەوە، وەل ئەوەیشا خوریەگەی جوان رسیەیگ تا بەن خاسیگ لەلی دروس بووگ، ئنجا دویای ئەوەیش بەنەگە رەنگ کریەیگ و نریەیگە وەر خوەرەوە تا وەتەواوی وشکەو بووگ و رەنگەو نەیەیگ. دی توینیم بویشیم قالییگ ۱۲ مەتری (۳×٤) نزیکەی ۸۰ کیلۆ غرام خوری چووگە تی، ك نزیکە ۷۰۰ دۆلار خەرجیەو ماوەی ۳ مانگ دریژە کیشیگ ئەرا دروسکردنی. وەلی جویر ئەوەك ئاشکراس لەلای گشتمان، ئەو قالیە ك دەسچنە زیاتر لە ۱۰۰ ساڵ ژیەیگ و لەلیان هەس ۳۰۰ ساڵ عومر دیریگ. ئیسەیش کارخانەی دروسکردن قالی لە گشت عراق وجوود دیریگ و لەوانەیش (کارخانەی کۆیسنجەق و دهۆك و ئامێدی و دیوانیەو عەلی غەربی و مەنەلی)، ئەیە بیجگە کارخانەیل ئەهلی لە (بەغداو موسڵ و حلەو کەربەلاو فەلوجە). قالی دوبەشە، بەشیگی دەسچنەو بەشیگی میکانیکیە.قالی دەسچن لە (خوری ساق) دروس کریەیگ و لەبان شیواز کویەن وەبی ئەوەك مەکینەی تازە باریەیگە کار و هویچ ماددەیگ نایلۆن تیکەڵی نیەکریەیگ و عراقیش وەناوبانگە لەدروسکردن ئی جوورە قالیەیلیگ، وەل ئەوەیشا رەنگ ئی قالیەیلە نیەچووگەوەو تەنانەت وە شووردنیش نیەلاچووگ، وەتایبەت ئەو قالیە ك لە خوری ساق دروس کریاویگ و لە هەمان وەخت وەرەنگ گژوگیایی خوریەگەی رەنگ کریاویگ. بیگومان ئی جوورە قاڵیە دویرە لە غەش پیشەسازی، وە تایبەت قالی دەسچن کوردەواری وەناوبانگە لەی باوەتەوەو ها لەبان گشت ئەو قالیەیلە ك لەزوورم دەوڵەتەیل جەهان دروس کریەن.

بیجگە ئەوەیش نرخ ئی قالیەیل کوردیە فرە گرانە لە بازار، چوینکە کەمە لە بازار و داواکاری فرەیگیش ها لەبانی.لە بازار ئەوەك کەفیگە وەرچەو زوورمی قالی دەسکرد نمرە دویەمە، ك لە خوری خاس و نمرە یەك نیەو رەنگیشی وە رەنگ کیمیاوی دەسکرد کریەیگ نەك وەرەنگ سروشتی و نرخیشی لەبازار ئەرزانترە لە قالی دەسچن رەسەن. لە باوەت قالی میکانیکی و ئەوانەك وە مەکینە دروس کریەن، زوورم ئەو قالیەیلە (بەلجیکی) وەپیان ئویشن و زوورم دەوڵەتەیلیش شیواز دروسکردن ئی جوورە قالیە لەو دەوڵەتە بردنە، وەتایبەت لە دەوڵەتەیل عەرەبی و ئسلامی. وەل ئەوەیشا جوورەیل فرەیگ لە قالی میکانیکی لە بازارەیل عراقی کەفیگە وەرچەو جویر قالی (ئیرانی و تورکی و چینی و سووری و مسری)، ئی جوورە قالیەیلە نرخ گونجیاگیگ دیرن لەبازار و لەوەر ئەرزانی نرخەگەی ماڵەیل فرەیگ لەلی تیەرنە کار، وە جووریگ ئیسە لەبازار داواکاری فرەیگ ها لە بان قالی هاوریاگ (مستورد) لەوەر نزمی نرخەگەی، وەلی قالی دەسچن عراقی لەلایەن ئەو خیزانەیلە تیەریەیگە کار ك چین دارندەو بازرگان و دەوڵەمەنەیلن و لە دەیشت وڵاتیش رەواجەو خیزانەیل فرەیگ هەن جویر تەلا مقەیەتی لەی جوورە قالیەیلە کەن، هەر لەوەر ئەوەیش نرخ بەرزیگ دیریگ و مەردم نەدار و فەقیر توانای سەندنی نەیرن و فرەجاریش دوینیم لە ماڵەیلیگ ئەگەر قالیەگە بویچگ بووگ لەوەر جوانی و نەخشەگەی کریەیگە دارا وە دیوارەوە.قالی دەسچن جوورەیل فرەیگ دیریگ، لەوانەیش ك فرە ناوبانگ دیرن، تا ئیسەیش لە ناوچەیل کوردستان عراق کەفیگە وەرچەو، ك وەپیان ئویشن قالی کوردەواری کوچەر لە ناوچەی (هاماری هەولێر – سهل اربیل)، ك وەو جوورە قالیەیلە ئویشن قالی (لاکیش)ەی کوردی. بیجگە ئەوەیش جووریگ تر لە قالی هەس ك وەپی ئویشن قالی (ناوجی)، چوینکە هەمیشە خریەیگە وەردەس وە تایبەت لە وەرزەیل زمسان و سەرەتای وەهار، ئی جوورە قالیە ئەرا خەفتن وەکار تیەیگ و رەنگەیل جوان و جووراو جوور دیریگ. جووریگ تر لە قالی هەس لەناو کوردەواری خوەمان وەپی ئویشن (دزەیی) چوینکە ئی جوورە قالیە لە ناوچەی قەڵادزێ دروس کریەیگ، وەلی قالی زاخۆ نەخشەیل هونەری و جوان و رەنگامەیگ دیریگ و فرەیش رەواجە.قالی لەیوا هەس نەخشەی ئاشووری ها قەیەوە، ك گوزارش لە ژیار یا حزارەی عراق ئەکاو جوانی فرەیگ وەپیەوە دیارە.

تویەنیم بویشیم: قالی عراقی وە گشتی و کوردی وە تایبەت، بسین خوەی دیریگ و ئەو بیگانەیلە ك ئەرا گەشتکردن تیەنە عراقە وە زیاتر حەز لەلی کەن و سینەی لەوەر ئەو جوانی و نەخشەکاریە ك دروسکریاگەو لە لای بیگانەیل جویر تابلۆ یا لەوحەیگەو زیاتر رەواجەو باوەتەگەیشی گوزارشە لە ژیار یا حزارە و فۆلکلۆر جوان و پەسەن. مانای ئەوەسە قالی میراتیگ فۆلکلۆر مللەت کویەنیگەو تایبەتمەندی خوەی دیریگ، ك ژن و پیاو لە دروسکردنی بەشدارن، ئنجا لەوەر ئەوەك زیاتر ئەوزەڵ بکا، بایەسە لە ناونی ماوەیگ و ماوەیگ تر بدریەیگە وەرخوەر تا مقەیەتی لە بتەوی و جوانی خوەی بکاو چام تەری لەتی نەمینیگ. وەل ئەوەیشا قالی کوردی و دەسچن کوردەواری جویر میراتیگ کویەن هەر مینیگ و ئسپات رەسەنایەتی ئەرا نەوەیل ئایندە ئەکا.

هەوەجەیلیگ لە ژیان کوردەواری

ج. عەلی میری

لەناو کومەڵگای کوردەواری چشتەیل فرەیگ هاوریاسە کار وەدریژایی رووژگار فرەیگ و ئەو چشتەیلیشە چینەسە ناو ژیان تایبەت خیزانەیل کوردو بوینەسە هەوەجەی خواستیگ و هەمیشە کاریگەری داشتنە لەژیان رووژانەی ماڵە کوردەیل. وەلی دوینیم لەلای خەڵك شارنشین خەریکە فەراموش کریەیگ ، ئەویش وەسەبەب رویداگ و جیوازبوین مەردمان فرەیگەوە لەئاوایەیلەوە ئەرا شار، یا وە سەبەب بارکردن و وەجیهیشتن زێد وماوای رەسەن و بنەوباوانەوە ك هووکارەگەی چووگەوە ئەرا سیاسەت چەفت رژیمەیل و بوینە مایەی لەناوبردن هەوەجەیلیگ لەژیان و دویرەوخستن خیزانەیل لەو یادگاریەیل تاریخیە ك سیمای رەنگینیگ داشتن وەل ژیان کوردەواریا، ئنجا لەیرا هەوڵ دەیم بریگ لەو هەوەجەیلە بخەیمنەروی ك تائیسەیش نەخش وکاریگەرییان مەندگە لەناو بریگ لەکومەڵگای کوردەواری.

★ رازیانە: جوورە گیایگە هەم کاڵیەیگ و هەمیش وەسروشتی دەرچووگ، بوو خوەشیگ دیریگ ، ئی رازیانە گەلاگەی سەوز و بویچگ لەکار پزیشکی ئەشایری فرەجار هاوریا کار ، بیجگە ئەوەیش ژنەیل شیردەر لەلی قانجاز کردیان و خواردیانەی تا شیرەگەیان خەسەو بویاتاگ، وەل ئەوەیشا خواردن رازیانەی جەوەڵی ئەرا یەکیگ کوچگ بیاشتاگ لە میزڵدان تاوانیاگەوەی و خستنیاگەی وەپی، ئەرا منالەیلیش هەمیشە وەکار هاوریا وەتایبەت ئەرا ژانبای زگ، وەلی فرە کەسیش بوی شەررشتەی کارەگە نەیاشت و نەزانست چوین نەف لەلی وەربگریگ ، هەر لەوەر ئەوەیش پەند کوردەواری خوەمان ئویشیگ : ماڵی پر بوی لە رازیانە، وە دڵژان مرد.

★ نەوات: لەشیوەی کولوەقەنەو تامی فرە شیرینە، ئەوسا لە کوردواری هاوریا کار وەتایبەت ئەرا ژان گەیە(معدە)و فرەجاریش وەل چایا لەجیای قەن خواردیانەی.

★ گوڵگازووان: یەیش جورە گیایگەو گەلای پانیگ جویر زووان گا دیریگ و هەر لەوەر ئەوەیش وەپی ئویشن گوڵگازووان، ك لەدەیشت سەوز بووگ و ئەرا قوتەو پەنام سینگ چارەسەرە، ك لەشوونەیل فرەیگ ناو کومەڵگای کوردەواری گوڵ وگەلاگەی وەیەکەوە وشکەو کردیان و مقەیەتی لەلی کردیان ئەرا وەخت زمسان، چوینکە کاریگەری خاسیگ داشت لەچارەسەر هەلامات و سینگژان وقوتە، ك وەك چای دروسی کردیان و خواردیانەی، وەل ئەوەیشا وتیان گوڵگازووان خوەشی تیەریگ و خەم وخفەت تارنیگ .

★ وەزمەو خەنە: ئی دو هەوەجە ریخ برایی وەل کومەڵگای کوردەواریا نانەسە چاڵ و هویچ وەختی لەژیان ژنەیل کوردەواری جیاوە نەوینە، وەتایبەت خەنە ك بیجگە ئەوەك گردیانەی سەر لەوەر جوانکردن و نەرمکردن قژ ، لەهەمان وەخت شفای سەرژان بوی، وەل ئەوەیشا نەخش فرەیگ داشت لەژیان هاوسەری کور و دویەتەیل کومەڵگای کوردەواری، ك تائیسەیش مایەی ریز وحورمەتە.

میل و سورمە: ئی کەرەسە هەمیشە لەگشت ماڵیگ وجوود داشت و چەك جوانی ژنەیل بوی، ئنجا ئەوسا لەکوردەواری خوەمان سورمەگە خستیانە ناو پارچەیگ لەشیوەی گیرفان و زووانەیگ ئەرای کردیان تا نەرشیەیگ و میلەگەیش وە بەنیگ بەسانەی قەیەوە تا هەمیشە وە سورمەوە بویاتاگ، ئنجا نەك هەر تەنیا لەوەر خود جوانەوکردن و چەورژیان وەکار هاوریا، بەڵکوو ئەرا چشتەیل تریش هاوریا کار، ئەرا نموونە: ئەگەر یەکیگ چەوی ژان بکرداگ قانجاز لەلی کردیاگ، یا چەویگ دمەڵ دەربکرداگ، ئەو چەوەگەی تر وەپی رژیان تا ئەیاکە خاسەو بویاتاگ، بیگومان ئی کاریشە باوەر فرەیگ وەپی کریا لەناو مەردم.

★ قەنداخ: قەنداخ وە ئاو گەرم بی چای ئویشنەی، ك برە کەسەیلیگ وەل قەنا خواردیانەی و مەردمانیگیش شەکەر کردیانە ناو ئاوداخ و خواردیانەی، ك تەنیا جیاوازی وەل چایا ئەوەسە رەنگ چایەگە وەپیەوە نەوی و ئیسەیش هیمان شوونەواری مەندگە مەردمان فرەیگ لەجیای چای تیەرنەی کار.

★ مەیرگ و زەنگیانە: ئی دو چشتیشە وەتایبەت لەژیان دویەتە هەرزەکار و عازەوەیل تاریخ دویر و دریژیگ توومار کرد، تەنانەت نزیك بوین لەژیان شمارەی فرەیگ لە ژنەیلیش و جویر تەلاو جەواهیر بوی لەلایان و نەخشەی جوان و جوراوجوور لەلی دروس کردیان و جویر ملوانك و دەسوینك قانجاز لەلی کردیان، ك وە دەرزی و مەچیر چنیانەی و کردیانەی مل و مەچەکیان. بیجگە ئەوەیش لەلی قانجاز کردیان ئەرا دروسکردن کلاو ژنانە.

★ نانە پەپگینە: ئی نانە پەپگینە زیاتر منالەیل حەز لەلی کردیان، ئنجا لەوەخت نانکردن وە تەنویر ئەگەر کەمیگ لە خەویرەگە بمەندیاگەوە ك وەجووریگ بەش نان ئاساییگ نەکرداگ، ئەوە گونگ بویچگیگ لەلی دروس کردیان و دیانەی تەنویرەو ك دویای برشیان نانە بویچکەلەیگ لەلی دەرچیاگ وەپی وتیان نانە پەپگینە، دی ئەو پەپگە جار لەیوا بوی بکەفتیاگە بەش هەر کەسیگ لە ئەندامەیل خیزان جویر کەسیگ بەختدار تەماشای کریا.

★ مێخەك: گوڵە مێخەك گوڵیگ سروشتی بوو خوەشە، ك وەجووریگ وشکیشەو بکریاتاگ بووەگەی هەر مەندیاگ و جویر تەسپیە دوورزی چنیانەی و کردیانەی گەردنەك، ك زیاتر ژنەیل پیر وەسالاچگ قانجاز لەلی کردیان و لەگشت وەخت و شوونیگ وەپیان بوی، ئەیە بیجگە ئەوەك نەف لەلی وەرگرتیان جویر دەرمان ئەرا نەخوەشی و چارەسەر چشتەیل فرەیگ .

★ ئەزبوولە(هەزوو): یەیش جوور گیای بووداریگەو ئەوسا لە کوردەواری هاوریا کار، وەتایبەت ئەرا ناوزگژان، ئی گیا سروشتیەو لەدەیشت دەرچووگ، وەل ئەوەیشا خیزان فرەیگیش هەمیشە ئەرا خواردن قانجاز لەلی کردیان و تیکەڵی وەل خواردنا کردیان.

★ سرفت (قورقووشم): ماددەیگە کانزایی و لە کانەیل دەرکریەیگ ، وەلی وە ئاسانی چەفتەو بووگ، چوینکە وە گەرمای کەمیگ نەرم و شلەو بووگ، ئی سرفتە ئەوسا لەکومەڵگای کوردەواری لەبان باوەر خوەیان هاوریا کار ئەرا ئەوەك ترس منال وەپی بوورن، ئەویش وە ئەوەك پارچەیگ لەلی خریا بان ئاگر لەناو تاوەیگ ، ئنجا دویای ماوەی کەمیگ سرفتەگە وەشیوەی ئەو چشتە لەلی هاتیاگ ك منالەگە لەلی ترسیاگە، چوینکە لەیوا هویرەو کردیان ك گوایا منالەگە ترسیاگەو دەس کردیاگە گیرستن، دی وەو جوورە نەف لەو قورقووشمە وەرگرتیان.

ئەیانەو هەوەجەیل تر فرەیگ ك نورید ئیسە خەریکە شوونەواریان نیەمینیگ و ئەوسا شوون وماوایان لەلای ژنەیل سەررشتەدار و خاوەن ماریفەت بوی و نەف لەلیان وەرگرتیان ئەرا چارەسەر نەخوەشی و چشتەیل تر.

کامیان لایق وه ئیوەس؟

گوڵ سوو

بیگومان جویر ئەوەك خوداوەند میهرەبان ئادەمیزاد دروسکرد و هاوردەی ژیان لەبان گووشەی زەوی، هەر وەو جووریشه چشتەیل فرەیگ وەجوانی و سروشتیگ خوداییەوە ئەرای رازانەو لەوەر خاتر ئارامی و خوەشی و بردنەسەر وەختەیل خوەشیگ وەپیانەو، هەر لەوەر ئەوەیش دوینید سروشت وە گوڵ و گوڵزار و بووەیل عەتراوی جوانەو کرد وەتایبەت لەوەرز وەهاران دیمەن دڵرفنیگ کەفیگە لای گوڵەیل نازگ و بوودار، ك وەجووریگ جوانی و نازگی خوەیان نیشان بوونە مایەی ئشق و خوەشەویسی و مەیلکیشان دووس و دوڵبەرەیل وەرەو لای خوەیان. ئنجا هەر گوڵیگ و ناویگ دیریگ و هەر یەکیگ لەلیان وەجووریگ گوزارش لەرەنگینی و قانجازەیلی ئەکا.

وەنەوشەو نەرگس دو جووره گوڵ جوان و بوودارن، لەشوونەیل فرەیگ لە کوردستانەگەمان دیاری وەهارن، وەنەوشە گوڵیگە لەگشت وەرزیگ دەرچوود، وەلی لە زمسان زیاتر گەشە ئەکاو خوەی نیشاندەیگ ، بوو خوەشیگ دیریگ ، قەیریگ بەرزە لەزەوی و لقەیلیگ لەلی کەفیگەو و لەبان ئەو لقەیلە گوڵەگە دەرچوود، زیاتریش لەناو چیمەنەیل پەیا بوود، وەل ئەوەیشا وەنەوشە لەژیان بریگ لە ناودارەیل دونیا نەخش یادەور تەواویگ نیشانداگە، ناپلیۆن بۆناپۆرت ئاشقیگ سەرسام ئی جووره گوڵە بویەو لەدویای نەمەندنیشی وەنەوشە بویە نیشانەی وەفاداری لە فرەنسا و تائیسەیش مللەت ئەو وڵاتە گرنگی یا ئەهمیەت فرەیگ دەنە گوڵ وەنەوشە. وەختیگیش (جۆزفین) ژن خوازی لەجیای نوقڵ وەنەوشەوارانی کرد، بیجگە ئەوەیش وەنەوشە قانجاز فرەیگ دیریگ ئەرا ئادەمیزاد، وەتایبەت شارەزایەیل و ئەوانەك لەمەیدان گژوگیای پزیشکی کارکەن زیاتر قانجازەگەی زانن و جویر ئەوەك لە کتاو جەهان زندەوەرەیل لەلایەن عەلائەدین سەجادیەوە باس کریاگە ك ئویشیگ:

- ★ چارەسەر (گەلوپبەسیان و هەناسەبرکی) ئەرك گوڵە وەنەوشەس، هەرکەسیگ ئی حاڵەتە داشتوود تویەنیگ قانجاز لە وەنەوشە بکا و تیکەڵی وەل ئاوا بکاد و بخوەیگەی. ★ فرەکەس تویش سەرژان تیەن، وەتایبەت ئەو سەرژانە ك لەخوینەو پەیا بوود، ئنجا گوڵە وەنەوشەلەیرا دەور خوەی دوینیگ و بووکردنی چارەسەر خاسیگە ئەرای.
- ★ وەنەوشە دەوڵەمەنە وە فیتامین(A و C)، بیجگە ئەوەیش قانجاز دیریگ ئەرا چارەسەر سقانژان.
- ★ نەف لەی گوڵە وەرگیریەیگ ئەرا کیشەی قەبزی و کەمخەوی و چشتەیل تر.
- ★ ئەگەر تیکەڵ بکریەیگ وەل شیرا، دویاخر باریەیگە دەمچەوا، ئەوە پەڵەو سیەیی دەمچەو لاوەیگ و جوانیەو ئەکا.
- ★ روین گوڵە وەنەوشە چارەسەر ەئەرا ئەوانەك قژیان رزیەیگ .

گوڵە(نەرگس)یش، گوڵیگ چەرمگ و بویچگ و بۆو خوەشە، ساقەگەی بەرز و گەڵای سەوزیگ دیریگ ، وەختی ساقەگەی بەرز بوود لق لەلی کەفیگەوەو لەو لقەیلە گوڵەگەی پەیا بوود. ئنجا پەرەیلی چەرمگەو ناوەگەی زەرد. نەرگس دو جوورە: دەیشتی و کاڵیاگ، ئەوەك دەیشتیە خوەی لەخوەیەو سەوز بوود و ئەوەیشی کاڵیاگە تویەمی خریەیگ ، وەلی نەرگس لەوەرز وەهاران خوەی نیشاندەیگ ، وەتایبەت لەمانگ ئادار و نەورووز جویر نیشانەیگ خوەشەویسیە ئەرا مللەت کورد.

- ★ بووکردن نەرگس ئادەمیزاد ئارامەو ئەکا.
- ★ یەکیگ وەل ژنەگەیا ناکووك بوود، ئەگەر وە یەکەو بوو گوڵە نەرگس بکەن زوی ئاشتەو بوون.
- ★ روین گوڵە نەرگس چارەسەر خاسیگە ئەرا لاوردن لەکەی دەمچەو.

دەمەتەقەیگ لە ناونی و

گوڵ سوو

ئەنار و ئەنجیر دو میوەی تامدار ن ك خواردنیان سوودەیل فرەیگ دیریٚ، وەلی با لەخوەیان بژنەفیم چ قانجازیگ دیرن ئەرامان لەژیان رووژانەمان و کامیان لە کامیان خاسترە، ك هەرچەنی ئەنجیر لەقورئان پیروز ناو بریاگەو تاریف کریاگە وە قانجازەیلی.

ئەنار: من دارەگەم بویچگەو گەڵام هویردەو تامم جار لەیوا هەس شرینەو جارجاریگیش تورشە.

ئەنجیر: منیش دارەگەم گەوراس و گەڵام پیەنەو تام شرینیگ دیرم.

ئەنار: من زیاتر لە گەرمەسیٚر ئەوزەڵ کەم.

ئەنجیر: منیش حەز لەشوونیگ کەم زمسانی سەخت نەود.

ئەنار: هەرکەسیگ من بخوەیٚد خوینی پاکەو بوود.

ئەنجیر: خواردن منیش ئەرا ژان مایەسیری خاسە.

ئەنار: من ئەرا پاکەوکردن گەیە(معدە) فرە خاسم.

ئەنجیر: منیش ئەگەر وە کاڵی بنریەمە بان بالویك شوونەواری کوشنمەو.

ئەنار: یەکی بتوایٚد قەبز بوود من دەرمانییم.

ئەنجیر: من وەچەواشەی تۆ قەبزی نیەیلم و زگ رەوانەو کەم.

ئەنار: جك و جانەوەر وەهویچ شیوەیگ حەز لەمن نیەکەن.

ئەنجیر: منیش مار و کوڵەنجی حەز لەلیم نیەکەن، چوینکە بیەنە هەر شوونیگ لەش شیرەی من بسانە شوونەگەیا ژەهرەگەی کوشم.

ئەنار: من خوەشم تیەیٚد دارەگەم لەشان دار مۆرت بکاڵیەیگ تا بەرەگەم زیاتر بوود.

ئەنجیر: منیش حەز کەم لەشان دار زەیتوون بنریەم و جاریگ وە ئاو زەیتون ئاو بدریەم دی لە دارەگەم نیەرزیەم.

ئەنار: من باخەوانم خاس بوود گشت ساڵیگ تیەمە بەر.

ئەنجیر: منیش ئاو برەسیگە پیم زیاتر تیەمە بەر.

ئەنار و ئەنجیر: لەهویرمانەو نەوەن لەوەرچەو میوان سەردان بەرز کەیم.

حاکم و مهربانی

ماجد سوێرەمەیری

وەرجلە ماوەیگ راپۆرتیگ ڕەسمی لە وەزارەت پلانسازی عیراق ئەوە ئاشکراکرد ك ڕێژەی فەقیری لە عیراق زیاتر لە ٢٣٪ـە لە سەرجەم مەردمەگەی، یەیشە وەو مەعناسە ك نزیکەی ٩ میلیۆن کەس لەعیراق تیر زگیان نان نیەخوەن و لە خزمەتگوزاریەیل تەندروستی و هەوەجەیل ڕووژانە بیبەشن، ئەویش گشتی لە سایەی ئەو حکوومەتە ك لە سەردەم دیموکراسی و شەفافیەت هاتیە و زوورمی کاروەدەسەیلی لە سەردەم ڕژیم دیکتاتۆری ڕەخنە یا ئنتقاد ئەوە لە ڕژیم گردیان ك تەنیا ٥٪ لە بودجەی عیراق تەرخان کردیە ئەرا خزمەتگوزاری و پرۆژەیل ئاوەدانکردن و تەندروستی و خوەنین و کارت خوراکی (بتاقەی تەموینی) و ئەو باقی ٩٥٪ بودجە تەرخان کردیە ئەرا چەك و تفاق سەربازی و خوەشگوزرانی خوەی و داروەدەسەی حزبەگەی، وەل ئەوەیشەوە؛ لای کەم مادەیل کارت خوراکی هەم فرەتر و هەمیش مانگانە ڕەسیادە دەس مەردم هەژار و نرخ سووتەمەنی و غاز و نەفت چشتیگ ڕەمزی بوی و ڕووژانەیش کارەبا سێ سەعات هاتن و سێ سەعات بڕیان بوی... ئەگەر بایمن و بەراوردیگ لە حاڵ و گوزران عیراقیەیل بکەیم وەل ئەو سەردەمە ك عیراقیەیل هویچ هەقیگ نەیاشتن لە مردن زیاتر، ئیسە بودجەی عیراق ك ساڵانە ڕەسێدە نزیکەی ٧٠ تا ٨٠ ملیار دۆلار ئەوە دوینیمن ك، ئەوانەگ تانەی دزی و خواردن دارایی و ماڵ و موڵك مەردم بیچارەی عیراق دیانە ئەو ڕژیم گوورەوگوورە، ئاست ژیان مەردم ڕەساننە ئەو ڕێژەی فەقیریە ك لە سەرەتاوە لە زووان خود خوەیانەو هاوردیمنەسەی و نە مادەیل خوراکی وە شیوەیگ خاس ڕەسیدە دەس مەردم و نەیش لە لایەن جووریەوە ئەرا وەکارهاوردن بەشەری وەکارتیەن؛ ئەوە بیجگە کەمەوکردن شمارەیان ئەرا تەنیا ٥ مادە و نرخ سووتەمەنی گرانەو بویە و کارەبایش ڕووژانە لە یەك یا دو سەعات زیاتر نیەودە میوان ماڵ عیراقیەیل و ...

و...هتد.ئەرێ ئەوانەگ خوەمان وەدەس خوەمان ڕەسانیمنەدان بان تەخت ئی دەسلاتە لە شوورش وەنەوشەیی هەڵوژاردنەیل، ئیوە نیەزانم تاریخ خوەنینەو یا نە، ئەگەر خوەنینەو خوو ئەوە دیارە ئەوەگ تویشمان تیەید لە سەر دەس ئیوەس و لە ژیر سەر ئیوەس و ئەگەریش نیەخوەنینەو بەون وەڵان تەنیا ئی وەسەرهاتە پڕ مەعنا بخوەننەو بەشکەم چشتیگ بکەفیدە هویردان ك خوداوەن کەریم کردیەسەی یەکیگ لە ناوەیل موبارەك خوەی ك مهرەبانیە:

ئویشن حاکمیگ لە یەکیگ لە ولایەتەیل ئەمریکی بویە وەناو (لاگاردیا) ك وە توندی لە لایگ، و داداپەروەری و ئنسانیەت لەلایگ ترەو ناودەرکردوی، ڕووژیگ لە ڕووژان پیرەمەردیگ ئەرای هاوردوین وەتوومەت دزی کردن نانیگ... ئی پیاوە لەترسا لەرزیاد و وت ك ناچار بویە ئی نانە بدزید، وەنە لە ورسێتی مردیاد، حاکمەگە وەختی ئی قسەیلە لەلی ژنەفت وت :" جەنابد وەی جوورە دگان نەیدە دزی کردن، و منیش لەوەر ئەوە و وەگوورەی حوکم قانوون ناچارم سزاد بیەم وە ١٠ دۆلار غەرامەت". سکووتیگ پڕ سەرسورمان زاڵ بویە بان ئەوانەگ لە دادگاگە ئامادەبوین و ئی حاکمە ئەو سکووتە وەوە شکان ك دەس کردە بەخەڵ خوەی و ١٠ دۆلار دراورد و خستەی ناو خەزینەی دادگا، تاگەر دادپەروەری و میهرەبانی وەیەکا جەمەوبکەید و ئنجا ڕوی کردە ئامادەبویەیل و وتە پیان :"ئی ١٠ دۆلارە بەش نیەکەید و بایەتە هەر یەك لە ئیوەیش سەر و ١٠ دۆلار بیەین چوینە لەی شار منە جوورە ئایمیگ هەس لە ورسێیا ناچار بوود نان بدزی تا زگ خوەی تیر بکەید... ئنجا حاکمەگە کەڵاوەگەی کەنی و دارەی دەس کاروەدەسیگ دادگا و هیشتەی گر بخوەیدە بان ئامادەبویەیل و ئەو باجە لە گشتیان سەن ك ئەوانیش وە گشت خاترجەمییگەو دانەی پی ك سەرجەمی بویە ٤٨٠ دۆلار و حاکمەگە گشتی داوەدەس پیرەمەردەگە وەل بەڵگەنامەیگ داوای وەخشینکردن لە لایەن دادگاوە!!!.

گیان من و ناو تن و باوشێگ لە ئشق پاك
ناز تن و ڕاز من و شەیدا ئرا مشتێ خاك
دەرد من و دڵ تن و دەروەچیگ وەڕوی ئمێد
م ڕا تن و ت ڕا من و ڕا یەکتر بویمنە هلاك

لێو من و خاڵ تن و یەیێ کوومە ئەزرەت ماچ
جەسەی تن و روح من و عیسای کیشیای لە خاچ
ڕەگ من و خوین تن و ژیان وەبێ تو مرێد
ئەسر تن و چەو من و دەیدن لە دیدەم بەلاچ

مەرگ من و ژین تن و گوڵەیل ئەرخەوانی
ڕووژ تن و ساڵ من و مانگێگ ئاسمانی
دەس من و زوڵف تن و کەمووتەرەیل سفێد
سینەی تن و سەر من و خەوەیل ڕاسکانی

سووز من و ساز تن و ئاوازەیل پڕ لە خەم
شەو تن و شێعر من و ئاسارەیل بن تەم
خامەێ من و مەرز تن و دیرێ نەخشەێ تۆ کیشێد
تن و من و من و تن و خوەشاڵی هووز خەم

خوەشاڵی هووز خەم

ئاراس جەواد

RADIO SHAFAQ
BAGHDAD 102 FM
www.shafaaq.com